DİPLOMATİYA ALƏMİ

WORLD OF DIPLOMACY

JOURNAL OF THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
OF REPUBLIC OF AZERBAIJAN
№ 23, 2009

EDITORIAL COUNCIL

Elmar MAMMADYAROV	Minister of Foreign Affairs (Chairman of the Editorial Council)
Novruz MAMMADOV	Head of the Foreign Relations Division, Administration of the President of the Republic of Azerbaijan
Araz AZIMOV	Deputy Minister of Foreign Affairs
Khalaf KHALAFOV	Deputy Minister of Foreign Affairs
Mahmud MAMMAD-GULIYEV	Deputy Minister of Foreign Affairs
Hafiz PASHAYEV	Deputy Minister of Foreign Affairs
Vaqif SADIQOV	Deputy Minister of Foreign Affairs
Elman AGAYEV	Acting Director of the Foreign Policy Planning and Strategic Studies Department, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan
Javanshir AKHUNDOV	Director of the Information Department, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan

EDITORIAL BOARD

Hussein HUSSEINOV	Executive Secretary Foreign Policy Planning and Strategic Studies Department, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan
Natiq BAKHISHOV	Desk Officer Foreign Policy Planning and Strategic Studies Department, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan

@ All rights reserved.
The views expressed in articles are the responsibility of the authors
and should not be construed as representing the views of the journal.

"World of Diplomacy" journal is published since 2002.

Registration N@ 1161,14 January 2005
ISSN:1818-4898

Postal address: Foreign Policy Planning and Strategic Studies Department,
Ministry of Foreign Affairs, Sh.Gurbanov Str. 4, Baku AZ 1009

Tel.: 596-91-03; 596-91-47; 596-93-31 e-mail: css@mfa.gov.az

MÜNDƏRİCAT - CONTENTS - СОДЕРЖАНИЕ

Azərbaycan diplomatiyasının 90 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirinin təbrik müraciəti.. 3

RƏSMİ XRONİKA - OFFICIAL CHRONICLE - ОФИЦИАЛЬНАЯ ХРОНИКА

Diplomatic activity of the President of the Republic of Azerbaijan, H.E. Mr. I. Aliyev in second quarter of 2009... 4

Diplomatic activity of the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, H.E. Mr. E. Mammadyarov in second quarter of 2009.. 13

28 MAY - RESPUBLİKA GÜNÜ – 28 MAY – REPUBLIC DAY – 28 МАЯ – ДЕНЬ РЕСПУБЛИКИ

28 may - Respublika gününə həsr olunmuş rəsmi qəbulda Prezident İlham Əliyevin nitqi................ 15

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Azərbaycan diplomatiyasının tarixi səhifələri.. 19

Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirləri: Siyasi-bioqrafik portret.. 33

Müasir Azərbaycan diplomatiyasının banisi – Heydər Əliyev.. 43

Address by the doyen of the diplomatic corps in Baku, Ambassador of Romania to Azerbaijan H.E. Mr. Nicolae Ureche on the occasion of the 90th Anniversary of Azerbaijani Diplomacy 48

MƏQALƏLƏR - ARTICLES - СТАТЬИ

Elmar MƏMMƏDYAROV
Azərbaycanın xarici siyasəti: təsir edən amillər və prioritetlər.. 50

Cəmil HƏSƏNLI
Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Paris sülh konfransı tərəfindən tanınması...................................55

Musa QASIMLI
Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyinin bağlanması və "yeni xarici siyasət xətti" (1920-1922-ci illər) 66

Рамиз АБУТАЛЫБОВ
О первой дипломатической миссии Азербайджана в Турции (1919 год) 75

Вагиф АГАЕВ
Алимардан бек Топчибашев: жизнь во имя отечества... 78

YENİ NƏŞRLƏR – NEW PUBLICATIONS - НОВЫЕ ИЗДАНИЯ

S.RÜSTƏMOVA-TOQİDİ. Mart 1918. Bakı... 85

V.QULIYEV. Azərbaycan Paris Sülh Konfransında.. 85

Azərbaycan Diplomatiyasının 90 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Naziri cənab E.Məmmədyarovun təbrik müraciəti

Azərbaycan diplomatiyasının 90 illiyi münasibəti ilə "Diplomatiya Aləmi" jurnalının oxucuları və bütün həmkarlarıma öz səmimi təbriklərimi çatdırıram. Bu əlamətdar gündə biz ilk öncə öz Vətəninə daim sədaqətlə xidmət etmiş Azərbaycan diplomatiyasının baniləri və qocaman xadimlərinə dərin hörmət və ehtiramımızı izhar edirik.

Müasir Azərbaycanın memarı, ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulmuş xarici siyasət strategiyasının uğuru özünü doğrultmaqda davam edir. Hazırda aparılan fəal xarici siyasətimiz beynəlxalq münasibətlər sisteminin dinamik inkişafı, regional və qlobal səviyyədə artan inteqrasiya prosesləri, o cümlədən dövlətçiliyin qüdrətlənməsi, iqtisadi artımının yüksək tempi və ölkəmizin regionda aparıcı mövqeyinin möhkəmlənməsi amilləri ilə şərtlənmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin apardığı xarici siyasət kursunun layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan davamlı şəkildə dəyişən beynəlxalq mühitə uyğunlaşmaqla yanaşı, regional liderə çevrilməyə müvəffəq olmuşdur. Hazırda hər hansı bir müsbət regional irəliləyiş Azərbaycanla konstruktiv əməkdaşlıq aparmadan mümkün deyil.

Milli maraqların həyata keçirilməsi, müstəqilliyin və suverenliyin gücləndirilməsi, ərazi bütövlüyünün bərpasına istiqamətlənmiş fəal xarici siyasət strategiyası, habelə özünəməxsus və bəzən ziddiyyətli siyasət yürüdən regional və regiondan kənarda olan dövlətlərlə *modus vivendi* tapılmasına imkan yaradan tarazlaşdırılmış yanaşma Azərbaycanın xarici siyasətinin səciyyəvi xüsusiyyətidir.

Praqmatik yanaşma və konstruktivlik gələcəkdə də beynəlxalq aləmdə apardığımız siyasətin əsasını təşkil edəcəkdir. Azərbaycan qarşılıqlı dialoq və konstruktivliyin dəyərini olduqca gözəl anlayır. Qərblə Şərqin tarixi kəsişməsində yerləşən Azərbaycan dünyanın bu iki nəhəng sivilizasiyasının dəyərlərini özündə əks etdirmişdir. Azərbaycan cəmiyyətində Qərb və Şərq dəyər və ənənələrinin uğurlu ehtivası 1918-20-ci illərdə müsəlman aləmində ilk dəfə olaraq Avropa parlamentarizm ənənələri, siyasi plüralizm, qanunun aliliyi və vətəndaş bərabərliyi prinsiplərinə əsaslanan dövlətin - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulması dövründə özünü parlaq şəkildə biruzə vermişdir. Bu gün biz bir daha iftixarla bəyan edə bilərik ki, öz müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikası qeyd edilən prinsiplərin möhkəmlənməsinə yönələn kursu inkişaf etdirir və öz geostrateji yerləşməsi, zəngin təbii ehtiyatları, iqtisadi və intellektual potensialından istifadə edərək, əzəli qədim keçmişdən gələn və gələcəyə yönələn Şərqlə Qərb arasında körpü rolunu səmərəli şəkildə həyata keçirməkdə davam edir.

Azərbaycan beynəlxalq tərəfdaşları ilə birgə layihələr həyata keçirərək, Böyük İpək Yolunun bərpası, Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin inkişafı, Xəzər hövzəsinin enerji daşıyıcılarının dünya bazarına çatdırılmasında böyük səylər göstərir. Bu layihələr həm öz dövlətimizin, həm də regional və regiondan kənar ölkələrin azad və davamlı inkişafı üçün vacib əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda bu layihələr qloballaşma prosesləri və regionların yaxınlaşmasında xüsusi rol oynayaraq, insanlar və sivilizasiyalar arasında əlaqələrin möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Azərbaycanın diplomatik xidməti ölkə rəhbərliyi tərəfindən qoyulan vəzifələrin həyata keçrilməsi istiqamətində işini davam etdirir. Bu vəzifələrin uğurlu həlli öz növbəsində diplomatik xidmətin, onun kadr potensialının gələcək inkişafı və təkmilləşdirilməsini tələb edir. Aydındır ki, xarici siyasət mürəkkəb işdir və beynəlxalq əlaqələrin inkişafı məqsədilə ölkə qarşısında duran məsələlərin öhdəsindən uğurla gəlmək üçün birgə səylərin göstərilməsi vacibdir. Bu işdə diplomatik xidmət əməkdaşlarımızın səylərinin əsirgəməyəcəyinə və fəaliyyətlərini daha da artıracağına şübhə etmirik.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin söylədiyi kimi bizim xarici siyasətimiz bütün istiqamətlərdə uğurludur və bu cür də davam edəcəkdir.

Bir daha Azərbaycan Respublikası diplomatik xidmət orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı münasibətilə bütün həmkarlarımı təbrik edir, aparılan şərəfli və məsuliyyətli işdə müvəffəqiyyətlər arzu edirəm.

Diplomatic Activity of the President of the Republic of Azerbaijan, H.E. Mr. Ilham Aliyev in second quarter of 2009

VISITS BY THE PRESIDENT OF AZERBAIJAN H.E. Mr. ILHAM ALIYEV

16-19.04.2009 **Working visit of the President of Azerbaijan H.E. Mr. I.Aliyev to Russian Federation**

During his working visit to Russia President Aliyev met with the President of Russian Federation Dmitry Medvedev. The two leaders discussed bilateral relations in the trade and economic, energy, cultural and humanitarian sectors. International issues were also on the agenda, in particular settling the Nagorno-Karabakh conflict, and measures to counter the global economic crisis.
H.E. Mr.I.Aliyev met with heads of leading Russian mass media and gave an interview to ITAR-TASS agency and Rossiya TV`s Vesti news channel. The Head of State responded to a number of questions, including the Azerbaijan-Russia relations, bilateral energy cooperation and Armenia-Azerbaijan conflict over Nagorno-Karabakh.
President Ilham Aliyev and President of Russia Dmitry Medvedev gave a joint press conference in Moscow.

Joint press conference by the President of Azerbaijan Ilham Aliyev and President of Russia Dmitry Medvedev 17 aprel 2009, Moscow

Question: Russia is an active participant in the negotiating process [on settlement in Nagorno Karabakh] and initiated the meeting between the Azerbaijani and Armenian presidents that led to the signing of the Moscow Declaration. What further steps does Russia plan to take? Can we expect any new initiatives from Russia? Thank you.
Dmitry Medvedev: We do indeed hope for maximum progress in the negotiations on settlement in Nagorno Karabakh. The meeting that took place here last November, in this very building to be precise, and the Moscow Declaration that was signed, show at the very least that we can make progress, that the parties are listening to each other, and that there is hope. As the President of Azerbaijan just said, we need to base ourselves on the provisions of international law and on the resolutions passed by the United Nations and the OSCE. I think that progress is being made. The main thing is that this process not be affected by secondary but sometimes very complex factors, and that the parties exercise restraint and keep their sights on the prospects ahead.
Another thing I think is very important is that there be regular meetings between the presidents

of Azerbaijan and Armenia. Russia is ready to carry out its own mandate in this respect. We have always tried to facilitate this process. If these contacts continue – and there is no alternative solution – I am sure that this problem can be resolved in the interests of both peoples, taking into consideration earlier proposals, and perhaps also some new ideas. Work should continue in this direction, but at the same time, we should not close our eyes to new approaches that could inject new notes into the situation and give us something around which we can consolidate the different positions. I think that this is all possible. At any rate, the Russian Federation will do everything within its power to help bring about a settlement for this very complex but nonetheless resolvable problem.

Ilham Aliyev: I want to say that Russia, as one of the countries co-chairing the Minsk Group in the OSCE, which is working on settlement of this conflict, plays a very positive part, and we are grateful for Russia's efforts to bring the parties' positions closer together. The OSCE Minsk Group has been around for many years now, and of late, its co-chairs have started working more actively. Of course we are not happy with the lack of results, but nonetheless, we have to admit that some progress has been made in the negotiations, and this progress gives us hope that this conflict will be settled relatively soon.

Of late, the parties' positions have undergone a degree of rapprochement, and agreement has been reached on some issues that earlier seemed difficult to resolve. I think this is a good basis for continuing the talks. But there are also issues on which the parties have not been able to reach agreement. Our attempts are always based on a constructive approach, on international law, and on restoring historical justice. It is no secret that for almost twenty years, Azerbaijani territory has been under occupation, and this fact has been recognised by the entire international community, including the main international organisations. We hope that over these coming months we will be able to make further progress towards settlement and arrive at a solution that would be in the interests of all countries, and that would guarantee the restoration of Azerbaijan's territorial integrity and the provisions of international law in our region. Everyone would benefit from this. If this were to be achieved, we could then talk about full-scale regional cooperation in the South Caucasus region.

I want to repeat that the progress in the negotiations does give us some grounds for optimism, but we are disappointed by the lack of results so far.

Question: Did you reach any new agreements during your talks on gas, gas transit, and cooperation in gas sector?

And a question for the Russian President: It was announced yesterday that NATO has decided to hold military exercises in the Caucasus, in Georgia in particular. Given the situation in this region, what is your view of this news?

Ilham Aliyev: We discussed gas cooperation of course. Overall, I must say that the cooperation between our countries in the energy sector is very positive.

The Baku-Novorossiysk oil pipeline has been in operation for many years now, and we hope in the future to increase the volumes we pump through it. We also have effective cooperation underway in the electricity sector. We are working hard on expanding this cooperation because it is advantageous for both sides. Our cooperation in the gas sector is more recent and began not such a long time ago. But I think that, given that it is relatively recent, we can see that sufficient progress has been made. Talks are underway on an agreement between Gazprom and the Azerbaijan State Oil Company. As you know, a memorandum on this subject was signed quite recently, confirming our mutual interest. There are no restrictions from our side on gas cooperation. Azerbaijan sees cooperation in this area as part of its work to diversify gas supplies. At the moment, Azerbaijan's gas is transported westwards, and in this context, the possibility of diversifying supply routes and entering new markets, as for any country, interests us greatly.

I hope that these talks underway between our companies will be successfully concluded. The agreements reached should of course be in line with international practice and be of mutual benefit. I think that by acting in a spirit of good-neighbourliness and partnership we can make effective progress in this area, all the more so as Russia and Azerbaijan are neighbours. There are no transit countries between us, and this means that quite an effective transport infrastructure is already in place. There is no need for additional investment in building a

gas pipeline. All the conditions therefore look very advantageous. The companies need to come to an agreement in a spirit of goodwill, and I think that in this case, gas cooperation between Russia and Azerbaijan will fit very organically into the overall cooperation between our countries.

Dmitry Medvedev: First of all, I can only add that I agree with the assessment just given of the energy cooperation between Russia and Azerbaijan. We have developed our cooperation in this area over recent years. There are areas in which we have worked for longer together, such as oil transit, and then there are newer areas, such as the gas sector, the subject of this question. This is an attractive sector for both countries. Our companies are in direct talks that have been going on for a while now. Here too, I agree fully with the President of Azerbaijan, and I think that we have excellent prospects for reaching a full-fledged agreement that takes into account our countries' interests and the companies' commercial interests. This could open a new chapter in our energy cooperation. If agreements of this kind are drafted (and as I said, the chances of this happening are very good indeed), then we could move on to their signing. This would in itself be a very significant event in the relations between our countries, and at the same time it would contribute to diversification in the energy sector and help to resolve the energy security issue, which has become a concern for the world in general today.

Even though we currently face this economic crisis, we still have to think about future energy security guarantees. We have said on many occasions that we support the conclusion of full-fledged conventions in this area and the establishment of the right kind of international rules and comprehensive mutually advantageous relations between countries and their companies. Gas cooperation between Russia and Azerbaijan could become an example of precisely this kind of cooperation.

To answer your second question on NATO military exercises in Georgia, I think that this is a mistaken and dangerous decision. When a military bloc holds exercises close to areas that were only not long before the scene of extreme tension, and where even today the situation is far from simple, this creates the danger of all sorts of complications arising. You can imagine the situation if these sorts of exercises took place in the Middle East, near North Korea, or in other areas where the situation is very tense. Of course this creates problems for those watching developments with concern. I am sure that this news has not aroused any positive feelings in people in South Ossetia or Abkhazia, because these sorts of actions are clearly about flexing muscles and military build-up, and with the situation in the Caucasus as tense as it is, this decision looks short-sighted, and in terms of the relations between Russia and NATO, can hardly be said to be in the spirit of partnership.

Decisions of this sort are disappointing and do not contribute to renewing full-fledged contacts between Russia and NATO. We will follow developments closely and make decisions if necessary.

27-29.04.2009 **Working visit of the President of Azerbaijan H.E. Mr. I.Aliyev to the Kingdom of Belgium**

During his working visit to Brussels, President Aliyev met with European Commission President Jose Manuel Barroso and after the meeting gave a joint press conference. Following their statements, President Ilham Aliyev and Jose Manuel Barroso responded to questions from journalists.

Question (AzerTAc News Agency): My question is to Mr. President Aliyev and Mr. Barroso. Both Azerbaijan and Armenia are members of Eastern Partnership Initiative while Armenia still continues occupation territories of Azerbaijan. What is your opinion towards this situation?

Ilham Aliyev: We discussed this issue with Mr. President and of course they continue the occupation of our lands by Armenia for many years is a biggest threat not only to Azerbaijan, but to the regional security and stability. This is a biggest injustice we witness for almost 2 decades in our region. The internationally recognized territories of Azerbaijan are under occupation by a neighboring country. As a result of this occupation million of Azerbaijanis became refugees and internally displaced people in our country. As a result of the policy of ethnic cleansing against Azerbaijanis, seven regions around the administrative border of

Nagorno-Karabakh now are under control of Armenian armed forces. We are trying to resolve the conflict based on the international law norms, based on the decisions made by OSCE, resolutions of Security Council of the United Nations which demand unconditional withdrawal Armenian armed forces from our territory. Sometimes Armenian position means that people of Nagorno-Karabakh should have a right of self-determination. This right does not mean that self-determination should lead to violation of territorial integrity of Azerbaijan. Armenians, as a nation, have already self-determined themselves. They had a sovereign Armenian state. If to follow this logic there could be 20 states worldwide with Armenian population. Second, self-determination of Armenians and Azerbaijanis in Nagorno-Karabakh can happen and should happen in the framework of the sovereign Azerbaijani state. This is what international law norms demand, this is what Azerbaijan is firmly stands on and I am sure that only on this bases the conflict can be resolved.

Jose Manuel Barroso: Yes, of course, as you said both Azerbaijan and Armenia are partners in the Eastern Partnership and let me once again say that we persuade all efforts made to continue talks between Armenia and Azerbaijan to find solution to the Nagorno-Karabakh conflict. And we hope to see some progress in this regard we encourage the discussion to take place soon and I understand President Aliyev is going to meet president of Armenia in Prague. We support all efforts to reach solution for this problem that indeed probably affecting countries which we want develop constructive and good relations. We will support also everything to reduce the tension in the region. We believe that it is important also. Some concrete aspects to achieve some concrete progress are set to create better atmosphere in the region.

Question (Sabah Daily): My question will be to both President Barroso and President Aliyev. Have you discussed the recent rapprochement between Armenia and Turkey and what are your positions on this issue? Thank you.

Jose Manuel Barroso: Yes, we have discussed. We had very good, very friendly conversation and among friends we discuss everything. We have also discussed this issue very openly. First of all let me tell you I fully understand the sensitivity of the issue for Azerbaijan. We understand that and President Aliyev was very clear about what means for Azerbaijani people this matter, how sensitive it is. At the same time, we may understand that we in the European Union are happy anytime there is tension going down and also the fact that is tension between Turkey and Armenia I think we have to welcome it. That is why we welcome this fact, because as you know traditionally there are very important problems between Turkey and Armenia. We believe that this is not helpful for the region as a whole. So, yes, we welcome these positive developments. But that does not mean that we do not want to see a solution for the Nagorno-Karabakh issue. I want to make that clear that we at the same time do hope and we do encourage the efforts, namely the efforts made by Azerbaijan and Armenia to reach a solution for that process. So that was basically our position, position that we have stated publicly before what today I also have stated to President Aliyev. Once again I want to thank him for the very honest, very open which he gave me sensitivity and also some information about the sensitivity of this issue for the people of Azerbaijan.

Ilham Aliyev: We discussed with Mr. President very broad range of issues, including regional development, regional cooperation and of course when we are talking about regional cooperation we cannot avoid discussing the recent developments in the region, what you mentioned in your question. Our position was expressed on several occasions, which mean that we never interfere into neither internal affairs of any country or into relations between two sovereign countries. It is a decision to be made by Turkey and Armenia. It is their choice, how they would prefer to continue their relations. But as some comment of the historic roots of this problem, I would like to mention that the border between Turkey and Armenia was closed in 1993. As a result of occupation by Armenia of the territories of Azerbaijan and today occupation continues, today Armenia still continues to occupy internationally recognized territory of Azerbaijan. Again I would like to say that we are not in the position to go ahead or to prevent from any relations between two countries. The only think which I would like to mention that we also have a right and of course we use that right to adjust our policy to the existing realities in the region. To adjust our steps to new situation, which make emerge in the region. Today we hear a lot of controversial comments coming from various sources. From

one source we hear that the road map was agreed without preconditions. From other sources we hear that it was not said that it was without preconditions. Something, like a game of the word.
I think the world and the region, and Azerbaijani people would like to know what is happening. Is Nagorno Karabakh settlement disconnected from Turkish – Armenian rapprochement or not? This is a very simple question and very simple answer is needed.
Question (Azadlig): I would like to ask about the political dimension of cooperation and how the European Union assesses the democracy record of the country? And is it enough to start a new level of the cooperation within the association agreement as a further step?
Jose Manuel Borosso: Recently, we have published our report on this. I had also about this very frank and open conversation with President Aliyev. I appreciate the efforts he is making for the rule of law in Azerbaijan. It was stated for several times that he wants to bring his country close to the European Union model, European Union values, European Union way of organizing and I very much welcome this. I like to see some progress. As President Aliyev said now here in this press conference, we believe that economic reforms should also be accompanied by political reforms. And I think democracy is the most advanced political system and it should of course encourage all the steps made in Azerbaijan for consolidation of democratic system and democratic consolidation also in terms of rule of law.
Ilham Aliyev: It is absolutely clear for us that we will not be able to create a prosperous, sustainable state without rule of law and without strong democratization of the society. Our economic and political reforms go in parallel and one supports another. I also strongly believe that in a country with serious economic and social problems, the country with poverty, it will be very difficult to create a real democratic state. Therefore, our efforts are aimed at reduction of poverty, which we successfully manage to do, several times poverty level dropped in the last five years and also democratization of our country.
Our relations with European Union, with the Council of Europe have this goal in this agenda. If that was not a purpose of Azerbaijan then we would not do that.
No one can force it or no one can force anyone, especially Azerbaijan which is a country with strong economic potential, the country which is self-sufficient, the country which already proved that it can live, survive and successfully develop as an independent country. We want to create the modern country, modern Azerbaijan with rule of law, with full democratic institutions with criteria of political systems, social problems resolution and economic liberty close to the criteria of the European Union. I think that our relations with the European Union, particularly, on the neighborhood program and future relations on the Eastern Partnership will strengthen these positive trends. Thank you.

On 29 April President Aliyev met with the Secretary-General of the Council of the European Union Javier Solana and after the meeting they made statements for media outlets.
Javier Solana said Azerbaijan is an important country for the European Union. According to him, Azerbaijan and EU have good cooperative relationship and this cooperation is developing in the framework of the European Neighborhood Policy. "We want our bilateral relations to be expanded and this is our aim," noted Solana.
President Ilham Aliyev expressed satisfaction with the talks held. He stressed "we highly appreciate the level of cooperation with EU"
The Head of State said cooperative relationship between EU and Azerbaijan were expanding, adding this include regional development, economic cooperation, political reforms, energy security and other projects.
The President stressed that his country is a reliable transit and supplier country, and this brings mutual benefits to Azerbaijan-EU relations.

On 29 April Mr. Aliyev had a meeting with the NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer and met with ambassadors of the NATO member states in Brussels. During the conversation, Mr. Jaap de Hoop Scheffer stressed a special role of Azerbaijan in the region and noted NATO considers Azerbaijan a partner which plays an important role in the region.

President Ilham Aliyev, in turn, said NATO-Azerbaijan relations are developing. He underlined that Azerbaijan actively participates in NATO`s various programs and events, including IPAP. According to the President, Azerbaijan-NATO relations are a part of the country`s integration into Euro-Atlantic structure.

On 29 April President Ilham Aliyev met with Belgian Prime Minister Herman Van Rompuy in Brussels. During the meeting The Azerbaijani President and the Belgian Premier stressed the significance of the two countries` relations in terms of developing the Azerbaijan-European Union ties.

06-08.05.2009 Working visit of the President of Azerbaijan H.E. Mr. I.Aliyev to Czech Republic

On May 6 Ilham Aliyev met with President of the Czech Republic Vaclav Klaus in Prague. The Czech President said the relations between the two countries were successfully developing. The two Presidents expressed assurance that relations between the two countries would further develop successfully.
On 6 May during his visit to Czech Republic President Ilham Aliyev met with Israeli Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs Avigdor Lieberman in Prague. They discussed economic and humanitarian cooperation between the two countries. The sides also exchanged views on international issues.
On 7 May H.E. Mr.I.Aliyev met with President of Armenia Serzh Sargsyan in Prague. The two countries` foreign ministers and OSCE Minsk Group co-chairs were present at the meeting which discussed current state of and prospects for settlement of the Armenia-Azerbaijan conflict.
On 7 May President Ilham Aliyev attended the Eastern Partnership summit of the European Union in Prague. The event brought together heads of state and government of the EU and Eastern Partnership initiative member countries. President Ilham Aliyev said the programme will give impetus to developing and expanding the Azerbaijan-EU relations. The President touched upon Azerbaijan`s political and economic progress and democratic reforms, saying "all this serves to bring our country closer to the European family". President Ilham Aliyev named Azerbaijan one of the European Union`s very important partners, noting the country`s contribution to ensuring Europe`s energy security.
On 7 May President Aliyev met with Dutch Prime Minister Jan Peter Balkenende .The Dutch Premier praised Azerbaijan`s geopolitical importance, and said the country also has big economic potential. He said the Netherlands is keen to expand the bilateral cooperation with Azerbaijan.
On 7 May President Ilham Aliyev met with President of Turkey Abdullah Gul in Prague. The issues of Armenia-Azerbaijan conflict as well as current Turkey-Armenia negotiations were discussed at the meeting.
President Ilham Aliyev had a meeting with French Prime Minister Francois Fillon.Both the Azerbaijani leader and French Premier expressed satisfaction at the level of the two countries` relationship.
President I.Aliyev met with British Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs David Miliband . The Azerbaijani leader and British Secretary of State discussed the Armenia-Azerbaijan conflict, regional and international developments and energy matters.
On the margins of the visit to Czech Republic President I.Aliyev attended the "Southern Corridor - New Silk Road" summit in Prague
H.E. Mr.I.Aliyev also met with Richard Morningstar, U.S. Special Envoy for Eurasian Energy. They stressed the importance of the "Southern Corridor - New Silk Road" summit. They noted that successful cooperation between Azerbaijan and the United States serves to expand energy cooperation at regional level, as well.

RƏSMİ XRONİKA - OFFICIAL CHRONICLE – ОФИЦИАЛЬНАЯ ХРОНИКА

04-05.06.2009 **Working visit of the President of Azerbaijan H.E. Mr. I.Aliyev to Russian Federation**

During his working visit to Russia President Aliyev met with Russian President Medvedev. Two presidents made statements for media outlets in Saint Petersburg.

President Dmitry Medvedev: Esteemed Ilham Heydarovich, I welcome you to Petersburg. Unfortunately, the weather has let us down, but I`m very pleased to have you here.

We now have such a busy time: we have a forum which opens up additional opportunities for us to discuss bilateral relations, regional problems. We do have a lot of critical topics to discuss – consequences of the world`s financial and economic crisis, energy security - the issue of great importance to our countries - and we also have very interesting joint projects. What we must think about is to make the level of our trade, that we have managed to increase recently, to depend, somehow, on our bilateral relations and prevent its falling amid the changes in the world economy.

Bilateral humanitarian projects are also very important. You place a particular emphasis on humanitarian projects, particularly those related to the Russian language. We appreciate this very much, thank you. We, surely, also have other projects. I`m truly pleased to see you in Petersburg.

President Ilham Aliyev: Thank you Dmitry Anatolyevich. Thank you for the invitation. I`m very pleased to have another opportunity to meet you and continue our discussions, which have a very broad agenda.

Our meetings have become regular and this reflects the level of development of relationship between our countries. We are satisfied with the development of our countries` relations –like you have mentioned – in the political and economic fields. I believe our trade will not suffer much amid the crisis.

As for our relations in the humanitarian field, I think they can be exemplary. We have done a lot, and we have many plans for future.

We have a very broad agenda and, as usually, a lot of topics to discuss: regional issues, in particular security, and energy cooperation, which today is extremely critical. And, of course, continuing our discussions and outlining ways for further development is very important. Despite the crisis, both Russia and Azerbaijan prove that they can develop and live at the cost of their own resources, and this is also important. I believe that in the future our cooperation will be as constructive, predictable and friendly as it has been. Thank you once again for the invitation.

On 4 June the joint meeting of Presidents of Azerbaijan, Russia and Armenia was held in Saint Petersburg. The presidents discussed the current state and prospects of negotiations to settle the Armenia-Azerbaijan conflict. After the joint meeting the tête-à-tête meeting was held between Armenian and Azerbaijnai Presidents.

MEETINGS OF THE PRESIDENT OF AZERBAIJAN H.E. Mr. ILHAM ALIYEV

02.04.2009	President Ilham Aliyev received the credentials of newly appointed Ambassadors to Azerbaijan, including Ambassador of Bulgaria to Azerbaijan Vassil Todorov Kalinov ,Ambassador of Russia to Azerbaijan Vladimir Dorokhin Ambassador of Morocco to Azerbaijan Hasan Hami and Ambassador of China to Azerbaijan Zhang Yannan
02.04.2009	President Ilham Aliyev received transport ministers of Caspian littoral states
02.04.2009	President Ilham Aliyev received a German delegation headed by deputy FM Gernot Erler
02.04.2009	President Ilham Aliyev received a delegation headed by Suleiman Al-Herbish, Director General of OPEC Fund for International Development
03.04.2009	President Ilham Aliyev received OSCE Minsk Group Co-Chair Matthew Bryza
07.04.2009	President Ilham Aliyev received French co-chair of the OSCE Minsk Group Bernard Fassier

RƏSMİ XRONİKA - OFFICIAL CHRONICLE – ОФИЦИАЛЬНАЯ ХРОНИКА

07.04.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Vygaudas Usackas, Foreign Minister of Lithuania
08.04.2009	President Ilham Aliyev received a delegation headed by Peter Semneby, European Union Special Representative for the South Caucasus
08.04.2009	President Ilham Aliyev received the PACE Monitoring Committee`s co-rapporteurs on the country
13.04.2009	President Ilham Aliyev received a delegation headed by Bill Schrader, President of BP-Azerbaijan Company
15.04.2009	President Ilham Aliyev received a delegation headed by Qahtan Abbas al-Juburi, Minister of Tourism & Antiquities of Iraq
15.04.2009	President Ilham Aliyev received the credentials of newly appointed Ambassador of the Kingdom of Saudi Arabia to Azerbaijan Fahd bin Ali al-Dusari
15.04.2009	President Ilham Aliyev received USA co-chair of the OSCE Minsk Group Matthew Bryza
16.04.2009	President Ilham Aliyev received a delegation headed by Maris Riekstins, Foreign Minister of Latvia
16.04.2009	President Ilham Aliyev received Swiss State Minister for Economic Affairs Jean-Daniel Gerber
21.04.2009	President Ilham Aliyev received the participants of the Conference of Heads of Law-Enforcement Agencies of the OIC member states
21.04.2009	President Ilham Aliyev received Co-Chairman of the Board of US-Azerbaijan Chamber of Commerce James Baker
21.04.2009	President Ilham Aliyev received a delegation headed by Sultan Bin Saeed Al-Mansouri, minister of economy of UAE
24.04.2009	President Ilham Aliyev received Commander of Iran's Border Police Major-General Qasem Rezaei
24.04.2009	President Ilham Aliyev met with the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group and the Personal representative of the OSCE Chairman-in-Office
24.04.2009	President Ilham Aliyev received Head of the Border Guard Service of the Russian Federation Vladimir Yegorovich Pronichev
04.05.2009	President Ilham Aliyev received Bilge Cankorel, new head of OSCE Office in Baku
05.05.2009	President Ilham Aliyev received a US delegation headed by Acting Deputy Assistant Secretary of Defense for European and NATO Policy, Mrs. Mary Warlick
12.05.2009	President Ilham Aliyev received members of the US Council on Foreign Relations
12.05.2009	President Ilham Aliyev received President and CEO of TeliaSonera Lars Nyberg
12.05.2009	President Ilham Aliyev received Slovak Deputy Prime Minister, Minister of Justice Stefan Harabin
12.05.2009	President Ilham Aliyev received Chairman of Turkey`s Supreme Court Hasan Gerceker
12.05.2009	President Ilham Aliyev received chairman of the Georgian Supreme Court Konstantine Kublashvili
13.05.2009	President Ilham Aliyev received Prime Minister of Turkey Recep Tayyip Erdogan
15.05.2009	President Ilham Aliyev received today OSCE Minsk Group French co-chair Bernard Fassier
15.05.2009	President Ilham Aliyev received a delegation of Executive Committee of European Fair Play Movement
18.05.2009	President Ilham Aliyev received Swiss State Secretary of Foreign Affairs Michael Ambühl
18.05.2009	President Ilham Aliyev received the credentials of newly appointed Ambassador of Iran to Azerbaijan Muhammad Bagir Bahrami
18.05.2009	President Ilham Aliyev received former President of Estonia Arnold Ruutel
19.05.2009	President Ilham Aliyev received Pakistani Minister for Defense Production Abdul Qayyum Khan Jatoi

19.05.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Peter Semneby, EU Special Representative for the South Caucasus
19.05.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Matyas Eorsi, Chairman of the Hungarian Parliament`s European Affairs Committee
20.05.2009	President Ilham Aliyev received President of Georgia Mikheil Saakashvili
21.05.2009	President Ilham Aliyev received a delegation headed by General Bantz Craddock, Commander of the U.S. European Command
22.05.2009	President Ilham Aliyev received vice-president of the BP Company Andrew Inglis
26.05.2009	President Ilham Aliyev received Turkish Foreign Minister Ahmet Davutoglu
26.05.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Mohammed bin Dhaen Al Hamili, United Arab Emirates` energy minister
26.05.2009	President Ilham Aliyev received the World Bank`s regional director for South Caucasus Asad Alam
29.05.2009	President Ilham Aliyev received the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group and the Personal representative of the OSCE Chairman-in-Office
29.05.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Sergei Shamko, Russian Minister of Energy
01.06.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Richard Morningstar, the U.S. Special Envoy for Eurasian Energy
01.06.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Nika Gilauri, Georgian Prime Minister
02.06.2009	President Ilham Aliyev received State Secretary of the Norwegian Ministry of Petroleum and Energy Robin Martin Kass
02.06.2009	President Ilham Aliyev received the Prince Andrew, Duke of York
03.06.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Walid al Muallem, Foreign Minister of Syria
22.06.2009	President Ilham Aliyev received the credentials of newly appointed Ambassador of Brazil to Azerbaijan
22.06.2009	President of Azerbaijan Ilham Aliyev received U.S. Ambassador to the country Anne Derse on completion of her diplomatic mission
23.06.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Vuk Jeremic, Serbian Foreign Minister
25.06.2009	President Ilham Aliyev received the delegation headed by Raimonds Vejonis, Latvian Minister of Environment

Diplomatic Activity of the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, H.E. Mr. Elmar Mammadyarov in second quarter of 2009

MEETINGS OF THE MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN, H.E. Mr. ELMAR MAMMADYAROV

06.04.2009	Meeting with the European Union Special Representative for the South Caucasus
07.04.2009	Meeting with the Minister of Foreign Affairs of Lithuania
08.04.2009	Meeting with the newly appointed Ambassador of Saudi Arabia to Azerbaijan
08.04.2009	Meeting with the newly appointed Ambassador of China to Azerbaijan
09.04.2009	Meeting with the Minister of Foreign Affairs of Romania
09.04.2010	Meeting with the Assistant Secretary-General of NATO
15.04.2009	Meeting with the Minister of Tourism and Historical Monuments of Iraq
16.04.2009	Meeting with the newly appointed Head of the OSCE Office in Baku
16.04.2009	Meeting with the Minister of Foreign Affairs of Latvia
21.04.2009	Meeting with the Ambassador of Iran to Azerbaijan
12.05.2009	Meeting with the Deputy Minister of Foreign Affairs of Greece
15.05.2009	Meeting with the newly appointed Ambassador of Iran to Azerbaijan
18.05.2009	Meeting with the State Secretary of the Ministry of Foreign Affairs of Switzerland
19.05.2009	Meeting with the European Union Special Representative for the South Caucasus
19.05.2009	Meeting with the Deputy Minister of Foreign Affairs of Slovakia
21.05.2009	Meeting with the Commander of the US Forces in Europe
27.05.2009	Meeting with High Level Officials of the US Congress
02.06.2009	Meeting with the US State Secretary Special Envoy on Eurasian Energy issues
03.06.2009	Meeting with the Minister of Foreign affairs of Syria
08.06.2009	Meeting with the Secretary General of the Ministry of Culture and Heritage of Qatar
9.06.2009	Meeting with the State Secretary on Strategic relations of the Ministry of Foreign Affairs of Romania
10.06.2009	Meeting with the Member of Polish Senate
10.06.2009	Meeting with the Ambassador of Afghanistan to Azerbaijan
11.06.2009	Meeting with the Honorary President of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe
11.06.2009	Meeting with the US State Secretary Assistant on Europe
23.06.2009	Meeting with the Minister of Foreign Affairs of Serbia
30.06.2009	Meeting with the Ambassador of the USA to Azerbaijan

VISITS BY THE MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN, H.E. Mr. ELMAR MAMMADYAROV

1.04.2009	Official visit of the Minister of Foreign Affairs of Azerbaijan Mr. E.Mammadyarov to Georgia
1.05.2009	Working visit of the Minister of Foreign Affairs of Azerbaijan Mr. E.Mammadyarov to the United States of America
23.05.2009	Working visit of the Minister of Foreign Affairs of Azerbaijan Mr. E.Mammadyarov to Syria
16.06.2009	Official visit of the Minister of Foreign Affairs of Azerbaijan Mr. E.Mammadyarov to Japan
25.06.2009	Working visit of the Minister of Foreign Affairs of Azerbaijan Mr. E.Mammadyarov to France

28 May - Respublika Gününə həsr olunmuş rəsmi qəbulda Prezident İlham Əliyevin nitqi

Hörmətli xanımlar və cənablar,

Mən sizin hamınızı və bütün Azərbaycan xalqını gözəl bayram - Respublika günü münasibətilə ürəkdən təbrik etmək istəyirəm, bütün Azərbaycan xalqına xoşbəxtlik və cansağlığı arzulayıram.

91 il bundan əvvəl Şərqdə - müsəlman aləmində ilk dəfə olaraq demokratik respublika yaranmışdır. Bu hadisə tarixi hadisə idi. Çünki ilk növbədə, müsəlman aləmində ilk dəfə olaraq demokratik cümhuriyyət qurulur, digər tərəfdən, Azərbaycan xalqı müstəqilliyə qovuşurdu, Azərbaycan xalqı azadlığa qovuşurdu. Ancaq əfsuslar olsun ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ömrü uzun olmadı. İki ildən sonra respublika müəyyən səbəblər üzündən süqut etdi. Azərbaycan xalqı və Azərbaycan dövləti Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətinə, onun qurucularının fəaliyyətinə həmişə böyük hörmətlə yanaşmışdır. Keçən il Xalq Cümhuriyyətinin 90 illik yubileyini Azərbaycanda çox geniş və təntənəli şəkildə qeyd etmişdik. Bu gözəl tarix bu il də geniş şəkildə qeyd edilir. İki il bundan əvvəl imzaladığım Sərəncama əsasən Bakının mərkəzində, İstiqlaliyyət küçəsində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin şərəfinə abidə ucaldılmışdır. Bu tarix, bizim tariximizdir və biz tarixdən həmişə ibrət dərsi götürməliyik.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan sonra biz 70 ildən çox Sovet İttifaqının tərkibində yaşamışıq. Ancaq 1991-ci ildə Sovet İttifaqının dağılması nəticəsində Azərbaycan yenidən, XX əsrdə ikinci dəfə müstəqilliyə qovuşdu. Ancaq müstəqilliyimizin ilk illəri ölkəmiz üçün çox ağır keçib və əslində, biz ikinci şansı da əldən verə bilərdik. Biz hamımız o illəri çox yaxşı xatırlayırıq. Ölkədə hökm sürən anarxiya, özbaşınalıq və total böhran faktiki olaraq Azərbaycanı parçalanmağa sürükləyirdi, Azərbaycan uçurum kənarında idi. Müstəqillik 1991-93-cü illərdə formal xarakter daşıyırdı. Biz bir tərəfdən, daxili çəkişmələr və hakimiyyət uğrunda aparılan mübarizə, vətəndaş müharibəsi, digər tərəfdən, Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz siyasəti nəticəsində torpaqlarımızın işğal altına düşməsi şəraitində yaşamışıq. Məhz, o illərdə - 1992-ci ildə Şuşa və Laçının, 1993-cü ilin birinci yarısında Kəlbəcərin işğalı nəticəsində demək olar ki, müharibənin birinci mərhələsinin taleyi həll edildi, ancaq yalnız birinci mərhələnin. Biz çalışırıq ki, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ məsələsi sülh yolu ilə həll olunsun. Ancaq, eyni zamanda, bütün başqa variantları da istisna etmirik.

Beləliklə, 1993-cü ildə Azərbaycan xalqının tələbi ilə ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə gəlişindən sonra ölkədə vəziyyət sabitləşdi. Buna bir neçə il lazım oldu ki, vəziyyət sabitləşsin, ictimai-siyasi asayiş bərpa olunsun, sabitlik təmin olunsun və biz inkişafa başlayaq. 1993-2003-cü illər, sözün əsl mənasında, sabitlik və inkişaf illəri olmuşdur. Məhz, o illər ərzində Azərbaycanda dövlətçiliyin əsasları quruldu. Sözün əsl mənasında, müstəqil dövlət quruldu. O illərdə başlanmış və bu gün uğurla davam etdirilən həm siyasi, həm iqtisadi islahatlar Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiya etmək istiqamətində atılmış addımlarını təmin etdi. O illərdə ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən başlanmış neft strategiyamız bu gün Azərbaycan xalqının rifah halının yaxşılaşmasına, ölkəmizin müstəqil dövlət kimi yaşamasına xidmət edir. O illərdə hüquqi islahatlar aparılmışdır. Bir sözlə, 1993-2003–cü illər Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi inkişaf etdirilməsində həlledici rol oynamışdır. Bu gün biz Heydər Əliyev siyasətinə sadiq qalaraq bu siyasəti davam etdiririk, onu yaşadırıq. Bu illərdə biz Heydər Əliyev siyasətinin təntənəsini görürük. Çünki onun fiziki yoxluğu şəraitində bu siyasət yaşayır və yaşayacaqdır. Azərbaycanın son beş il ərzində keçdiyi yol bir daha sübut edir ki, 1993-cü ildə Azərbaycan xalqı düzgün seçim etmişdir və bu, yeganə düzgün seçim idi. Azərbaycan xalqı bu seçimə sadiqdir və biz müxtəlif mərhələlərdə bunu görmüşük.

Azərbaycan beynəlxalq mövqelərini yüksək dərəcədə möhkəmləndirə bilmişdir. Biz dünya birliyinə inteqrasiya edirik, eyni zamanda, öz siyasətimizi milli maraqlar üzərində qururuq, dərin tarixi və mədəni əsaslar üzərində qururuq. Azərbaycanın xarici siyasəti çox açıqdır, aydındır. Biz bütün ölkələrlə qarşılıqlı surətdə faydalı, ikitərəfli münasibətlərin inkişafında maraqlıyıq. Bu münasibətlər qarşılıqlı hörmət və qarşılıqlı maraq əsasında qurulubdur. Azərbaycan dünya birliyində etibarlı ölkə və tərəfdaş kimi tanınır. Son illərdə bizim dostlarımızın, müttəfiqlərimizin sayı böyük dərəcədə artmışdır. Azərbaycan, eyni zamanda, beynəlxalq təşkilatlarda çox fəal iştirak edir. Biz müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarda iştirak edirik və öz mövqeyimizi müdafiə edirik. Müxtəlif təşkilatlarda Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə əlaqədar ədaləti, bizim mövqeyimizi əks etdirən çoxsaylı qərarlar və qətnamələr qəbul edilmişdir. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyətlə bağlı keçən ilin mart ayında BMT-nin Baş Məclisində qətnamənin qəbul edilməsi bizim həm mənəvi, həm siyasi qələbəmizdir. Eyni zamanda, bu, ədalətin təntənəsidir. Baxmayaraq ki, böyük dövlətlər bu qətnamənin qəbul edilməsinə etiraz etmişdilər, Azərbaycan böyük səs çoxluğu ilə bu qətnamənin qəbul edilməsinə nail oldu və dünya birliyi bizimlə həmrəy olduğunu göstərdi.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi bizim xarici siyasətimizin əsas istiqamətidir. Əfsuslar olsun ki, bütün səylərə baxmayaraq, biz məsələnin həllinə nail ola bilməmişik. Bunun tək səbəbi var – Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi və danışıqlar prosesini süni şəkildə uzatmaq taktikası. Artıq heç kim üçün sirr deyildir ki, bu taktika Ermənistan tərəfindən istifadə olunur. Ancaq bu taktikanın axırı yoxdur. Məsələ ancaq beynəlxalq hüquq normaları əsasında öz həllini tapmalıdır. Azərbaycan öz prinsipial, ədalətli və beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanmış mövqedən əl çəkməyəcəkdir. Biz geri bir addım atmayacağıq. Çünki dünya birliyi bizim mövqeyimizi dəstəkləyir, mötəbər beynəlxalq təşkilatların qərarları bizim tərəfimizdədir. BMT Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən dörd qətnamə qəbul edilmişdir. Bu qətnamələr erməni qüvvələrinin işğal edilmiş torpaqlardan qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir. Onlara məhəl qoyulmur. Digər beynəlxalq təşkilatların qərarları bizim mövqeyimizi dəstəkləyir. Biz çalışırıq və çalışacağıq ki, bütün beynəlxalq təşkilatlarda öz siyasi və diplomatik fəaliyyətimizi daha da gücləndirək və məsələnin tezliklə həll edilməsinə nail olaq.

Bəzi hallarda Ermənistan tərəfi xalqların öz müqəddəratını təyinetmə prinsiplərini ərazi bütövlüyü prinsipləri ilə bərabər, eyni səviyyədə göstərmək istəyir.

Ancaq, bu, yalnız məsələ ilə tanış olmayan, siyasətlə məşğul olmayan insanlar tərəfindən qəbul edilə bilər. Təsadüfi deyil ki, dünya ictimaiyyəti bu yanaşmanı inkar edir. 1975-ci il Helsinki Yekun Aktına baxmaq, onu yaxşı oxumaq kifayətdir, orada hər şey göstərilib. Ərazi bütövlüyü prinsipləri əsas prinsiplərdir. Xalqların öz müqəddəratını həll etmə, müəyyən etmə məsələsi ərazi bütövlüyünü pozmamalıdır, ərazi bütövlüyü prinsipi ilə ziddiyyət təşkil etməməlidir. Bir də ki, Ermənistan artıq müstəqil dövlətdir və erməni xalqı öz müqəddəratını bir dəfə təyin edibdir. Azərbaycan torpağında ikinci erməni dövlətinin yaradılmasına Azərbaycan dövləti və Azərbaycan xalqı heç vaxt imkan verməyəcəkdir.

Onu da qeyd etmək istəyirəm ki, bu gün danışıqlar daha da intensiv xarakter daşıyır. Azərbaycan bütün dövrlərdə olduğu kimi, öz konstruktiv, ədalətli və beynəlxalq hüquqa əsaslanmış mövqeyini ortaya qoyur. Bu gün danışıqlar masasında işğal edilmiş bütün torpaqların Azərbaycana qaytarılması məsələsi dayanır, bütün köçkünlərin öz doğma torpaqlarına qayıtması məsələsi dayanır. Bir daha bəyan etmək istəyirəm, - çünki bu məsələ ilə əlaqədar vaxtaşırı müxtəlif spekulyasiyalar irəli sürülür, - danışıqlar masasında Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılması mexanizmləri yoxdur və ola da bilməz. Nə bu gün, nə 10 ildən, nə 100 ildən sonra Dağlıq Qarabağ müstəqil dövlət olmayacaqdır. Azərbaycanın mövqeyi birmənalıdır. Bütün təzyiqlərə baxmayaraq, bu mövqeyi biz axıra qədər müdafiə edəcəyik.

Bir daha demək istəyirəm ki, atəşkəsdən keçən 15 il ərzində biz öz konstruktiv mövqeyimizi göstərmişik. Amma bununla bərabər, Azərbaycanda ordu quruculuğu işlərinə də çox böyük diqqət veririk. Son illərdə bu istiqamətdə çox böyük nailiyyətlər əldə edilib. Bizim artıq peşəkar ordumuz var. Ordunun döyüş qabiliyyəti çox yüksəkdir. Ordumuzun maddi-texniki bazası son illər ərzində yüksək dərəcədə gücləndirilibdir. Heç kim bu gün Azərbaycana döyüş meydanında öz iradəsini diktə edə bilməz. Biz qısa müddət ərzində - cəmi üç il ərzində güclü və böyük perspektivi olan müdafiə sənayesini yaratmışıq və üç il ərzində biz ilkin istehsalatdan artıq böyük istehsalata başlamışıq. Bu gün Azərbaycan müdafiə sənayesinin istehsal etdiyi avadanlıq

beynəlxalq sərgilərdə nümayiş etdirilir və yüksək qiymət alır.

Biz öz müdafiə gücümüzü daha da artıracağıq. Bu məqsədlər üçün nə qədər vəsait lazımdırsa, o qədər də ayrılacaqdır. Bəzi hallarda beynəlxalq ictimaiyyətdə belə bir fikir yaranır ki, Azərbaycan bu istiqamətdə çox böyük işlər görür və bu siyasət narahatlıq doğurur. Biz sadəcə olaraq, öz təbii hüquqmuzdan istifadə edirik. Biz öz vəsaitimizi xərcləyirik. Biz Azərbaycan xalqının zəhməti hesabına qazanılmış vəsaiti ordumuzun güclənməsinə sərf edirik. Bu gün Azərbaycanın artan iqtisadi qüdrəti bizə imkan verir ki, ordu quruculuğuna 2 milyard dollar vəsait xərcləyək. Bu rəqəm Ermənistanın bütün büdcəsinə bərabərdir. Növbəti illərdə Ermənistan ilə Azərbaycan arasında bu gün mövcud olan böyük uçurum daha da dərinləşəcək, genişlənəcək, Azərbaycan daha da qüdrətli dövlətə çevriləcəkdir. Ermənistan isə öz işğalçı siyasəti nəticəsində bütün beynəlxalq layihələrdən təcrid olunmuş vəziyyətdə qalmalıdır və qalacaqdır.

Azərbaycanın artan imkanları, dünyadakı əhəmiyyəti, nüfuzu və çox önəmli ölkəyə çevrilməsi, əlbəttə ki, bizim bütün mövqelərimizi gücləndirir. Biz bundan sonra da Ermənistanı bütün regional və qlobal layihələrdən təcrid etmək üçün öz siyasətimizi davam etdirəcəyik, o vaxta qədər ki, torpaqlarımız azad olunacaqdır.

Mən bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan sülhsevər dövlətdir. Biz sülhməramlı siyasət aparırıq və əgər Azərbaycanın xarici və daxili siyasətinə nəzər salsaq görərik ki, bütün ölkələrlə dostluq, mehribanlıq şəraitində yaşamaq istəyirik. Ancaq geniş mənada regional əməkdaşlığın təmin edilməsi üçün Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təmin edilməlidir, işğalçı qüvvələr bizim torpaqlarımızdan çıxarılmalıdır.

Biz uğurlu iqtisadi siyasət aparırıq. Bu siyasət bizə güc verir, bizim imkanlarımızı genişləndirir, bizim iqtisadi inkişafımız çox uğurludur. Bu barədə dəfələrlə deyilibdir, təkrar etmək istəmirəm. Son beş il ərzində dünyada iqtisadi artım misli görünməmiş templərlə ölçülürdü. Deyə bilərəm ki, son beş il ərzində bu, rekord göstəricilərdir. Bununla bərabər, bizim iqtisadi uğurlarımızın əsas səbəbi neft-qaz amili deyil, iqtisadi islahatlardır. Dünyada hökm sürən iqtisadi və maliyyə böhranı bir daha göstərdi: Azərbaycan tək ölkələrdəndir ki, böhranlı aylarda da öz iqtisadi inkişafını davam etdirir. Bu ilin birinci rübündə iqtisadiyyat 4,3 faiz, qeyri-neft iqtisadiyyatı 13,7 faiz artmışdır. Bütün infrastruktur layihələri, sosial layihələr icra edilir. Manatın məzənnəsi sabitdir. Azərbaycan xalqının rifah halının yaxşılaşdırılması üçün praktiki tədbirlər görülür. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı uğurla başa çatmışdır. Bu gün biz Proqramın ikinci mərhələsinin əvvəlindəyik və növbəti beş il ərzində ölkə qarşısında duran əsas iqtisadi, infrastruktur və sosial məsələlər öz həllini tapmalıdır. Mən şübhə etmirəm ki, biz buna nail olacağıq.

Biz bölgədə özümüzü çox yaxşı hiss edirik. Bizim iştirakımız olmadan bölgədə heç bir layihə, heç bir məsələ, heç bir təşəbbüs, - baxmayaraq ki, bu təşəbbüsün arxasında hansı qüvvələr var, - icra oluna bilməz. Bölgədə yaşanan son hadisələr, Azərbaycanın birmənalı və prinsipial mövqeyi, bütövlükdə bu gün mövcud olan vəziyyət bir daha göstərir ki, Azərbaycanın milli maraqlarını nəzərə almamaq, Azərbaycanı təcrid etmək istəkləri heç vaxt baş tutmayacaq. Bizim iştirakımız bölgədə bütün layihələri əfsanədən gerçəyə çevirə bilər. Ancaq Azərbaycanın liderlik rolu bölgədə siyasi, iqtisadi, enerji, nəqliyyat və başqa layihələri reallaşdıra bilər. Bunu bilirdik, biz öz gücümüzü bilirdik.

Bu gün bizim gücümüzü, imkanlarımızı, deyə bilərəm ki, nəinki bölgə ölkələri, bütün dünya bilir. Biz son illər ərzində çox ciddi işləmişik. Biz güc yığmışıq. Biz bu gücü ona görə yığmışıq ki, lazım olan anda ondan istifadə edək. Biz, bir daha demək istəyirəm ki, bütün ölkələrlə yaxşı münasibətlərin qurulmasının tərəfdarıyıq. Biz istəyirik ki, bölgədə bütün ölkələr bir-biri ilə yaxşı əlaqədə olsunlar. Ancaq bunu etmək üçün başlıca şərt Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllidir. Hesab edirəm ki, bunu artıq hamı bilməlidir və hamı, bütün dünya birliyi bu məsələnin həllinə çalışmalıdır. Bu, yeganə məsələdir ki, biz son beş il ərzində bunu həll edə bilməmişik. Bunun da səbəbi aydındır, çünki bu, təkcə bizdən asılı deyil. Eyni zamanda, ona görə ki, biz hələ sülh danışıqlarına ümidliyik, biz hələ bütün imkanlardan istifadə etmək istəyirik. Bizdə hələ ümidlər var ki, nəhayət, Ermənistan reallıqları, düşdüyü vəziyyəti dəqiq təhlil edərək düzgün nəticə çıxaracaqdır. Hər halda biz öz siyasətimizi bütün istiqamətlərdə davam etdirəcəyik. İqtisadi inkişaf davam etdiriləcəkdir.

Azərbaycanda siyasi islahatlar uğurla gedir. Azərbaycan demokratik dövlətdir və demokratiya

yolunu seçibdir. Bizim hüquqi dövlət quruculuğu işində böyük uğurlarımız var. Qanunun aliliyinin tətbiq edilməsində böyük addımlar atılıbdır. Azərbaycanda bütün azadlıqlar var – həm iqtisadi, həm siyasi azadlıqlar.

Azərbaycan öz tarixinə, milli irsinə bağlı olan, ancaq müasir, dünyəvi ölkədir və belə də inkişaf edəcəkdir. Mən Azərbaycanın gələcəyini çox gözəl görürəm, çox nikbin görürəm. Bizim uzunmüddətli inkişaf strategiyamız var və biz fəaliyyətimizi bu strategiya əsasında qururuq. Mən şübhə etmirəm ki, ölkəmiz növbəti illərdə də sürətlə inkişaf edəcək, Azərbaycan xalqının rifah halı daha da yaxşılaşacaq, Azərbaycanın dünyadakı mövqeləri daha da möhkəmlənəcəkdir.

Bütün bu gözəl işlərdə sizə və bütün Azərbaycan xalqına yeni uğurlar, yeni nailiyyətlər arzulayıram.

Sağ olun.

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ
90TH ANNIVERSARY OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY
90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Məlum olduğu kimi, 24 avqust 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Azərbaycan Respublikası diplomatik xidmət orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı gününün təsis edilməsi haqqında aşağıdakı Sərəncamı imzalamışdır:

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI

Müsəlman dünyasında ilk Demokratik Respublikanın yaradılmasında və müasir dövrdə müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurulması prosesində milli diplomatiyanın rolunu nəzərə alaraq və 1919-cu il iyul ayının 9-da Azərbaycan Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyinin katibliyinə dair müvəqqəti təlimatın qəbul edildiyini əsas tutaraq qərara alıram:

1. Hər il 9 iyul Azərbaycan Respublikası diplomatik xidmət orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı kimi qeyd edilsin.

2. Bu Sərəncam imzalandığı gündən qüvvəyə minir.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 24 avqust 2007-ci il
№ 2356

Sərəncamdan göründüyü kimi, milli diplomatiyamızın tarixi rəsmən 9 iyul 1919-cu ildən başlayır. Qeyd etmək lazımıdır ki, Diplomatiya gününün müəyyən olunması ilə bağlı bir neçə təkliflər nəzərdən keçirilmişdir, o cümlədən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xarici dövlətlə imzaladığı ilk müqaviləsi - Osmanlı Türkiyəsi ilə bağlanan müqavilə günü, Paris Sülh Konfransında Antanta dövlətləri tərəfindən Azərbaycanın müstəqilliyinin de facto tanındığı gün və s. Lakin nəticədə qərara alınmışıdır ki, arxivlərdən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici İşlər Nazirliyinə aid tapılmış ilk rəsmi sənəd 1919-cu il 9 iyul tarixli Azərbaycan Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyinin katibliyinə dair müvəqqəti təlimat olduğundan məhz bu tarix Diplomatiya gününün əsasını təşkil etsin.

Azərbaycan Respublikasının Milli Arxiv İdarəsində əldə etdiyimiz 1919-cu il iyul ayının 9-da qəbul edilmiş Azərbaycan Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyinin katibliyinə dair aşağıdakı müvəqqəti təlimatı nəzərinizə çatdırırıq.

ВРЕМЕННЫЙ НАКАЗЪ

КАНЦЕЛЯРІЙ МИНИСТЕРСТВА ИНОСТРАННЫХЪ ДѢЛЪ

АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ.

Во главѣ канцелярія Министерства Иностранныхъ Дѣлъ стоитъ Директоръ ея, въ рукахъ коего находится управленіе всѣми отдѣлами канцеляріи и внутренній распорядокъ.-

Непосредственнымъ помощникомъ и замѣстителемъ Директора Канцеляріи является Вице-Директоръ, на обязанности коего лежитъ завѣдываніе всей текущей перепиской Канцеляріи, не Дипломатическаго характера.

На обязанности Секретаря лежитъ завѣдываніе Дипломатическимъ отдѣленіемъ и личной перепиской Министра.

Канцелярія Министерства состоитъ изъ трехъ отдѣленій, а именно: Дипломатическаго, 2. Общихъ Дѣлъ и 3. Хозяйственнаго.

При канцеляріи состоятъ: Драгоманъ, обслуживающій всѣ отдѣленія Канцеляріи, Старшій и Младшій Чиновникъ Особыхъ порученій, исполняющіе порученія г. Министра, причемъ Младшій Чиновникъ Особыхъ Порученій вѣдаетъ также пріемомъ просителей.

Регистратура и архивъ-общіе для всей канцеляріи.

Отдѣленіе Общихъ Дѣлъ ввѣряется Дѣлопроизводителю его, хозяйственный Отдѣлъ-Бухгалтеру и Архивъ- Архиваріусу на правахъ начальниковъ Отдѣловъ, которые вѣдаютъ не только всей текущей перепиской ввѣренныхъ имъ отдѣловъ, но и являются отвѣтственными за полноту информаціи Директора Канцеляріи по всѣмъ вопросамъ подлежащимъ вѣдѣнію отдѣловъ.

ДИПЛОМАТИЧЕСКОЕ ОТДѢЛЕНІЕ.

Отдѣленіемъ завѣдуетъ Секретарь Министерства. При отдѣленіи состоятъ: Дѣлопроизводитель, 2 помощника Дѣлопроизводителя, переводчика съ иностранныхъ и тюркскаго языковъ, 3 ремингтонистки, въ томъ числѣ одна иностранныхъ языковъ и одинъ канцелярскій служитель.

Вѣдѣнію Отдѣла подлежитъ переписка Дипломатическаго характера, а также:

I/ Составленіе, по порученію г. Министра протестовъ и нотъ, представляемыхъ иностраннымъ Правительствамъ.

2/ Составленіе отвѣтныхъ нотъ.

3/ Составленіе формальныхъ грамотъ и писемъ отъ имени Правительства.

4/ Дѣла о признаніи независимости Азербайджана и вопросы о территоріальныхъ границахъ.

5/ Дѣла о признаніи Дипломатическихъ представителей, Генеральныхъ Консуловъ, Вице-Консуловъ и Консульскихъ Агентствъ Иностранныхъ Державъ.

6/ Защита интересовъ гражданъ Республики за-границей.

7/ Повѣрка съ подлинниками переводовъ разныхъ актовъ и документовъ, писанныхъ на иностранныхъ и тюркскомъ языкахъ и наоборотъ.

8/ Переписка секретнаго характера.

9/ Шифръ.

II. ОТДѢЛЕНІЕ ОБЩИХЪ ДѢЛЪ.

Отдѣлъ ввѣряется Дѣлопроизводителю. При отдѣлѣ состоятъ: Помощникъ Дѣлопроиз-во-дителя, 2 ремингтонистки и Канцелярскій служитель.

Вѣдѣнію Отдѣла подлежатъ:

I/ Веденіе переписки съ Центральными и мѣстными Учрежденіями Республики,

2/ Оказаніе законнаго содѣйствія просьбамъ иностранцевъ, пребывающихъ на территоріи Республики,

3/ Дѣла объ юридическихъ отношеніяхъ гражданъ Республики заграницей и иностранцевъ въ предѣлахъ Республики.

4/ Разная переписка о гражданахъ Республики/пребывающихъ за границей и объ иностранцахъ/ пребывающихъ на территоріи Республики

5/ Удостовѣреніе по требованію Правительственныхъ учрежденій и просьбамъ частныхъ лицъ-засвидѣтельствованій посольствъ, Миссій и Консульствъ иностранныхъ государствъ на документахъ и актахъ, которые предъявляются въ присутственныя мѣста Республики.

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

28

6/ Удостовѣреніе засвидѣтельствованій присутственныхъ мѣстъ Республики на актахъ и документахъ, которые отправляются въ установленія иностранныхъ государствъ.

7/ Удостовѣреніе засвидѣтельствованій и подписей биржевыхъ маклеровъ, Нотаріусовъ и другихъ лицъ, уполномоченныхъ на то закономъ на переводахъ, сдѣланныхъ съ тюркскаго на другіе языки и актахъ, подлежащихъ отправкѣ въ судебныя и правительственныя мѣста иностранныхъ государствъ.

8/ Веденіе дѣлъ о личномъ составѣ всѣхъ установленій Министерства,

9/ Веденіе дѣлъ о законопроектахъ различныхъ вѣдомствъ Республики, препровождаемыхъ для ознакомленія,

10/ Составленіе разныхъ законопроектовъ по подвѣдомственнымъ Министерству дѣламъ, а также справокъ и объясненій по нимъ.

11/ Веденіе нарядовъ: къ руководству и по предметамъ общаго характера.

ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ОТДѢЛЕНІЕ.

Отдѣлъ ввѣряется Бухгалтеру. При отдѣлѣ состоитъ помощникъ Делопроизводителя.

Въ вѣдѣніи начальника хозяйственнаго отдѣла находятся всѣ курьеры канцеляріи, швейцаръ и горничная.

Вѣдѣнію отдѣла подлежитъ:

1. Составленіе смѣты расходовъ по Министерству,

2. Завѣдываніе всѣмъ казеннымъ имуществомъ Министерства, какъ въ предѣлахъ Республики, такъ и за-границей.

3/ Веденіе бухгалтерскихъ книгъ,

4/ Производство всѣхъ расходовъ по Министерству,

5/ Экзекуторская часть.

СВОДНАЯ РЕГИСТРАТУРА.

Регистратура находится въ вѣдѣніи регистратора; при немъ состоитъ его помощникъ.

Регистраторъ, кромѣ веденія входящаго и исходящаго журнала вѣдает также экспедиціей курьеровъ и на обязанности его лежитъ провѣрка разъѣздныхъ книжекъ курьеровъ.

А Р Х И В Ъ.

Архивъ Министерства ввѣряется архиваріусу, который занимается собираніемъ и приведеніемъ въ систему всѣхъ актовъ, документовъ и бумагъ, относящихся къ Закавказью, а, главнымъ образомъ, къ Азербайджану.

Въ архивѣ хранятся:

1/ Акты и бумаги, относящіеся къ важнѣйшимъ событіямъ политической жизни Азербайджана,

2/ Дѣла, оконченныя производствомъ,

3/ Шнуровыя книги и документы всѣхъ установленій Министерства.

Канцелярскіе служащіе, какъ-то: канцелярскіе чиновники и ремингтонистки раздѣляются для работъ въ отдѣлахъ Директоромъ Канцеляріи соотвѣтственно количеству работъ въ томъ или иномъ отдѣленіи, а равно, въ зависимости отъ интенсивности работъ въ отдѣленіи Директором могутъ быть командированы къ временному исполненію тѣхъ или иныхъ обязанностей, всѣ чины канцеляріи.

\- - - -

Вся, получаемая Министерствомъ почта поступаетъ въ регистратуру гдѣ вскрывается регистраторомъ и заносится въ реестръ входящихъ бумагъ, за исключеніемъ секретныхъ пакетовъ и телеграммъ, которые по полученіи немедленно подаются г. Директору.

Въ неприсутственные дни для пріема почты, а также для экстренныхъ работъ устанавливается очередное дежурство канцелярскихъ служащихъ по одному человѣку изъ числа помощниковъ дѣлопроизводителей канцелярскихъ служителей и по одной ремингтонисткѣ.

Телеграммы, получаемыя въ неприсутственные дни немедленно, по ихъ вступленіи отсылаются на квартиру г. Директору.

По записи, поступающей почты въ реестръ входящихъ бумагъ, регистраторъ всю почту подаетъ Вице-Директору, причемъ послѣдній, по рассмотрѣніи почты, распредѣляетъ ее по соотвѣтствующимъ отдѣлен[illegible]

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Journal of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan

Канцелярiи и возвращаетъ обратно въ регистратуру для передачи въ соотвѣтствующiя отдѣленiя подъ расписки начальниковъ отдѣленiй или ихъ помощниковъ.

По полученiи почты Начальники Отдѣленiй, ознакомившись съ содержанiемъ бумагъ, отмѣчаютъ на нихъ номера дѣлъ, къ коимъ они относятся и, въ случаѣ надобности, дѣлаютъ на нихъ, за своей подписью письменныя справки. После того, начальники отдѣленiй докладываютъ поступившую въ ихъ отдѣленiе переписку г. Директору.

Исходящiя бумаги составляются въ соотвѣтствующихъ отдѣленiяхъ Канцелярiи по резолюцiямъ и скрѣпляются Начальниками соотвѣтствующихъ отдѣленiй, которые, послѣ того, подаютъ ихъ на подпись г. Директору или Вице-Директору, согласно резолюцiи г. Директора.

Переписка дипломатическаго характера, а также всѣ бумаги, идущiе за подписью г. Министра скрѣпляются Начальниками Отдѣленiй и подписываются г. Директоромъ и г. Министромъ. Бумаги, исходящiя отъ Министерства подписываются г. Директоромъ или г. Вице-Директоромъ и скрѣпляются г. дѣлопроизводителемъ.

По записи исходящихъ бумагъ въ реестръ и отправкѣ ихъ по принадлежности, регистраторъ, отмѣтивъ номера исходящихъ бумагъ на отпускахъ, передаетъ послѣднiе въ соотвѣтствующiя отдѣленiя подъ расписку.

Отпуски бумагъ обязательно должны имѣть скрѣпку.

Веденiе Приказовъ по Министерству Иностранныхъ Дѣлъ, а также по Канцелярiи Министерства временно возлагается на Драгомана, у коего сосредотачиваются всѣ свѣдѣнiя, подлежащiя отдачѣ въ приказахъ. На Драгомана возлагается обязанность составлять черновые приказы по Министерству и Канцелярiи Министерства, Начальники отдѣловъ должны слѣдить за тѣмъ, чтобы Драгоману своевременно передавались бы всѣ свѣдѣнiя и распоряженiя, подлежащiя отдачѣ въ приказахъ.

Приказы по Министерству подписываются г. Министромъ или за него г. Товарищемъ Министра. Приказы по Канцелярiи Министерства подписываются г. Директоромъ Канцелярiи или за него г. Вице-Директо

ромъ. Всѣ черновые приказы скрѣпляются лицомъ, на обязанности ко лежитъ веденіе ихъ.

Посѣтителей, въ назначенные для пріема г. Министромъ, его Тов щемъ и Директоромъ, а также для выдачи справокъ изъ Канцеляріи ч сы, принимаетъ Младшій Чиновникъ Особыхъ Порученій, который веде списокъ посѣтителей.

Посѣтители допускаются на пріемъ къ г. Министру и его Товарищ по докладѣ о нихъ Директору Канцеляріи.

Изъ чиновъ канцеляріи, безъ особаго вызова въ кабинетъ г. Мин стра являются съ докладомъ: г. Директоръ, Вице-Директоръ, Секрета и Чиновники Особыхъ Порученій.

Ежемѣсячно, не позже 5 числа каждаго мѣсяца, приказомъ по кан целяріи, подъ Предсѣдательствомъ Директора назначается комиссія, состоящая изъ Предсѣдателя и двухъ членовъ для провѣрки прав[illegible] ности веденія бухгалтеріи, причемъ о результатахъ этой провѣрки [illegible]дается въ приказѣ по Канцеляріи Министерства.

Смѣта расходовъ по Министерству составляется Бухгалтеромъ и обсуждается въ Комиссіи подъ предсѣдательствомъ Директора Канцеляріи.

Членами этой Комиссіи состоятъ: Вице-Директоръ, Секретарь и Бухгалтеръ.

Составлено 9 Іюля 1919 г.

ВИЦЕ- ДИРЕКТОРЪ КАНЦЕЛЯРІИ

Съ подлиннымъ вѣрно: [signature]

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Azərbaycan diplomatiyası ilk addımlarını atarkən - 1919-cu ildə Bakıda 16 xarici dövlətin, o cümlədən ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, İtaliya, İsveç, İsveçrə, Belçika, İran, Polşa və Ukraynanın diplomatik nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərib.

Ukrayna Demokratik Respublikasının Xarici İşlər Naziri tərəfindən 1919-cu ildə Ukraynanın Azərbaycanda diplomatik nümayəndəliyinin başçısının təyin edilməsinə dair Azərbaycan Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirinə göndərilən etimadnamənin surətini nəzərinizə çatdırırıq.

Верительная грамота министра иностранных дел Украинской Демократической Республики В. Чеховского председателю Совета Министров, министру иностранных дел Ф. Х. Хойскому о назначении начальником Особой дипломатической миссии Украины в Азербайджане И. Красковского

Винница *8 февраля 1919 г.*

От имени украинского народа Директория Демократической Украинской Республики удостоверяет настоящим, что г. Иван Красковский, бывший галицийский комиссар Центральной Рады, бывший министр внутренних дел, советник Министерства иностранных дел, управляющий делами Директории, назначен начальником Особой дипломатической миссии Украинской Демократической Республики при правительстве Азербайджанской Республики.

Я имею честь просить Ваше Высокопресвосходительство оказывать г. Красковскому полное доверие во всех делах, касающихся дипломатического представителя Украинской Демократической Республики и оказывать доверие всем сообщениям, кои он будет делать от имени украинского правительства.

В надежде, что г. Красковский окажется достойным возложенной на него высокой миссии, и это письмо было ему вручено.

Министр иностранных дел В. Чеховский

ГААР, ф. 897, оп. 1, д. 38, л. 42. Заверенная копия. Подлинник на фр. яз. — там же, л. 41.

11 yanvar 1920-ci ildə Paris Sülh Konfransında Azərbaycan Cümhuriyyətinin müstəqilliyi de facto tanınandan sonra Azərbaycan hökuməti tərəfindən Qərbi Avropa və Amerikada Azərbaycanın diplomatik nümayəndəliklərinin təsis edilməsinə dair qanun layihəsi hazırlanmışıdır. Azərbaycan Respublikasının Milli Arxiv İdarəsində əldə etdiyimiz sözügedən qanun layihəsini nəzərinizə çatdırırıq.

ЗАКОНОПРОЕКТЪ

ОБЪ УЧРЕЖДЕНІИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХЪ МИССІЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ВЪ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПѢ И АМЕРИКѢ И ОБЪ УПРАЗДНЕНІИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕЛЕГАЦІИ ПАРИЖСКОЙ МИРНОЙ КОНФЕРЕНЦІИ.

I.

Учредить съ I-го апрѣля с/г. Дипломатическія Миссіи Азербайджанской Республики: при Правительствахъ Французской Республики, Его Величества роля Великобританіи, Швейцарской Республики, Его Величества КороляИталі Сѣверо-Соединенныхъ штатовъ и Польской Республики согласно прилагаемы при семъ временнымъ штатамъ, составленнымъ на 6 мѣсяцевъ.

II.

Упразднить по прибытіи въ Парижъ Дипломатической Миссіи Азербайдже ской Республики при Правительствѣ Французской Республики учрежденную постановленіемъ Правительства отъ 28-го декабря 1919 года Азербайджан скую Делегацію на Парижской Мирной Конференціи.

III.

Ассигновать на содержаніе упомянутыхъ шести Дипломатическихъ Миссі съ I-го апрѣля с/г. на 6 мѣсяцевъ 88.320 фунтовъ стерлинговъ. ВОСЕМЬДЕС ВОСЕМЬ ТЫСЯЧЪ ТРИСТА ДВАДЦАТЬ фунтовъ стерлинговъ.

Министръ Иностранныхъ Дѣлъ Ф.Хойскій.

Съ подлиннымъ вѣрно:
Начальникъ Отдѣленія
Общихъ Дѣлъ

ОБЪЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Объявленіе независимости Азербайджана создавало необходимост
добиться признанія Европейскими Державами этой независимости.Съ
этой цѣлью,какъ извѣстно,была послана въ Парижъ на Конференцію
делегація,на которую и была возложена эта обязанность.

Въ связи съ работой нашей Парижской делегаціи явилась крайня
необходимость установленія тѣхъ или иныхъ взаимоотношеній,какъ
Европейскими странами и Америкой,такъ и съ вновь образовавшимис
государствами на территоріи б.Россіи,которые начали все болѣе и
лѣе интересоваться Закавказьемъ и въ частности Азербайджаномъ,п
лая сюда всевозможныя Миссіи.Присылка случайныхъ Миссій въ боль
ствѣ случаевъ съ какой либо спеціальной цѣлью не могла,конечно,
собствовать установленію правильныхъ взаимоотношеній между наше
Республикой и указанными государствами,почему Правительство 7-г
января с/г.постановило послать Дипломатическія Миссіи въ Западн
Европу,Америку,Польшу и во вновь образованныя государства на те
риторіи б.Россіи.

Съ признаніемъ же Антантой независимости нашей Республики во
можность и необходимость установленія правильныхъ взаимоотношен
Азербайджана съ Европейскими странами и Америкой еще болѣе усил
лась.

Одной изъ главныхъ задачъ указанныхъ Миссій,помимо взаимнаго
накомленія съ политическимъ и финансово-экономическимъ положені
этихъ странъ и нашего государства,является установленіе тѣсной
литической и экономической связи между нами.

Въ цѣляхъ упроченія политическаго положенія нашей страны Мис
должны будутъ:а/создавать условія соглашенія,направленныя къ об
нѣ нашего государства отъ всякихъ внѣшнихъ посягательствъ,в/доб
ваться юридическаго признанія суверенности нашего государства,с
стремиться къ установленію постоянныхъ нашихъ дипломатическихъ
ставительствъ въ тѣхъ государствахъ,гдѣ въ этомъ встрѣтится нео
димость.

Помимо политической работы,Миссіи должны способствовать экон
ческому и промышленному подъему нашей страны.Въ этихъ видахъ он
должны будутъ выяснять условія заграничныхъ рынковъ,вступать въ

глашенія о товарообмѣнѣ, пріобрѣтать необходимые для нашей страны продукты, техническіе матеріалы, орудія, машины и т.д., а также содѣйствовать заключенію займовъ на выгодныхъ условіяхъ, гдѣ представится возможнымъ, и даже заключать таковые.

Въ виду того, что проектируемыя Правительствомъ Миссіи носятъ пока временный характеръ и штаты выработаны временные, Министерство Иностранныхъ Дѣлъ находитъ возможнымъ, чтобы личный составъ Мисс былъ по возможности незначителенъ. Проектируемый штатъ по мнѣнію Министерства, состоящій изъ 4 лицъ - Дипломатическаго Представителя, или Начальника Миссіи, Совѣтника - спеціалиста по экономическимъ и техническимъ вопросамъ, Секретаря и одного Драгомана - является вполнѣ достаточнымъ.

Нѣкоторое исключеніе въ этомъ отношеніи приходится дѣлать Мис посылаемой въ Польшу. Этой Миссіи, какъ извѣстно, придется помимо установленія связей непосредственно съ Польшей, завязать сношенія съ Руминіей и съ государствами, образовавшимися на территоріи б. Россіи - Латвіей, Литвой, Украйной, Эстоніей, и Финляндіей.

Въ виду значительности, такъ сказать, района дѣйствія этой Миссіи необходимости частныхъ разъѣздовъ для установленія связи съ новообразовавшимися государствами, представляется необходимость усилить ~~этой~~ -составъ- Миссіи еще однимъ Совѣтникомъ и Секретаремъ.

Кромѣ того, чтобы имѣть постоянную связь Миссіямъ съ Министерствомъ Иностранныхъ Дѣлъ и получать отъ послѣдняго тѣ или иныя указанія, Министерство считало нужнымъ установить при каждой Миссіи одну должность Дипломатическаго курьера, который могъ бы служить для командировокъ, дабы не ослаблять состава Миссіи и не находится въ зависимости отъ равныхъ случайныхъ лицъ.

Обращаясь къ вопросу о валютѣ, въ которой должны быть оплачены расходы на содержаніе этихъ Миссій, Министерство находитъ нужнымъ остановиться на такой валютѣ, которая менѣе всего подвержена колебанію. Какъ показываетъ опытъ, такъ и свѣдѣнія, исходящія изъ разныхъ освѣдомленныхъ источниковъ, наиболѣе устойчивой валютой являются фунты стерлинговъ, которые къ тому же нынѣ легче раздобыть нежели французскіе франки, имѣющіе тенденцію къ пониженію.

Что же касается окладовъ содержанія, то Министерство, считаясь съ условіями жизни странъ, мѣста назначенія Миссій, каковыя условія почти вездѣ одинаковы, а также съ необходимостью созданія условій,

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

могущихъ обезпечить спокойную, продуктивную работу состава Миссіи,
находить проектируемые оклады вполнѣ достаточными тѣмъ болѣе, что
подобные оклады установлены и другими Правительствами своимъ пре
ставителямъ за-границей, напримѣръ, Японіей, Швейцаріей и т.д.

Такъ какъ опредѣлить заранѣе размѣры разныхъ расходовъ на пред
ставительство, агитацію, а также канцелярскіе и хозяйственные, наем
квартиры и т.д. не представляется возможнымъ, то Министерство нахо
цѣлесообразнымъ единовременный отпускъ на эти расходы въ распоря
ніе главы Миссіи подъ отчетъ той или иной суммы въ зависимости о
мѣста командированія Миссіи, при этомъ необходимо указать, что рас
ходы на агитацію въ печати, на наемъ квартиръ, въ виду дороговизн
послѣднихъ, а также представительство будутъ очень значительны.

Для Миссіи же, посылаемой въ Польшу, значительную статью расход
составятъ разъѣзды. Также большіе путевые расходы придется имѣть
Миссіи, посылаемой въ Америку, въ виду высокихъ тарифовъ, существую
щихъ нынѣ на океанскихъ пароходахъ. По изложеннымъ соображеніямъ
и размѣры единовременныхъ ассигнованій различны.

Въ виду того, что нынѣ не представляется возможнымъ заранѣе опр
дѣлить всѣ условія работы, а также условія жизни, Министерство нах
дитъ цѣлесообразнымъ, чтобы Начальникамъ Миссіи было предоставлен
право увеличивать установленные оклады содержанія за счетъ едино-
временныхъ ассигнованій.

Всѣхъ проектируемыхъ Дипломатическихъ Миссій предполагается ше
а именно въ Парижѣ, Лондонѣ, Римѣ, Швейцаріи, Америкѣ и Польшѣ вмѣстѣ
со всѣми пограничными съ Россіей государствами.

Конечно съ отправкой этихъ Миссій уже исчезаетъ необходимость
въ дальнѣйшемъ существованіи нашей мирной делегаціи въ Парижѣ, тѣм
болѣе, что Мирная Конференція, уже почти заканчиваетъ свои работы
она уже потеряла свой первоначальный компактный характеръ и свое
опредѣленное мѣстопребываніе; какъ извѣстно Верховный Совѣтъ засѣд
етъ то въ Парижѣ, то въ Лондонѣ, а нынѣ предполагается перенести св
засѣданія въ Римъ; при такихъ условіяхъ нѣтъ никакой надобности въ
дальнѣйшемъ существованіи нашей мирной делегаціи въ Парижѣ, цѣли,
преслѣдуемыя ею скорѣе и легче могутъ быть достигнуты отдѣльными
дипломатическими Миссіями въ столицахъ Союзныхъ Государствъ, по эт
соображеніямъ Правительство 5 марта с/г. постановило одновременно
установленіемъ въ Парижѣ Дипломатической Миссіи упразднить прежн

могущихъ обезпечить спокойную, продуктивную работу состава Миссiи,
находитъ проектируемые оклады вполнѣ достаточными тѣмъ болѣе, что
подобные оклады установлены и другими Правительствами своимъ пре
ставителямъ за-границей, напримѣръ, Японiей, Швейцарiей и т.д.

Такъ какъ опредѣлить заранѣе размѣры разныхъ расходовъ на пред
ставительство, агитацiю, а также канцелярскiе и хозяйственные, наем
квартиры и т.д. не представляется возможнымъ, то Министерство нахо
цѣлесообразнымъ единовременный отпускъ на эти расходы въ распоря
нiе главы Миссiи подъ отчетъ той или иной суммы въ зависимости о
мѣста командированiя Миссiи, при этомъ необходимо указать, что рас
ходы на агитацiю въ печати, на наемъ квартиръ, въ виду дороговизн
послѣднихъ, а также представительство будутъ очень значительны.

Для Миссiи же, посылаемой въ Польшу, значительную статью расход
составятъ разъѣзды. Также большiе путевые расходы придется имѣть
Миссiи, посылаемой въ Америку, въ виду высокихъ тарифовъ, существую
щихъ нынѣ на океанскихъ пароходахъ. По изложеннымъ соображенiямъ
и размѣры единовременныхъ ассигнованiй различны.

Въ виду того, что нынѣ не представляется возможнымъ заранѣе опр
дѣлить всѣ условiя работы, а также условiя жизни, Министерство нах
дитъ цѣлесообразнымъ, чтобы Начальникамъ Миссiи было предоставлен
право увеличивать установленные оклады содержанiя за счетъ едино-
временныхъ ассигнованiй.

Всѣхъ проектируемыхъ Дипломатическихъ Миссiй предполагается ше
а именно въ Парижѣ, Лондонѣ, Римѣ, Швейцарiи, Америкѣ и Польшѣ вмѣстѣ
со всѣми пригpаничными съ Россiей государствами.

Конечно съ отправкой этихъ Миссiй уже исчезаетъ необходимость
въ дальнѣйшемъ существованiи нашей мирной делегацiи въ Парижѣ, тѣм
болѣе, что Мирная Конференцiя, уже почти заканчиваетъ свои работы
она уже потеряла свой первоначальный компактный характеръ и свое
опредѣленное мѣстопребыванiе; какъ извѣстно Верховный Совѣтъ засѣд
етъ то въ Парижѣ, то въ Лондонѣ, а нынѣ предполагается перенести ег
засѣданiя въ Римъ; при такихъ условiяхъ нѣтъ никакой надобности въ
дальнѣйшемъ существованiи нашей мирной делегацiи въ Парижѣ, цѣли,
предлѣдуемыя ею скорѣе и легче могутъ быть достигнуты отдѣльными
дипломатическими Миссiями въ столицахъ Союзныхъ Государствъ, по эт
соображенiямъ Правительство 5 марта с/г. постановило одновременно
установленiемъ въ Парижѣ Дипломатической Миссiи упразднить прежн

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

щую тамъ Мирную делегацію, отозвавъ обратно ея членовъ, если о и не получатъ другого назначенія. въ вышеуказанныхъ Дипломатическихъ Миссіяхъ.

Министръ Иностранныхъ Дѣлъ Ф. Хойскій.

Съ подлиннымъ вѣрно:
Начальникъ Отдѣленія
Общихъ Дѣлъ

1919-cu ildə Azərbaycan Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyinin blanklarında istifadə edilən rekivizit

آذربایجان حکومت جمهوریه‌سی
خارجیه نظارتی
۱۹۱ ....
نومرو ....
باکو

République d'Azerbeidjan
Ministre des affaires étrangères
BACOU

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА
МИНИСТЕРСТВО ИНОСТРАННЫХЪ ДѢЛЪ

.... 191 г.

№

г. БАКУ.

Azərbaycanin xarici işlər nazirləri: Siyasi - bioqrafik portret*

Məmmədhəsən Cəfərqulu oğlu Hacınski
28 may - 7 dekabr 1918

Azərbaycanın görkəmli siyasi və ictimai xadimlərindən, xalqımızın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizəsinin fəal iştirakçılarından biri Məmmədhəsən Cəfərqulu oğlu Hacınski olmuşdur.

M.Hacınski 1875-ci il martın 3-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. O, XIX əsrin 80-90-cı illərində Bakı realnı məktəbini bitirərək təhsilini davam etdirmək məqsədilə 1897-ci ildə Rusiya imperiyasının mərkəzi Sankt-Peterburq şəhərinə getmişdir. O, Peterburq Texnoloji İnstitutuna daxil olmuşdur. 1902-ci ilin axırlarında Bakıya qayıdan Məmmədhəsən Bakı şəhər upravasının tikinti şöbəsinin rəisi təyin olunmuşdur. 1902-1917-ci illərdə Bakı Dumasının üzvü olmuş və onun bir çox iclaslarına sədrlik etmişdir.

1917-1920-ci illər M.Hacınskinin siyasi, ictimai fəaliyyətinin ən qızğın və gərgin dövrü olmuşdur. 1917-ci il martın 29-da Bakıda Müsəlman Milli Şurasının Müvəqqəti İcraiyyə Komitəsi təşkil edildi. Komitənin sədri M.Hacınski, müavini isə M.Rəsulzadə seçildi. M.Hacınski 1917-ci il noyabrın 15-də yaradılmış Zaqafqaziya Komissarlığının ticarət və sənaye komissarının müavini vəzifəsində çalışmışdır.

1918-ci il aprelin 26-da yaradılmış Zaqafqaziyanın yeni hökumətində M.Hacınski ticarət və sənaye naziri vəzifəsini tutmuşdur.

Seymdəki Azərbaycan nümayəndələrinin gərgin səyləri nəticəsində Batumda sülh danışıqlarına başlamaq haqqında razılıq əldə edildi və nümayəndə heyəti yaradıldı. Buraya 6 nümayəndə, o cümlədən M.Hacınski daxil oldu. Mayın 11-də açılan konfransın cəmi bir iclası oldu. Burada M.Rəsulzadə ilə birlikdə M.Hacınski azərbaycanlıların mənafeyini fəal müdafiə etmişdir.

Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikası həm daxili, həm də xarici məsələləri, həm də millətlər arasındakı ziddiyyətləri həll edə bilməyərək üç müstəqil dövlətə ayrıldı.

1918-ci il mayın 28-də Milli Şuranın ilk iclasında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan edlidi. M.Hacınski Azərbaycanın ilk xarici işlər naziri vəzifəsinə seçildi.

M.Hacınski 1918-ci ilin may-dekabr aylarında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti xarici işlər naziri olduğu dövrdə qonşu ölkələrlə sərhəd, dəmiryolu, Bakı-Batum neft kəmərindən birlikdə istifadə etmək və s. məsələlrin həllində gərgin fəaliyyət göstərmişdir.

1919-cu ildə M.Hacınski Ə.Topçubaşovla birlikdə Paris sülh danışıqları zamanı ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya, Türkiyə, İran və s. ölkələrin başçıları, dövlət nümayəndələri, diplomatları ilə görüşərək Azərbaycanın azadlığa çıxması uğrunda xalqımızın apardığı mübarizə, ağır iqtisadi vəziyyət, zəngin neft ölkəsi olması haqqında məlumat vermişdir. Məhz onların ardıcıl və gərgin əməyi nəticəsində 1920-ci il yanvarın 11-də Ali Şura tərəfindən Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin de-fakto tanınması haqqında qərar qəbul edilmişdir.

Dekabrın 24-də N.Yusifbəyovun təşkil etdiyi V kabinədə M.Hacınski daxili işlər naziri, fevralın 18-dən isə ticarət, sənaye və ərzaq naziri vəzifəsini daşımışdır. 1920-ci il martın 30-da hökumət istefa verdi. Azərbaycan parlamenti yeni hökumətin təşkilini M.Hacınskiyə tapşırdı. 1920-ci ilin aprelində Sovet Rusiyası tərəfindən Şərqdə ilk demokratik respublika olmuş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti devrildikdən sonra M.Hacınski Azərbaycan SSR Ali Xalq

* Azərbaycanın xarici işlər nazirlərinin tərcümeyi-halı tarix elmləri doktoru, professor Musa Qasımlı və tarix elmləri namizədi, dosent Elmira Hüseynovanın "Azərbaycanın xarici işlər nazirləri. Bakı, Adiloğlu nəşriyyatı, 2005"-də nəşr edilmiş kitabı əsasında tərtib edilmişdir.

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Təsərrüfatı Şurasında, Zaqafqaziya Dövlət Plan Komitəsində müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır. M.Hacınski də Azərbaycanın başqa görkəmli, siyasi və ictimai xadimləri kimi repressiyaya məruz qalmışdır. O, 1930-cu il dekabrın 3-də Tiflisdə Zaqafqaziya Dövlət Siyasi İdarəsi (DSİ) tərəfindən həbs edilərək dustaqxanaya salınmış və ağır işgəncələr verilmişdir. Ağır həbsxana həyatına dözməyərək ürək xəstəliyinə və vərəmə tutulan M.Hacınski 1931-ci il fevralın 9-da Tiflisdə vəfat etmişdir.

Əlimərdan bəy Ələkbər oğluTopçubaşov
6 oktyabr - 26 dekabr 1918

Azərbaycanın görkəmli siyasi xadimlərindən, diplomatlarından və hüquqşünaslarından biri olan Əlimərdan bəy Topçubaşov 1865-ci ildə Tiflis şəhərində dünyaya gəlmişdir. İlk təhsilini I Tiflis gimnaziyasında almış və 1884-cü ildə oranı müvəffəqiyyətlə bitirərək Peterburq Universitetinin tarix-filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur. Lakin birinci semestrdən sonra o, hüquq fakültəsinə keçmiş və 1888-ci ildə oranı müvəffəqiyyətlə bitirərək hüquq elmləri namizədi adını almışdır.

1905-1907-ci illər rus inqilabı dövründə Azərbaycanın bir çox ziyalısı, o cümlədən Ə.Topçubaşov xalqın azadlıq mübarizəsinə qoşulmuşdur. Ə.Topçubaşovun siyasi və ictimai fəaliyyəti 1917-ci illər Fevral inqilabından və Oktyabr çevrilişindən sonra daha da genişlənmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasını böyük sevinclə qarşılayan Ə.Topçubaşov F.Xoyskinin 1918-ci ilin iyununda təşkil etdiyi II kabinədə portfelsiz nazir, oktyabrında isə xarici işlər naziri vəzifəsinə təyin edilmişdir.

Azərbaycan hökuməti Osmanlı imperiyası və onun vasitəsilə Avropa ölkələri ilə diplomatik əlaqələr yaratmaq məqsədilə Ə.Topçubaşovu fövqəladə səlahiyyətli nazir kimi İstanbula göndərmişdir.

1918-ci il dekabrın 7-də ölkədə yaranmış çox ağır siyasi şəraitdə Azərbaycan parlamenti fəaliyyətə başladı. İstanbulda olmasına baxmayaraq, Azərbaycanda, o cümlədən bütün Qafqazda məşhur olan və hörmət qazanmış Ə.Topçubaşov yekdilliklə Azərbaycanın ilk parlamentinin sədri seçilmişdir. Dekabrın 28-də isə parlament Paris sülh konfransına gedəcək nümayəndə heyətinin tərkibini seçdi. Bu tərkibə Ə.Topçubaşov (sədr), M.Hacınski (sədr müavini), Ə.Şeyxülislamov, Ə.Ağayev, M.Məhərrəmov və C.Hacıbəyli, M.Mehdiyev daxil oldu.

Parisə gələn Azərbaycan nümayəndələri bir ay ərzində Polşa, Gürcüstan, İran, ABŞ, İngiltərə və s. ölkələrin nümayəndə heyətləri ilə görüşmüş və siyasi-iqtisadi vəziyyətlə əlaqədar söhbətlər aparmışlar.

Ə.Topçubaşovun bilavasitə iştirakı ilə hazırlanmış «Qafqaz Azərbaycanı Respublikasının nümayəndələrinin Paris sülh memorandumu» sülh konfransının katibliyinə təqdim edildi. Bu sənəd 14 bölmədən ibarətdir. Burada konfrans nümayəndələrinə Azərbaycanın tarixi-etnoqrafik, iqtisadi və siyasi vəziyyəti haqqında geniş və ətraflı məlumat verilirdi.

1920-ci il yanvarın 15-də Azərbaycan nümayəndələrindən Ə.Topçubaşov və M.Məhərrəmov, Gürcüstan nümayəndələrindən İ.Sereteli və Z.Avalov Fransa Xarici İşlər Nazirliyinə dəvət edildilər. Nazirliyin birinci katibi Jül Kambon Azərbaycanın yanvarın 11-də Ali Şura üzvləri və müttəfiq dövlətlər tərəfindən de-fakto tanındığını bildirdi və Ə.Topçubaşova Paris sülh konfransının rəsmi sənədini verdi.

Azərbaycan Respublikasının dünyanın böyük dövlətləri tərəfindən tanınması Ə.Topçubaşovun başçılığı ilə Azərbaycan nümayəndələrinin uğurlu diplomatik fəaliyyətinin nəticəsi idi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin görkəmli xadimi Ə.Topçubaşov 1920-1934-cü illərdə Parisdə yaşamış, ictimai-siyasi fəaliyyətini davam etdirmiş, Azərbaycanın tarixi, coğrafiyası, ədəbiyyatı, AXC-nin yaranması, ədəbi xadimlər haqqında kitab, qəzet və jurnallarda məqalələr yazmışdır. Siyasi mühacirətin görkəmli xadimlərindən biri kimi Ə.Topçubaşov Fransa rəsmi

dairələrinin nümayəndələri ilə görüşərək Azərbaycanın işğalına son qoyulması uğrunda mübarizədə milli qüvvələrə yardım edilməsi məsələsini qaldırmış, ikitərəfli əlaqələrə dair problemləri müzakirə etmişdir. O,1920-ci il iyulun 5-16-da Spa (Belçika), 1921-ci il fevralın 21-dən martın 14-ə kimi keçirilən London (Böyük Britaniya), 1922-ci ilin aprel-may aylarında keçirilən Genuya (İtaliya) konfranslarında və b. iştirak etmişdir. Ə.Topçubaşov 1934-cü il noyabrın 8-də Parisdə vəfat etmişdir.

Fətəli xan İsgəndər xan oğlu Xoyski
26 dekabr 1918 - 14 mart 1919;
24 dekabr 1919 - 1 aprel 1920

Azərbaycanın görkəmli dövlət və siyasi xadimlərindən, müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradıcılarından biri və onun ilk baş naziri Fətəli xan Xoyski olmuşdur. F.Xoyski 1875-ci il noyabrın 25-də Şəki şəhərində anadan olmuşdur.

F.Xoyski 1892-ci ildə Yelizavetpol (indiki Gəncə) klassik gimnaziyasını bitirdikdən sonra Moskva şəhərinə gedərək Moskva Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuşdur. 1897-ci ildə Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini birinci dərəcəli diplomla bitirən F.Xoyski Tiflis Məhkəmə Palatasının sərəncamına göndərilmişdir. F.Xoyski 1897-1907-ci illərdə Yelizavetpol, Kutaisi, Yekatirinodar dairə məhkəmələrində kiçik məhkəmə məmuru, katib, böyük məhkəmə məmuru, istintaq sahəsi müdiri, qəza, dairə məhkəmə prokurorlarının müavini və s. vəzifələrdə çalışmışdır.

F.Xoyski 1917-ci il Fevral inqilabından və Oktyabr çevrilişindən sonra siyasi və ictimai mübarizə hərəkatına fəal surətdə qoşulmuş, qısa müddət ərzində Azərbaycan xalqının azadlığı və müstəqilliyi uğrunda aparılan hərəkatın liderlərindən birinə çevrilmişdir.

1917-ci il oktyabrın 29-da ümumi seçki hüququ əsasında Bakı Şəhər Dumasına seçkilər keçirildi. Yeni seçilmiş Dumanın ilk iclası noyabrın 10-da çağrılmış və burada F.Xoyski 46 səslə Şəhər Dumasının sədri seçilmişdir.

F.Xoyski 1917-ci il noyabrın 15-də Tiflisdə Y.Gegeçkorinin sədrliyi ilə yaradılmış Müstəqil Zaqafqaziya hökuməti - Zaqafqaziya Komissarlığının xalq maarif komissarı vəzifəsini tutmuşdur.

1918-ci il aprelin 22-də Seym səs çoxluğu ilə Zaqafqaziyanı müstəqil, demokratik və federativ respublika elan etdi. F.Xoyski yeni yaradılmış hökumətin tərkibinə ədliyyə naziri kimi daxil olmuşdur.

1918-ci il mayın 26-da Zaqafqaziya Seyminin sonuncu iclasında Seymin buraxılması və Gürcüstanın müstəqilliyi elan edilməsi ilə əlaqədar olaraq mayın 27-də Müsəlman fraksiyasının fövqəladə iclası keçirildi. M.Rəsulzadənin sədrliyi ilə Müvəqqəti Milli Şura və F.Xoyskinin sədrliyi ilə Milli Şuranın İcra Komitəsi yaradıldı.

Müvəqqəti Milli Şuranın 1918-ci il mayın 28-dəki iclasında Azərbaycanın müstəqilliyini bəyan edən akt qəbul olundu. Bu istiqlal bəyannaməsini imzalayan 24 nəfərdən biri F.Xoyski olmuşdur. Həmin iclasda Milli Şura F.Xoyskiyə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətini təşkil etməyi tapşırdı.

1918-ci il dekabrın 26-da yaradılmış yeni hökumətdə F.Xoyski baş nazir vəzifəsilə yanaşı, xarici işlər naziri vəzifəsini də tutmuşdur.

1919-cu il fevralın 25-dən istefaya çıxsa da, F.Xoyski siyasi və ictimai fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1919-cu il dekabrın 22-də Azərbaycan parlamenti N.Yusifbəyovun təşkil etdiyi beşinci hökumət kabinəsində F.Xoyskini xarici işlər naziri vəzifəsinə təyin etmişdir. F.Xoyski bu vəzifədə 1920-ci ilin aprelinə qədər çalışmışdır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1920-ci il aprelin 27-də XI Qızıl ordu tərəfindən işğal edildi. F.Xoyski bu zaman Tiflis şəhərinə getmiş və orada 1920-ci il iyunun 19-da erməni quldurları tərəfindən xaincəsinə öldürülmüşdür. Xoyski Tiflisdə azərbaycanlıların qəbiristanlığında görkəmli filosof, maarifçi dramaturq M.F.Axundovun məzarı yanında dəfn olunmuşdur.

Məmmədyusif Hacıbala oğlu Cəfərov
14 mart-22 dekabr 1919

Azərbaycanın tanınmış siyasi və ictimai xadimlərindən biri Məmmədyusif Cəfərov 1885-ci ildə Bakıda neft sənayesinin sürətlə inkişafa başladığı bir dövrdə anadan olmuşdur. 1907-ci ildə Bakıda kişi gimnaziyasını bitirən M.Cəfərov o dövrdə Rusiya imperiyasının ikinci böyük şəhəri sayılan Moskvaya getmiş və Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuşdur.

1912-ci ildə Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirən M.Cəfərov Bakıya gələrək Bakı məhkəmələrinin birində andlı hakim köməkçisi vəzifəsində çalışmağa başlamışdır.

M.H.Cəfərov 1912-1917-ci illərdə Sankt-Peterburqda fəaliyyət göstərmiş IV Dövlət Dumasında iştirak etmişdir.

1917-ci il noyabrın 15-də Tiflisdə Müstəqil Zaqafqaziya hökuməti - Zaqafqaziya Komissarlığı yaradıldı. M.Cəfərov bu hökumətdə ticarət və sənaye naziri vəzifəsini tutmuşdur.

Müvəqqəti Milli Şuranın 1918-ci il mayın 28-dəki iclasında Azərbaycanın müstəqilliyini bəyan edən akt qəbul olundu. Həmin iclasda F.Xoyskinin elan etdiyi Azərbaycan hökumətinin tərkibində M.Cəfərov ticarət və sənaye naziri vəzifəsini tutmuşdur.

M.Cəfərov 1918-ci ilin iyun ayının axırlarından 1919-cu ilin martın ortalarına kimi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Gürcüstan Respublikasında diplomatik nümayəndəsi olmuşdur.

1919-cu il aprelin 14-də Azərbaycan parlamenti N.Yusifbəyovun sədrliyi ilə yeni Azərbaycan hökumətini təsdiq etdi. M.Cəfərov bu hökumətdə xarici işlər naziri vəzifəsini tutdu. O, bu vəzifədə 1919-ci il dekabrın 22-nə kimi çalışdı.

1920-ci il fevralın 2-də Azərbaycan parlamentinin 121-ci iclasında parlament sədrinin müavini H.Ağayevin xəstəliyi ilə əlaqədar olaraq vəzifəsindən getməsi nəticəsində yeni müavin vəzifəsinə Müsavat fraksiyası adından M.Cəfərov təklif edilmişdir. M.Cəfərov 1920-ci il aprelin 27-də parlamentin son iclasında gərgin müzakirədən sonra hakimiyyətin başda N.Nərimanov olmaqla Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinə verilməsi haqqında qərarı imzalamışdır.

M.Cəfərov Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süquta yetirildikdən sonra Azərbaycan pambıqçılıq və şərabçılıq trestlərində hüquq məsləhətçisi vəzifəsində çalışmışdır. O,1938-ci il mayın 15-də Bakıda vəfat etmiş və Sağan kəndində dəfn olunmuşdur.

Nəriman Kərbəlayi Nəcəf oğlu Nərimanov
28 aprel - 2 may 1920

Nəriman Kərbəlayi Nəcəf oğlu Nərimanov 1870-ci il aprelin 14-də Tiflis şəhərində anadan olmuşdur. O, 1885-ci ildə Tiflis müsəlman ruhani məktəbini bitirdikdən sonra Qori şəhərindəki Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasına daxil olmuşdur. 1890-cı ilin iyununda Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasını müvəffəqiyyətlə bitirən N.Nərimanov Tiflis quberniyasının Borçalı qəzasının Qızıl Hacılı kəndinə müəllim vəzifəsinə təyin edilmişdir.

1908-ci ildə Odessa universitetinin tibb fakültəsini müvəffəqiyyətlə bitirən N.Nərimanov Bakıya gələrək şəhər xəstəxanasında həkim işləməyə başlamışdır.

N.Nərimanov 1917-ci ilin aprel-dekabr aylarında Hümmət təşkilati üzvlərinin iclaslarına sədrlik etmiş, komitənin sədri seçilmiş, onun redaktorluğu ilə «Hümmət» qəzeti nəşr olunmuşdur.

N.Nərimanov 1919-cu ilin iyulundan - 1920-ci ilin mayına qədər Moskvada müxtəlif vəzifələr

daşımışdır: RSFSR Xalq Xarici İşlər Komissarlığının Yaxın Şərq şöbəsinin müdiri, RSFSR Xalq Milli İşlər Komissarının müavini və komissarlığın kollegiya üzvü.

Aprelin 27-də Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi yaradıldıqda N.Nərimanov qiyabi olaraq onun sədri seçilmişdir. Aprelin 28-də Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin iclasında Azərbaycan Xalq Komissarlar Soveti təşkil olundu. Azərbaycan Xalq Komissarlar Sovetinin sədri və xarici işlər komissarı vəzifələrinə N.Nərimanov təsdiq edilmişdir.

N.Nərimanov 1920-ci il aprelin 28-dən 1922-ci il martın 12-ə kimi Azərbaycan İnqilab Komitəsinin, Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin və Müdafiə Şurasının sədri vəzifələrində çalışmışdır. O, Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin ilk vaxtlarında daxili və beynəlxalq vəziyyətin gərginliyi ilə əlaqədar olaraq 1920-ci il aprelindən mayın əvvəlinədək Azərbaycan xalq xarici işlər komissarı vəzifəsini də daşımışdır. N.Nərimanov Moskvada 1925-ci il martın 19-da vəfat etmişdir.

Mirzədavud Bağır oğlu Hüseynov
2 may 1920 - dekabr 1921

Mirzədavud Bağır oğlu Hüseynov 1894-cü ilin martında Bakı şəhərində anadan olmuşdur. O, 1906-cı ildə ödənişsiz şəhər məktəbini bitirmiş və Bakı realnı məktəbinə daxil olmuşdur.

1913-cü ildə Bakı realnı məktəbini müvəffəqiyyətlə bitirən M.Hüseynov Moskvaya gedərək Kommersiya İnstitutunun iqtisadiyyat fakültəsinə daxil olmuşdur. 1917-ci ilin may ayında tam kursu dinləmiş və bütün imtahanları verib Bakıya qayıtmışdır.

1918-1919-cu illərdə M.Hüseynov Hümmət Partiyasının üzvü, sədrin müavini, sonra isə sədri kimi Bakının müsəlman fəhlələri arasında iş aparmışdır. O, eyni zamanda bu dövrdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Maliyyə Nazirliyində şöbə müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

1920-ci il fevralın 11-12-də Bakıda gizli şəraitdə Azərbaycan kommunist təşkilatlarının I qurultayı keçirilmişdir. Qurultayda M.Hüseynov AK(b)P MK Rəyasət Heyətinin sədri təsdiq edilmişdir.

Aprelin 28-də Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinin iclasında yeni sovet hökuməti - N.Nərimanov başda olmaqla Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Xalq Komissarları Soveti təşkil olundu. N.Nərimanov Azərbaycan XKS-nin sədri və xalq xarici işlər komissarı, M.Hüseynov XKS sədrinin müavini və xalq maliyyə komissarı təsdiq edildi.

M.Hüseynov N.Nərimanov Bakıya gələnə kimi rəsmi olaraq istər Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsinə, istərsə də Azərbaycan SSR XKS-ə sədrlik etmiş, Azərbaycan MİK və Azərbaycan SSR XKS-nin verdiyi dekret və sərəncamları imzalamışdır.

M.Hüseynov I Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında Azərbaycan MİK üzvü seçilmiş və Azərbaycan MİK-in mayın 21-də keçirilmiş I sessiyasında Azərbaycan XKS tərkibinə daxil olmuş, xalq xarici işlər komissarı və Ali İqtisadi Şuranın sədri təsdiq edilmişdir.

Azərbaycan MİK 1922-ci il 15 may tarixli qərarı ilə XXİK-i ləğv etdi. Azərbaycan XKS isə iyunun 21-də bu barədə müvafiq qərar qəbul etdi.

1922-ci ildə Moskvaya çağırılmış M.Hüseynov RSFSR milli işlər komissarının müavini vəzifəsində çalışmışdır. 1922-1929-cu illərdə M.Hüseynov bir sıra rəhbər vəzifələrdə çalışmışdır. O, ZSFSR XKS sədrinin müavini, xarici işlər komissarı, maliyyə komissarı olmuşdur.

O, 1931-1934-cü illərdə Tacikistan Kommunist Partiyası MK-nın birinci katibi vəzifəsində çalışmışdır. M.Hüseynov ömrünün son illərində Moskvada işləmişdir. 1934-1937-ci illərdə o, RSFSR Xalq Maarif Komissarlığında qeyri-rus natamam və orta məktəblər idarəsi rəisinin müavini işləmişdir. M.Hüseynov 1937-ci ildə repressiya edilərək öldürülmüşdür.

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Mahmud İsmayıl oğlu Əliyev
noyabr 1943 - sentyabr 1944

Mahmud İsmayıl oğlu Əliyev 1908-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. O, 1926-cı ildə Bakıda orta məktəbi, 1931-ci ildə isə Azərbaycan Tibb İnstitutunun müalicə fakültəsini bitirmiş, gənc həkim kimi hökumət tərəfindən əlaçılar sırasında Azərbaycan rayonlarına işə göndərilmişdir.

1936-1938-ci illərdə Azərbaycan Tibb İnstitutunun aspiranturasında oxumuş, Azərbaycan SSR Xalq Səhiyyə Komissarlığı tibbi təhsil, elm və ali məktəb idarəsinin rəisi, Bakı səhiyyə şöbəsinin müdiri olmuşdur. 1937-ci ildə Naxçıvan MSSR Naxçıvan rayonundan SSRİ Ali Sovetinə keçirilən ilk seçkilərdə İttifaq Sovetinə deputat seçilmişdir. 1938-1943-cü illərdə M.Əliyev Azərbaycan Tibb İnstitutunun rəhbəri işləmişdir. M.Əliyev 1943-1944-cü illərdə Azərbaycan K(b)P MK-nın ali və orta məktəblər şöbəsinə başçılıq etmiş və SSRİ xalq xarici işlər komissarının müavini vəzifəsində işləmişdir.

1944-cü il yanvarın 28-dən fevralın 1-dək keçirilmiş SSRİ Ali Sovetinin X sessiyasının qəbul etdiyi qanunlara əsasən xarici dövlətlərlə bilavasitə əlaqə saxlamaq, beynəlxalq əlaqələri daha da genişləndirmək və artırmaq məqsədi ilə müttəfiq respublikalarda Xalq Xarici İşlər Komissarlıqları təşkil edilməyə başlandı. Bu dövrdə Azərbaycan Xalq Xarici İşlər Komissarlığı yaradılmış və onun ilk komissarı M.Əliyev təyin edilmişdir. M.Əliyev ömrünün son gününə kimi Azərbaycan SSR xarici işlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. Lakin bu illərdə Xarici İşlər Nazirliyi yalnız formal olaraq fəaliyyət göstərmiş, demək olar ki, real səlahiyyətləri olmamışdır.

M.Əliyev Azərbaycan xarici işlər naziri olmaqla yanaşı 1950-1953-cü illərdə Azərbaycan SSR səhiyyə naziri, 1953-1958-ci illərdə isə Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun direktoru olmuşdur. Ona eyni zamanda Fövqəladə və Səlahiyyətli səfir dərəcəsi və Azərbaycanın əməkdar həkimi fəxri adı verilmişdir.

M.Əliyev 1958-ci il sentyabrın 24-də Bakı şəhərində vəfat etmiş və Fəxri xiyabanda dəfn edilmişdir.

Tahirə Əkbər qızı Tahirova
aprel 1959 - 23 noyabr 1983

Tahirə Əkbər qızı Tahirova 1913-cü il noyabrın 7-də Zakaspi vilayətinin (Türkmənistan) Bayraməli şəhərində anadan olmuşdur.

1920-ci ildə Tahirovlar ailəsi Bakıya köçmüşdür. Tahirə xanım Bakıda məktəbə getmiş və 1929-cu ildə onu müvəffəqiyyətlə bitirərək Azərbaycan Neft İnstitutunun nəzdindəki fəhlə fakültəsinə daxil olmuşdur. 1935-ci ildə Azərbaycan Neft İnstitutunun dağ-mədən fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş və Azərbaycan Elmi-Tədqiqat İnstitutuna elmi işçi göndərilmişdir.

1936-1937-ci illərdə o, gənc neft mühəndisi kimi Bakının neft mədənlərində çalışmışdır.

T.Tahirova 1937-1940-cı illərdə Azərbaycan Sənaye İnstitutunun Neft yataqlarının istismarı kafedrasının aspirantı və asistenti olmuşdur. 1940-1942-ci illərdə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat İnstitutunda çalışmış və respublika neft sənayesinin tərəqqisi, yeni-yeni elmi nailiyyətlərin və səmərəli təkliflərin, ixtiraların tətbiqi sahəsində xeyli iş görmüşdür.

İstehsalatda və elmi işdə təcrübə qazanan T.Tahirova partiya işinə irəli çəkilmişdir. O, 1942-1949-cu illərdə Azərbaycan K(b)P MK neft şöbəsi müdirinin müavini, MK katibinin neft üzrə

müavini, Azərbaycan K(b)P Bakı Komitəsinin kadrlar üzrə katibi olmuşdur. 1954-cü ilin iyununda qiyabi olaraq Sov.İKP MK yanında Ali Partiya məktəbini bitirmişdir.

1954-1957-ci illərdə T.Tahirova Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Şurasının sədri olmuşdur. T.Tahirova 1957-1963-cü illərdə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin sədri və Dövlət Elmi-Tədqiqat İşlərini Əlaqələndirmə Komitəsinin sədri vəzifələrində çalışmışdır. 1959-1983-cü illərdə o, Azərbaycan SSR xarici işlər naziri və Nazirlər Soveti sədrinin müavini (1963-1968) işləmişdir. T.Tahirova xarici işlər naziri kimi Azərbaycanın xarici ölkələrlə iqtisadi, elmi-texniki və mədəni əlaqələrinin ildən-ilə genişləndirilməsində, respublikanın sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələrinin SSRİ-nin xaricdəki ticarət-sənaye sərgi və yarmarkalarında öz mallarını nümayiş etdirməsində, Bakıda Bolqarıstan, Macarıstan, ADR, ABŞ və s. ölkələrin ixtisaslaşdırılmış sərgilərinin, Fransa, Danimarka, Portuqaliya, Avstriya və İtaliyada isə Azərbaycanın timsalında SSRİ günlərinin keçirilməsində, xarici diplomatlarla danışıqlar aparılmasında, eyni zamanda BMT Baş Assambleyasının XII, XXIII, XXX sessiyalarında sovet nümayəndə heyətləri tərkibində iştirak etmişdir. O, dünya ölkələrinin bu ali məclisində diplomat kimi iştirak etmiş ilk azərbaycanlı qadın olmuşdur.

1991-ci il oktyabrın 26-da Bakıda vəfat etmiş və Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Elmira Mikayıl qızı Qafarova
dekabr 1983 - 22 dekabr 1987

Elmira Mikayıl qızı Qafarova 1934-cü il martın 1-də Bakıda anadan olmuşdur. 1953-cü ildə orta məktəbi müvəffəqiyyətlə, 1958-ci ildə isə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1958-1961-ci illərdə E.Qafarova ADU-nun aspirantı olmuş və namizədlik dissertasiyasını müdafiə edib filologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsini almışdır.

E.Qafarova 1961-1962-ci illərdə Azərbaycan KP MK-da elm və ali məktəblər şöbəsində təlimatçı, 1961-1962-ci illərdə isə Azərbaycan Lenin Kommunist Gənclər İttifaqının katibi vəzifələrində çalışmışdır. Tezliklə respublika gəncləri arasında böyük hörmət və nüfuz qazanan E.Qafarova Azərbaycan LKGİ-nin birinci katibi seçilmişdir. O, bu vəzifədə 1966-1970-ci illərdə işləmişdir.

E.Qafarova 1970-1971-ci illərdə Azərbaycan KP MK mədəniyyət şöbəsi müdirinin müavini, 1971-1980-ci illərdə isə Azərbaycan KP Bakı Komitəsinin ideologiya katibi olmuşdur.

1980-1983-cü illərdə Azərbaycan SSR maarif naziri vəzifəsində çalışmışdır.

E.Qafarova 1983-1987-ci illərdə Azərbaycan SSR xarici işlər naziri vəzifəsini daşımışdır. E.Qafarova xarici işlər naziri kimi Azərbaycanın Avropa, Asiya və Afrikanın bir sıra ölkələri ilə siyasi, ictimai və mədəni əlaqələrinin genişləndirilməsi, bir-birinə nümayəndələr göndərməsi sahəsində, beynəlxalq müşavirə, konfrans və sessiyalarda yaxından iştirak etmişdir. O, 1984-cü ilin oktyabrında BMT Baş Məclisinin XXXIX sessiyasının və onun komitələrinin iclaslarında iştirak və çıxış etmişdir.

1987-1989-cu illərdə E.Qafarova Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti sədrinin müavini vəzifəsində çalışmışdır.

Məsul vəzifələrdə inam və xalqa sədaqətlə, pillə-pillə addımlayan E.Qafarova 1989-1990-cu illərdə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri olmuşdur. O, Rəyasət Heyətinin sədri kimi bir sıra iqtisadi və siyasi əhəmiyyətli sərəncam və qərarlarının verilməsində fəal iştirak etmişdir. 1989-cu il dekabrın 30-da Gəncə şəhərinin adının bərpa olunması və 1990-cı il martın 13-də Azərbaycan xalqının milli bayramı olan Novruz bayramının rəsmən qeyd edilməsi haqqında fərmanları E.Qafarova imzalamışdır.

O, 1990-1992-ci illərdə Azərbaycan Ali Sovetinə sədrlik etmişdir.

E.Qafarova 1993-cü il avqustun 1-də Bakı şəhərində vəfat etmiş və Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Hüseynağa Musa oğlu Sadıqov
27 yanvar 1988 - may 1992

Hüseynağa Musa oğlu Sadıqov 1940-cı il martın 14-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1958-ci ildə Bakı şəhər 132№-li orta məktəbi bitirmişdir. 1958-1963-cü illərdə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Xarici Dillər İnstitutunun alman dili şöbəsində təhsil almışdır. 1962-ci ildən «İnturist»də işlər idarəsinin müavini, 1970-ci ildən Azərbaycan KP MK xarici əlaqələr şöbəsində təlimatçı, 1974-cü ildən Almaniya Demokratik Respublikasının Leypsiq şəhərində SSRİ konsulluğunda vitse-konsul, 1980-ci ildən ADR-in Rostok şəhərində SSRİ konsulluğunda konsul olmuşdur.

1988-ci il yanvarın 27-dən 1992-ci ilin may ayınadək Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri vəzifəsində işləmişdir.

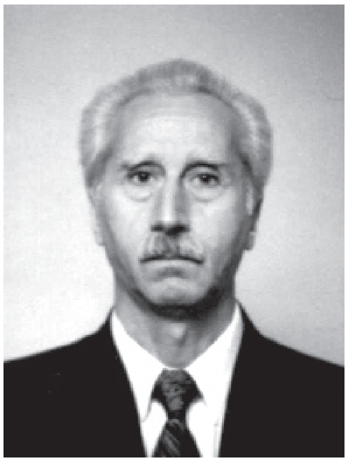

Tofiq Məsim oğlu Qasımov
may 1992 - 26 iyun 1993

Tofiq Məsim oğlu Qasımov 1938-ci il aprelin 10-da Azərbaycan Respublikası Ağdaş rayonunun Ləki kəndində anadan olmuşdur. O, 1955-ci ildə 22 №-li Ağstafa dəmiryol orta məktəbini bitirmişdir. 1955-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olmuş və 1960-cı ildə həmin Universitetin fizika fakültəsini nəzəri fizika ixtisası üzrə bitirmiş, təyinat əsasında Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının Fizika İnstitutunda işə başlamışdır. 1969-cu ilin aprel ayında Leninqrad şəhərində SSRİ Elmlər Akademiyasının Yarımkeçiricilər İnstitutunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək fizika-riyaziyyat elmləri namizədi alimlik dərəcəsini almışdır.

1987-ci ildən siyasi fəaliyyətə başlamışdır. 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin elan edilməsinin təşəbbüskarlarından və Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi haqqında Konstitusiya aktının müəlliflərindən biridir.

1992-ci ilin may ayında Azərbaycan Respublikası prezidentinin səlahiyyətlərini icra edən Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədrinin fərmanı ilə xarici işlər naziri təyin edilmiş və 1993-cü ilin iyunun 26-dək bu vəzifədə çalışmışdır.

Həsən Əziz oğlu Həsənov
2 sentyabr 1993 - 17 fevral 1998

Həsən Əziz oğlu Həsənov 1940-cı il oktyabrın 20-də Tiflis şəhərində anadan olmuşdur. 1963-cü ildə isə Azərbaycan Politexnik İnstitutunu bitirmiş və inşaatçı-mühəndis ixtisasına yiyələnmişdir. Bakı Ali siyasi məktəbini bitirərək politoloq ixtisası almışdır. Moskvada yuxarı dərəcəli məmurların ali kursunu (1969) və yuxarı dərəcəli siyasi xadimlərin ali kursunu (1981) bitirmişdir.

Müxtəlif siyasi və dövlət strukturlarında çalışmışdır. 1960-cı ilin oktyabrından Azərbaycan Politexnik İnstitutunun komsomol komitəsinin təşkilat məsələləri üzrə katibi və Bakı şəhəri Tələbə Şurasının sədri olmuşdur. 1961-ci ilin dekabrından Bakı şəhəri Oktyabr rayon komsomol komitəsində (indiki Yasamal r-nu)

üçüncü katib, 1962-ci ildən Bakı şəhər komsomol komitəsinin təbliğat və təşviqat şöbəsində təlimatçı, Bakı şəhəri Oktyabr rayon komsomol komitəsində ikinci katib, Azərbaycan Komsomolu Mərkəzi Komitəsi texniki peşə məktəblərinin şagirdləri ilə iş üzrə şöbə müdiri, 1966-cı ildə inşaat materialları və konstruksiyası institutunda aspirant, 1969-cu ildə Moskvada komsomolun Mərkəzi Komitəsinin məsul təşkilatçısı, 1971-ci ildən təlimatçı, şöbə müdiri, Azərbaycan KP MK-nın inşaat məsələləri üzrə şöbə müdirinin müavini, 1975-ci ildən Bakı şəhəri 26 Bakı komissarı rayonu (indiki Səbayil r-nu) partiya komitəsinin birinci katibi, 1978-ci ildən Sumqayıt, Kirovabad (indiki Gəncə) şəhər partiya komitələrinin birinci katibi, 1981-ci ildən Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinın ideologiya məsələləri, inşaat və nəqliyyat, iqtisadi məsələlər üzrə katibi, 1990-1992-ci illlərdə Nazirlər Sovetinin sədri, Azərbaycan Respublikasının baş naziri, 1990-1991-ci illərdə SSRİ Nazirlər Sovetinin üzvü, 1992-1993-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının BMT-dəki daimi nümayəndəsi olmuşdur. H.Həsənov 1993-cü il sentyabrın 2-dən 198-ci il fevralın 17-dək Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. 2004-cü ildə H.Həsənov Azərbaycan Respublikasının Macarıstan Respublikasında fövqəladə və səlhiyyətli səfiri təyin edilmiş və hazırda bu vəzifədə çalışır.

Tofiq Nadir oğlu Zülfüqarov
5 mart 1998 - oktyabr 1999

Tofiq Nadir oğlu Zülfüqarov 1959-cu il noyabrın 1-də Rusiyanın Rostov-Don şəhərində anadan olmuşdur. 1961-ci ildə ailəsi ilə birlikdə Bakı şəhərinə köçmüşdür. 1966-1976-cı illərdə Bakı şəhərində 193 saylı orta məktəbdə təhsil almışdır.

1976-cı ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb dili və ədəbiyyatı şöbəsinə daxil olmuş, 1981-ci ildə ərəb, rus dili və ədəbiyyatı müəllimi ixtisasına yiyələnmişdir. 1984-cü ildə Bakı şəhəri Lenin rayonu komsomol komitəsinə işə dəvət olunmuş, bir ildən sonra Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutuna keçmiş və burada 1990-cı ilə qədər işləmişdir. Sonra isə Azərbaycan EA Tarix İnstitutuna elmi işçi vəzifəsinə keçmişdir. 1988-ci ildə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin yaranmasından sonra digər elmi işçilərlə birlikdə Azərbaycan KP MK-nın ekspert-analitik qrupuna göndərilmişdir. 1992-ci ildə T.Zülfüqarov Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinə işə qəbul edilmişdr. 1994-cü ilin iyununda Azərbaycan Respublikası xarici işlər nazirinin müavini təyin olunmuşdur. 1998-ci il mart ayından 1999-cu ilin oktybarınadək Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. 2005-ci ildə T.Zülfüqarov Azərbaycan Respublikasının Latviya Respublikasında fövqəladə və səlhiyyətli səfiri təyin edilmiş və hazırda bu vəzifədə çalışır.

Vilayət Muxtar oğlu Quliyev
26 oktyabr 1999 - 2 aprel 2004-cü il.

Vilayət Muxtar oğlu Quliyev 1952-ci il noyabrın 5-də Ağcabədi rayonunun Ağcabədi qəsəbə-sində anadan olmuşdur. 1970-ci ildə Beyləqan rayonundakı G.Əsədov adına orta məktəbi bitrmişdir. 1970-1975-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil almışdır. Əmək fəaliyyətinə 1975-ci ildə Beyləqan rayon orta məktəbində müəllim kimi başlamışdır. 1978-1981-ci illərdə Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasında oxumuşdur. 1981-1992-ci illərdə həmin institutda elmi işçi, şöbə müdiri, direktor müavini vəzifələrində işləmişdir. 1982-ci ildə elmlər namizədi, 1990-cı ildə isə elmlər doktoru alimlik dərəcəsini almışdır.

1992-1993-cü illərdə Türkiyə Respublikasında Atatürk Universitetinin professoru, 1994-cü ildən Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda baş elmi işçi vəzifələrində çalışmışdır. 1995-2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı olmuşdur.

26 oktybar 1999-cu ildən 2 aprel 2004-cu ilədək xarici işlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. 2004-cü ildə V.Quliyev Azərbaycan Respublikasının Polşada fövqəladə və səlhiyyətli səfiri təyin edilmiş və hazırda bu vəzifədə çalışır.

Elmar Məhərrəm oğlu Məmmədyarov
2 aprel 2004

Elmar Məhərrəm oğlu Məmmədyarov 1960-cı il iyulun 2-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur. 1977-1982-ci illərdə Kiyev Dövlət Universitetinin Beynəlxalq Münasibətlər və Beynəlxalq Hüquq bölməsində təhsil almışıdır. 1982-83-cü illərdə Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutunun xarici tələbələrlə iş üzrə dekanlığında çalışmışdır. 1983-cü ildə Azərbaycan SSR Xarici İşlər Nazirliyinə işə qəbul olunmuşdur. 1987-1990-cı illərdə SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin Diplomatik Akademiyasında təhsil alaraq, orada tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə layiq görülmüşdür. 1989-1990-cı illərdə ABŞ-ın Braun Universitetinin Xarici siyasətin planlaşdırılması mərkəzində təhsil almışdır. 1990-1992-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Dövlət Protokolu İdarəsində şöbə müdiri vəzifəsində çalışmışdır. 1992-1995-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının BMT yanında Daimi Nümayəndəliyinin 1-ci katibi vəzifəsində işləmişdir. 1995-1998-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinin Beynəlxalq Təşkilatlar İdarəsinin rəis müavini olmuşdur. 1998-2003-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ABŞ-dakı səfirliyinin müşavir vəzifəsində çalışmışdır. 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir rütbəsini almışdır. 2003-2004-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının İtaliya Respublikasındakı Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfiri olmuşdur. 2 aprel 2004-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Naziri vəzifəsinə təyin edilmişdir.

MÜASİR AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ BANİSİ – HEYDƏR ƏLİYEV

"Xarici siyasət ilk növbədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin etməyə yönəldilməlidir. Əsas vəzifəmiz dünyanın bütün dövlətləri ilə bərabərhüquqlu, qarşılıqlı surətdə əlaqələr yaratmaq və inkişaf etdirməkdən, bu əlaqələrdən həm Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirmək üçün, həm də respublikanın iqtisadiyyatını, elmini, mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün səmərəli istifadə etməkdən ibarətdir»

Azərbaycan Respublikasının
Ümummilli Lideri
Heydər Əliyev

1993-cü ilin yarısından bəri hazırlanıb həyata keçirilən Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz onun təşəbbüsü və rəhbərliyi altında bu siyasət özünün mahiyyəti və məzmunu etibarilə elmi əsasda dərindən düşünülmüş konsepsiyaya söykənərək hazırlanmaqla bərabər, həm də səliqə-sahmanla, siyasi səriştə ilə ardıcıl olaraq həyata keçirilməyə başlandı. Əvvəllər məqsədi, məramı, başlanğıcı, sonu bəlli olmayan, səriştəsiz aparılan, konkret şəraiti, reallığı, qüvvələr nisbətini nəzərə almayan və xalqın, respublikanın milli mənafelərinə ziyan verərək nəticə etibarı ilə yenicə müstəqillik qazanan

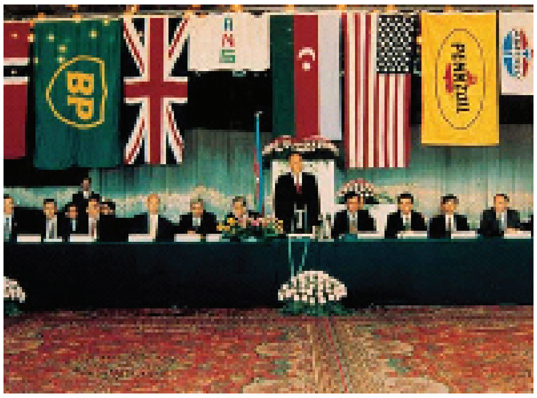

və ağır müharibə şəraitində olan respublikanın beynəlxalq aləmdə təklənməsinə gətirib çıxaran kortəbii xarici siyasətdən qətiyyətlə imtina edildi.

Çox düzgün olaraq və həm də böyük uzaqgörənliklə həyata keçirilən bu yeni yanaşma xarici siyasətimizin sonrakı gedişləri üçün zəruri bir başlanğıc kimi müəyyən olundu. Lakin nə qədər yaxşı hazırlanmış bir konsepsiya olsa da, həyata keçirilməsinin dəqiq mexanizmi işlənilməzsə, onun həyata keçirilməsi üçün əlverişli lazımi şərait yaradılmazsa, həmin konsepsiya kağız üzərində qalar. Odur ki, hər şeydən əvvəl yeni xarici siyasət xətti üçün dinc şərait təmin edilməli idi. Bunun

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

üçün müharibəni dayandırmaq və daxildə sabitlik yaratmaq lazım idi. Bu məqsədlə də 1994-cü ilin mayında Ermənistanla atəşkəsə nail olunması, qanunsuz hərbi birləşmələrin buraxılması və ölkə daxilində sabitlik yaratmaq yolunda atılan addımlar sayəsində yeni xarici siyasət xəttinin ardıcıllıqla həyata keçirilməsi üçün lazım olan əlverişli dinc şərait yarandı.

Heydər Əliyev bütün amilləri nəzərə alaraq əqlin, zəkanın, zəngin təcrübənin gücünə arxalanaraq Azərbaycanın yeni xarici siyasət kursunun əsas istiqamətlərini müəyyən etdi. Bu

yeniləşmiş xarici siyasət xətti ilk növbədə bir sıra ən mühüm və ən başlıca təxirəsalınmaz vəzifələri yerinə yetirməli idi.

Həmin vəzifələrdən biri Azərbaycanı beynəlxalq aləmdəki təcrid vəziyyətindən çıxarmaq, Azərbaycan əleyhinə yaradılmış fikir cəbhəsini darmadağın etmək, haqq işimizi dünya dövlətləri və dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdıraraq respublikamız ətrafındakı informasiya blokadasını yarmaqdan ibarət idi.

Digər vəzifələrdən biri də bəzi dövlətlərlə münasibətlərdə əsassız yaradılmış gərginliyi aradan götürməkdən, xarici ölkələrlə münasibətdə tarazlaşdırılmış xarici siyasət xəttini təmin etməkdən, qonşu ölkələrlə münasibətlərə daha çox diqqət yetirməklə qarşılıqlı səmərəli əməkdaşlıq və mehriban qonşuluq əlaqələrinin qorunmasına nail olmaqdan ibarət idi.

Qarşıda duran mühüm vəzifələrdən biri də böyük dövlətlərlə əlaqələri beynəlxalq hüquq normalarına, beynəlxalq prinsiplərə tam uyğun tərzdə mehriban qonşuluq və qarşılıqlı faydalı

əməkdaşlıq əsasları üzərində qurmaqdan, dünyada mövcud olan müxtəlif beynəlxalq və regional təşkilatlara qoşulmaq və orada fəal iştirak etməkdən, beləliklə də müstəqil Azərbaycanın böyük dünya siyasətində lazımınca iştirakını, müxtəlif dünya ölkələri ilə səmərəli əməkdaşlığını təmin etməkdən ibarət idi.

Azərbaycanın indiki qarışıq, tələtümlü dünyada və eləcə də həddindən artıq mürəkkəb Qafqaz regionunda tutduğu yerinin, rolunun,

onun strateji əhəmiyyətinin düzgün müəyyən edilməsi də mühüm və vacib məsələlərdən idi.

Bütün bu vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün müasir dünyadakı hadisələrin siyasi gedişini dərindən bilmək və mövcud şəraiti düzgün qiymətləndirmək, dövlətlərarası münasibətlərdən, regiondakı konkret siyasi vəzifələrdən, onların iqtisadi əhəmiyyətindən və bunun dünya siyasətinə təsir dairəsindən, orada toqquşan maraqlardan düzgün nəticə çıxarmaq bacarığı tələb olunurdu. Odur ki, olduqca çevik, müxtəlif gedişli xarici siyasət yeridilməli idi.

Heydər Əliyev çox bacarıqlı, son dərəcə təcrübəli dövlət başçısı və yetkin siyasi xadim kimi bu çətin və mürəkkəb vəzifələrin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə və böyük ustalıqla gəlmək bacarığı nümayiş etdirdi.

Bu, Azərbaycana beynəlxalq aləmdə nüfuz və şöhrət qazandırdı, Heydər Əliyevin müəyyən

etdiyi yeni xarici siyasət xəttinə və mövqeyinə inam yaratdı. Bunun nəticəsi olaraq Azərbaycan dünyanın bütün aparıcı ölkələrinin maraq mərkəzinə çevrildi, beynəlxalq və regional əməkdaşlıq sahəsində mühüm rol oynamağa başladı, investisiyaların axışdığı ən cəlbedici ölkələrdən birinə çevirdi.

Heydər Əliyevin çoxtərəfli gərgin fəaliyyəti sayəsində cəmiyyətin bütün sahələrində həyata keçirilən islahatların nəticəsi olaraq Azərbaycan Respublikası Avropa Şurasına

bərabərhüquqlu üzv qəbul edilərək ümumavropa ailəsinə qovuşdu və burada layiqli yerini tutdu. Heydər Əliyev nəinki Azərbaycan Respublikasının yeni siyasət xəttini müəyyən etdi, həmçinin bu siyasətin həyata keçirilməsinin yollarını, vasitələrini, üsul və metodlarını da dəqiq və böyük məharətlə düşünüb hazırladı.

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN LAYİQLİ DAVAMÇISI AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ CƏNAB İLHAM ƏLİYEV

Heydər Əliyevin siyasəti Azərbaycana böyük uğurlar gətiribdir. Beynəlxalq aləmdə Azərbaycan yüksəlir, uğurlar qazanır. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə özünə layiq yerini tuta bilibdir, Azərbaycanın nüfuzu artıbdır... Əminəm ki, ölkəmiz bundan sonra da inkişaf edəcək, daha da güclənəcəkdir... Ancaq bütün bunları həyata keçirmək və Azərbaycanı qüdrətli dövlətə çevirmək üçün ən başlıcası, ölkədə Heydər Əliyevin siyasəti davam etdirilməlidir... Mən Azərbaycan xalqına söz verirəm ki, bu siyasətə sadiq qalacağam, heç vaxt bu yoldan dönməyəcəyəm, Heydər Əliyevin siyasətini davam etdirəcəyəm.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyev

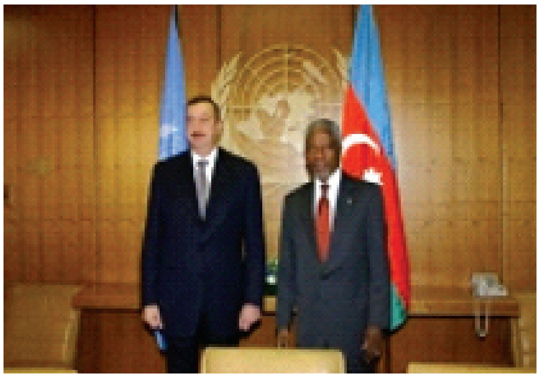

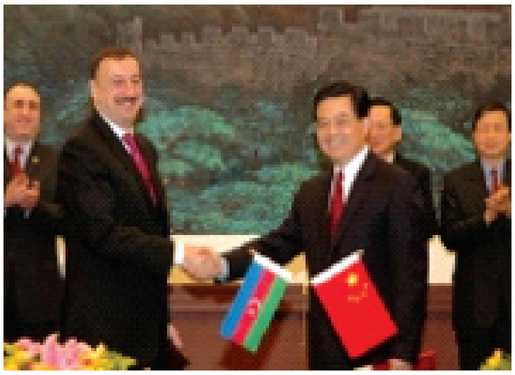

"Bu gün Azərbaycan regional çərçivələrdə çox önəmli rola malikdir. Getdikcə bu rol daha da böyüyəcəkdir. Biz artıq regional çərçivələrdən çıxıb daha böyük əməkdaşlıq məkanında öz rolumuzu gücləndiririk. Azərbaycan tərəfindən irəli sürülmüş təşəbbüslər, konkret layihələr, əməkdaşlığa yönəldilmiş enerji siyasətimiz əlbəttə ki, ölkəmizin imkanlarını gücləndirir" (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev).

"Bildiyiniz kimi, bizim xarici siyasətimiz çox açıqdır, çevikdir. Bizim bəyanatlarımız və əməllərimiz arasında heç bir fərq yoxdur və auditoriyadan, yaxud da ki, səfər etdiyim ölkədən asılı olmayaraq bütün məsələlərlə

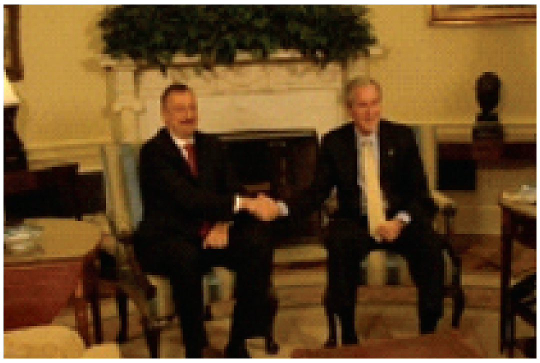

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

- istər daxili məsələ, istər xarici, istər münaqişələr, istər dünyada narahatlıq doğuran məsələlərlə bağlı Azərbaycanın mövqeyi birmənalıdır. Biz bütün ölkələrlə ikitərəfli formatda qarşılıqlı maraq, qarşılıqlı hörmət, bir-birimizin işinə qarışmamaq prinsiplərini üstün tuturuq" (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev) .

"Mən bunu əvvəllər də demişəm, bu gün də demək istəyirəm ki, Azərbaycan qarşıdurma məkanına çevrilməyəcəkdir, rəqabət məkanına çevrilməyəcəkdir. Azərbaycan əməkdaşlıq üçün gözəl bir ölkədir. Azərbaycan dünyada əməkdaşlıq üçün, işbirliyi üçün, iqtisadi layihələr üçün, sosial məsələlərin həlli üçün və dünyada sivilizasiyalararası dialoqun gücləndirilməsi üçün əvəzolunmaz rol oynayır" (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev).

"Bizim siyasətimizdə konyunktura meyilli heç bir məqam yoxdur. Yaxud da ki, qeyri-səmimi, ləyaqətsiz addımlar yoxdur. Biz öz milli maraqlarımızı müdafiə edirik. Belə də olmalıdır və biz bütün ölkələrlə münasibətləri, qarşılıqlı hörmət əsasında qurmuşuq. Bu siyasət dünyada böyük rəğbətlə qarşılanır" (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev).

"Biz müstəqillik arzusu ilə yaşamışdıq. Nəsillər müstəqillik arzusu ilə yaşamışdılar. Biz bu gün müstəqilik. Bu, bizim ən böyük sərvətimizdir. Müstəqil olmaq öz xalqının maraqlarına qulluq etməkdir, öz müstəqil siyasətini aparmaqdır. Biz bunu edirik və edəcəyik" (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev).

AZƏRBAYCAN DİPLOMATİYASININ 90 İLLİYİ - 90TH ANNIVERSARY
OF AZERBAIJAN'S DIPLOMACY - 90 ЛЕТИЕ ДИПЛОМАТИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

ADDRESS BY THE DOYEN OF THE DIPLOMATIC CORPS IN BAKU, AMBASSADOR OF ROMANIA TO AZERBAIJAN H.E. MR. NICOLAE URECHE ON THE OCCASION OF THE 90th ANNIVERSARY OF AZERBAIJANI DIPLOMACY

I thank you very much for your proposal to share with the readers of the review World Diplomacy a few ideas and thoughts of mine about Azerbaijan and its Foreign Service. For me it is a very good opportunity to make public my comments of Azerbaijani Diplomatic Service and Azerbaijani diplomats. I think I am in an appropriate position to make such comments after a period of 5 years of activity in Azerbaijan. Today I am in the position of doyen of the Diplomatic Corps in Baku which gives me the pleasant opportunity to express the opinions of some other foreign Ambassadors also.

I came in Baku in March, 2004, that mean I have today more than 5 years of diplomatic activity in Azerbaijan. It is a long period which gave me the opportunity and all the time to have a good knowledge of the country and the people.

In the last five years I have noticed with pleasure the increasing of the numbers of the foreign missions in Baku. This is a direct result of the strengthening of the role of the republic of Azerbaijan on international arena. More and more countries reached the conclusion it is in their own interest to open embassies in Baku to promote bilateral relations in accordance with the mutual interests of the two sides. Right now more than 40 states of all continents have diplomatic missions in Baku, together with the representations of all important regional and international organizations. Not very big, but dynamic and very professional, the diplomatic community in Baku enjoys the friendship of Azerbaijani people. Mostly of the foreign diplomats who ended their mission in Baku sincerely regrets they have to leave this country.

It is my opinion that Baku it is a very good place for diplomatic activities, because of the general atmosphere, because of the intense political, social, economic and cultural activities. So, every foreign career diplomat has all opportunities to perform one of the most important parts of his job, to make report and evaluations. In the same time, the importance of the Republic of Azerbaijan, in terms of geo-strategic position and of energy security, stimulates very much our activity to develop bilateral ties. Also, Baku offers very good opportunities for observing the regional evolutions.

We, the foreign diplomats, cannot perform appropriate our duties without the help of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, as of all the other official institutions in this country. Working on almost daily base with the Ministry of Foreign Affairs I had the opportunity to notice the high professionalism of the Azerbaijani diplomats, their skills and their ambitions to improve these skills. From this point of view of greatest importance is the permanent training of the diplomats, no matter of the age. A here comes, again, the importance of the professional training realized by the Diplomatic Academy. I had the opportunity to meet some students of the diplomatic academy in Baku and I was very much impressed by their level of knowledge and their determination to learn anything necessary to become good diplomats, devoted to their country and leaders. On the occasion of the recent meeting of H.E. Mr. Elmar Mammadyarov, the Minister of Foreign affairs with the Romanian State secretary for Strategic Affairs, Mr. Bogdan Aurescu, it was agreed to broaden the cooperation in the field of diplomatic training and to realize an exchange of young diplomats. I am sure the Diplomatic Academy of the republic of Azerbaijan, with the new facilities, will become a real regional center for diplomatic training.

Of course, in 5 years of activity in Azerbaijan, I had very good opportunities to learn a lot about the country and the people, about local conditions and traditions. The high level of the economic development of the country is really impressive. The changes are so big that I can say the Azerbaijan, and Baku especially, is very much different of that of 2004. But the people,

the wonderful Azerbaijani people, are the same as before, very warm, very hospitable, and very tolerant.

Such happy occasion as the 90th anniversary of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan ask for an appropriate message from hart, from one colleague to the other one. So, let me give to you a copy of the message of the Minister of Foreign Affairs of Romania, Mr. Cristian Diaconescu to the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, Mr. Elmar Mammadyarov. The message is the following:

ROMANIA
MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS

Bucharest, June 2009

Your Excellency,

It gives me great pleasure to extend lo you my sincere congratulations on the occasion of the anniversary, on 9 July 2009, of 90 years of activity of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, together with my high appreciation for the professionalism demonstrated over the years by the diplomats of your country.

I express my confidence that the excellent collaboration between our ministries will contribute to the strengthening of the relations in all fields, thus fully motivating the promotion of the strategic partnership between our countries.

1 would like to use this opportunity to express my belief that the upcoming visit of President Ilham Aliyev to Bucharest in September this year, will contribute in a decisive matter to the strengthening of our political dialogue and the official launch of the strategic partnership, as an expression of the undeniable progress of the bilateral cooperation between Romania and the Republic of Azerbaijan

Please accept, Your Excellency, the assurances of my highest consideration

(signature)

Cristian Diaconescu

His Excellency
Mr. Elmar Mammadyarov
Minister of Foreign Affairs
Republic of Azerbaijan

AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİ: TƏSİR EDƏN AMİLLƏR VƏ PRİORİTETLƏR

Elmar MƏMMƏDYAROV*

Sovet İttifaqının dağılması ilə Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyini yenidən bərpa etmək və Azərbaycanın dövlətçiliyini inkişaf etdirərək möhkəmləndirmək üçün tarixi fürsət əldə etmiş oldu. Həmin vaxtlar çoxları qonşu Ermənistanın hərbi təcavüzünə məruz qalmış, ağır iqtisadi böhran və daxili qeyri-sabitliyin hökm sürdüyü Azərbaycanın bu mürəkkəb vəziyyətdən çıxacağına və uğur qazanacağına inanmırdı.

1993-cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin prezident seçilməsindən sonra xalqın firavanlığı və ölkənin davamlı inkişafı üçün ilkin şərt olan Azərbaycanın müstəqilliyi və suverenliyinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində uğurlu strategiyanın həyata keçirilməsi başlanıldı. Müasir Azərbaycanın memarı olan ümummilli lider Heydər Əliyev dövlət institutlarını təkmilləşdirdi, çox ehtiyac duyulan xarici əlaqələrimizi genişləndirdi, hərtərəfli enerji strategiyasını reallaşdırdı və ölkənin uzunmüddətli inkişafının təməlini qoydu. Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsinə yönəlmiş strategiyası onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev cənabları tərəfindən hal-hazırda uğurla davam etdirilir.

Bugünkü Azərbaycan dövlətçiliyinin kökləri müsəlman şərqində ilk demokratik cümhuriyyət olan Azərbaycan Demokratik Respublikası ilə bağlıdır. 23 aylıq ömür yaşamış Azərbaycan Demokratik Respublikası regionda geosiyasi vəziyyətin dəyişməsi ilə süqut etmişdir. Qısa müddət ərzində mövcud olmasına baxmayaraq, Xarici İşlər Nazirliyi də daxil olmaqla əsas dövlət institutları məhz həmin dövrdə yaradılmışdır. Biz bu il böyük fəxr hissi ilə Azərbaycanın diplomatik xidmətinin yaranmasının 90 illiyini qeyd edirik.

Azərbaycan iqtisadiyyatda yüksək artıma, habelə sabit siyasi sistemə malik, sürətlə inkişaf edən gənc demokratik ölkədir. Azərbaycan öz milli maraqlarının gerçəkləşdirilməsi, habelə regional və qlobal mövqelərinin möhkəmləndirilməsi üçün özünün iqtisadi və siyasi imkanlarından məharətlə istifadə edir. Azərbaycan regionda lider və beynəlxalq aləmdə etibarlı tərəfdaş ölkə kimi tanınmışdır. Ölkəmiz bütün regional məsələlərdə əsas oyunçudur və regiondakı strateji əhəmiyyətli heç bir layihə Azərbaycansız gerçəkləşə bilməz.

Azərbaycanın xarici siyasət istiqamətləri və strateji seçimləri aşağıdakı təsiredici amillərlə müəyyənləşir:

Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü – Hərbi işğal, etnik təmizləmə, bir milyona yaxın azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünün hüquqlarının kobudcasına pozulması, ölkənin böyük bir hissəsində tarixi və mədəni irsimizin ermənilər tərəfindən dağıdılması faktlarını özündə cəmləşdirən Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü ölkəmizin təhlükəsizlik mühitinin əsas təyinedici amili olaraq qalır və bu da öz növbəsində Azərbaycanın təhlükəsizlik və xarici siyasətinin formalaşdırılmasında əsas rol oynayır.

Qlobal proseslər - Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etməsi ilə eyni vaxtda beynəlxalq münasibətlər sistemi köklü surətdə dəyişməyə başlamışdır və son iyirmi il ərzində cərəyan edən hadisələr göstərir ki, sistem mahiyyətcə hələ də rəqabətlidir. Dövlətlər müxtəlif və bəzən də mübahisəli xarici siyasət məqsədləri güdürlər. "İkiqütblülük" və "çoxqütblülük" konsepsiyalarının toqquşmasında təzahür edən çağdaş dünya nizamına dair ziddiyyətli təsəvvürlər dünyanın müxtəlif yerlərində siyasi və iqtisadi nüfuz uğrunda rəqabəti canlandırmışdır. Davamlı olacağı təqdirdə bu rəqabət qlobal və regional təhlükəsizlik mühitinə mənfi təsir göstərəcəkdir.

Strateji coğrafi yerləşmə - Azərbaycanın coğrafi yerləşməsi bir çox mənada strateji əhəmiyyətə malikdir. Yaranmaqda olan Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat və enerji dəhlizi üzərində böyük ticarət yollarının kəsişməsində

*Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Naziri

yerləşməsi ölkəyə enerji və infrastruktur mərkəzinə çevrilmək üçün əhəmiyyətli imkan verir. Ölkənin belə bir mərkəzə çevrilməsi üçün Azərbaycanın coğrafi yerləşməsi kimi üstünlükdən tam istifadə edilməsi vacib şərtdir.

Zəngin təbii ehtiyatlar – Azərbaycanın zəngin təbii sərvətlərə malik olması nəinki ölkənin çiçəklənməsinə və xalqın rifahına xidmət edir, eyni zamanda bu fakt ölkənin milli təhlükəsizliyinin, siyasi müstəqilliyinin və suverenliyinin möhkəmləndirilməsində mühüm amildir. Xəzər dənizinin zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının işlədilməsi və dünya bazarlarına nəqli sonradan Azərbaycanın enerji strategiyası kimi adlandırılan siyasətin əsas elementinə çevrilmişdir. Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və Prezident İlham Əliyev cənabları tərəfindən uğurla həyata keçirilən bu strategiya Azərbaycanın xarici siyasətinin təməl daşıdır.

Müasir dövrdə təhlükəsizliyə təhdidlər və risklər – Beynəlxalq arenada qeyri-dövlət aktorları olan beynəlxalq terrorçu qruplaşmalar, hərbi separatçı hərəkatlar, etnik və dini ekstremizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq şəbəkələri, habelə qeyri-qanuni miqrasiya, narkotik maddələr və insan alveri, kütləvi qırğın silahlarının yayılması, vacib enerji və nəqliyyat infrastrukturunda sabotaj riski və son illərin fenomeni olan kiber hücumlar qlobal və regional təhlükəsizlik mühitinə təsir göstərirlər.

Məsuliyyət və özünəməxsusluq – Azərbaycan tarixi əsas etibarilə müxtəlif regional güclər arasındakı müharibələr və real müstəqillik uğrunda gedən davamlı mübarizə tarixindən ibarətdir. Bu "irs" kiçik ölkələrin suverenliyi və hüquqlarını təmin edə biləcək beynəlxalq mexanizmlərin gücləndirilməsinə töhfə vermək üçün Azərbaycanın beynəlxalq birliyin fəal və məsuliyyətli üzvü olmasını tələb edir. Məsuliyyətin kökləri hər zaman müxtəlif dini etiqada, dünyagörüşünə, etnik qruplara aid insanların birgə yaşaması və tolerantlıq kimi Azərbaycanın səciyyəvi xüsusiyyətlərinə bağlıdır. Azərbaycan dərin tarixi köklərə malik, həqiqətən də etnik və dini dözümlülük baxımından unikal dünyəvi müsəlman dövlətidir. Azərbaycan 1918-ci ildə müsəlman şərqində ilk demokratik respublika elan edilmişdir. Əsrlər boyu burada müsəlman, xristian və yəhudilər biri-biri ilə dinc yanaşı yaşamışdır. Mədəniyyətlər arasında körpü rolunu oynayan Azərbaycan beynəlxalq birliyin mənafeyi naminə bu dəyərləri təşviq etmək məsuliyyətini hiss edir.

Azərbaycan beynəlxalq əlaqələr sisteminə cəlb olunan bütün dövlətlərə münasibətdə onların ərazisinin böyüklüyü, hərbi gücü və iqtisadi potensialından asılı olmayaraq dövlətlərin suveren bərabərliyi prinsipinə əsaslanan müstəqil xarici siyasət həyata keçirir. Şəffaflıq və öncədən müəyyənləşdirmə Azərbaycanın xarici siyasətini səciyyələndirən əsas xüsusiyyətlərdir. Azərbaycan bütün ölkələrlə dostluq və qarşılıqlı səmərəli ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələrini inkişaf etdirməklə öz regionunda və onun sərhədlərindən kənarda sülh içində birgə yaşama və mehriban qonşuluğu təşviq etməkdə çox maraqlıdır.

Ölkəmiz mövcud beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin təməl daşı olan beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə əsaslanan xarici siyasət həyata keçirir. Bütün dövlətlərin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və daxili işlərinə qarışmamaq Azərbaycanın başqa ölkələrlə qarşılıqlı əlaqələrində əsas prinsiplərdir.

Ölkənin milli maraqlarının təmin olunmasına və onun qlobal və regional mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə yönələn Azərbaycanın xarici siyasət prioritetləri aşağıdakılardır:

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası – Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması ölkəmizin təhlükəsizliyi ilə bağlı təxirəsalınmaz narahatçılıq doğuran məsələ və xarici siyasətimizin bir nömrəli prioriteti hesab olunur. Münaqişənin həlli ilə bağlı Azərbaycanın mövqeyi danışıqların ilk günlərindən dəyişməz olaraq qalır. Biz münaqişənin həlli üçün erməni hərbi qüvvələrinin işğal olunmuş Azərbaycan ərazisindən çıxarılması, bu ərazilərdə Azərbaycanın pozulmuş suveren hüquqlarının bərpası, məcburi köçkünlərin öz doğma yurdlarına qaytarılması, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunda ölkənin hərtərəfli iqtisadi inkişafı çərçivəsində kommunikasiyaların bərpası və sosial-iqtisadi inkişaf üçün şərtlərin müəyyən olunması, qanuni və demokratik proses çərçivəsində Dağlıq Qarabağ regionunda Azərbaycan və erməni icmalarının dinc yanaşı yaşamasını və Azərbaycan Respublikasının tərkibində müxtariyyətini təmin edəcək statusun müəyyənləşdirilməsindən başqa bir yol görmürük. Dağlıq Qarabağın öz müqəddəratını təyin etməsi yalnız etnik təmizləməyə məruz qalmış azərbaycanlıların öz doğma yurdlarına qaytarılmasından sonra və yalnız Azərbaycanın

tərkibində mümkündür. Azərbaycan heç bir zaman öz ərazi bütövlüyünü müzakirə obyektinə çevirməyəcəkdir.

Münaqişənin həllinin hüquqi və siyasi əsasları BMT-nin Nizamnaməsi, Helsinki Yekun Aktı, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 saylı qətnamələri, BMT Baş Assambleyasının 2008-ci ildə qəbul etdiyi A/RES/62/243 saylı qətnaməsi, habelə ATƏT və Avropa Şurasının müvafiq sənədləri və qərarlarında əks olunan beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə söykənir. Bütün bu sənədlər Azərbaycanın suverenliyi, ərazi bütövlüyü və beynəlxalq səviyyədə tanınan sərhədlərinin toxunulmazlığını təsdiqləyir. Bundan əlavə, Strasburq/Kehl sammitində NATO Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində sülh yolu ilə həll olunmasına yönəlmiş səyləri bir daha dəstəkləmişdir.

Azərbaycan münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanmasına sadiqdir və münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə uyğun ədalətli və davamlı həllinin dəstəklənməsi üçün bütün səylərin səfərbər olunması məqsədi ilə öz tərəfdaşları, beynəlxalq və regional təşkilatlarla aparılan işi davam edəcəkdir. Buna baxmayaraq, sülh prosesinin uğurla nəticələnməsi Ermənistan tərəfinin eyni ilə bu prosesə sadiqliyindən və konstruktiv yanaşmasından, həmçinin beynəlxalq birliyin, ATƏT-in bütün üzv dövlətlərinin, xüsusən də Minsk Qrupunda təmsil olunan və həmsədrlik edən ölkələrin fəal töhfəsindən asılıdır.

Beynəlxalq sülh və sabitliyin təşviqi – İstər ənənəvi, istərsə də yeni təhlükə və problemlərin qarşısı fəal beynəlxalq səylər hesabına alına bilər və onların birtərəfli qaydada aradan qaldırılması mümkün deyil.

Azərbaycan beynəlxalq terrorizm və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasına qarşı mübarizə ilə bağlı çoxtərəfli və ikitərəfli çərçivədə beynəlxalq əməkdaşlığa fəal cəlb olunmuşdur. Terrorizmə qarşı mübarizəyə dair bütün beynəlxalq sənədlərə qoşulan ölkə kimi Azərbaycan bu sahəyə dair daim məlumat mübadiləsi həyata keçirir və müvafiq məruzələr hazırlayır. Bizim sülhməramlılar Kosovo, İraq və Əfqanıstanda beynəlxalq birliyin digər üzvlərindən olan əsgərlərlə çiyin-çiyinə xidmət göstərmişlər. Azərbaycan hökuməti və şirkətlərinin Əfqanıstana yardımı və bu ölkənin bərpası ilə bağlı səyləri ehtiyac içində yaşayan əhali üçün də imkanlar yaradır.

Azərbaycan istər "Kütləvi Qırğın Silahlarının Yayılmaması haqqında Saziş", istərsə də digər ölkələrlə əməkdaşlıq çərçivəsində ixraca nəzarət və sərhəd təhlükəsizliyi tədbirləri vasitəsilə kütləvi qırğın silahlarının yayılmaması istiqamətində fəaliyyət göstərir. Azərbaycan kütləvi qırğın silahlarının yayılmaması ilə bağlı beynəlxalq rejimin gücləndirilməsinə tərəfdardır və müvafiq nəzarətin həyata keçirilməsi üçün dünya birliyi və aidiyyəti üzrə təşkilatlarla əməkdaşlığı davam etdirəcəkdir.

Transmilli cinayətkarlıq və insan alverinə qarşı mübarizə region ölkələri ilə, eləcə də BMT, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlığımızın gündəliyində duran məsələdir.

Cənubi Qafqazdakı sabitliklə ümumilikdə qlobal təhlükəsizlik arasında əlaqənin mövcudluğu məlum məsələdir. Cənubi Qafqazdakı uzadılmış münaqişələr regiondakı təhlükəsizliyə və sabitliyə zərbə vurması, region ölkələrinin iqtisadi və siyasi inkişafına maneə yaratması və regiondakı real əməkdaşlığın qarşısını alması səbəbindən region ölkələri və geniş anlamda beynəlxalq birlik üçün xüsusi narahatlıq kəsb edir.

Səmərəli çoxtərəfli beynəlxalq münasibətlər sisteminin təşviqi – Beynəlxalq sülhün ən yaxşı halda səmərəli çoxtərəfli münasibətlər sistemi vasitəsilə əldə edilməsinə əmin olaraq, Azərbaycan bütün dünyada və regionumuzda beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin təmin edilməsində BMT-nin rolunun mühüm olduğunu qəbul edir. BMT-nin Nizamnaməsində öz əksini tapan beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri mövcud beynəlxalq təhlükəsizlik sisteminin təməl daşını təşkil edir. Azərbaycan XXI əsrin problemlərinə və təhdidlərinə daha səmərəli şəkildə cavab vermək üçün beynəlxalq hüquq sisteminin möhkəmləndirilməsi və qəbul edilmiş qərarların həyata keçirilməsi də daxil olmaqla, BMT-nin operativ imkanlarının artırılmasına yönələn BMT çərçivəsində islahatları dəstəkləyir.

ATƏT ilə əməkdaşlıq Azərbaycanın xarici siyasətində mühüm yer tutur. ATƏT-in Helsinki Yekun Aktı və digər sənədlər bu təşkilata üzv olan ölkələr arasında münasibətləri tənzimləyən norma və prinsipləri müəyyən edir və kollektiv təhlükəsizliyin saxlanılması üçün əsas yaradır. BMT kimi ATƏT-in də fəaliyyətinin onun bütün sənədlərinə və mexanizmlərinə əsaslanmış əməli nəticələr vasitəsilə səmərəliliyinin artırılmasına ehtiyac var.

Eyni zamanda, milli maraqlarımızın təmin olunması, daxili siyasi və institusional islahatların səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi,

həmçinin Azərbaycan qanunvericiliyinin Avropanın norma və standartlarına uyğunlaşdırması nöqteyi-nəzərdən Avropa Şurası ilə əməkdaşlıq vacibdir.

Azərbaycan regional çoxtərəfli əməkdaşlığı çox vacib hesab edir və GUAM-ın əsas yaradıcısı kimi biz regionda daha mehriban və daha sabit münasibətlərə nail olunmasına öz töhfəmizi veririk.

Azərbaycanın həm Qərb, həm də Şərq mədəniyyətinə məxsus olması ilə bağlı unikal xüsusiyyəti dini məlumatsızlığın və dözümsüzlüyün aradan qaldırılması üçün dinlərarası dialoqda mühüm rol oynamaq üçün imkanlar yaradır. 2007-ci ildə İslam Konfransı Təşkilatının Xarici İşlər Nazirləri Şurasının sədri kimi Azərbaycan İslam Konfransı Təşkilatının strukturlarının və funksiyalarının daha da gücləndirilməsi və Avropa təşkilatları ilə əməkdaşlıq mexanizmlərinin yaradılması istiqamətində səylər göstərmişdir. Azərbaycan sivilizasiyalar arasındakı dialoqda fəal iştirak edir və bu məsələyə töhfə verən ilk ölkələr sırasında olmuşdur. Təqdirəlayiq hal kimi qeyd etmək lazımdır ki, bu istiqamətdə Azərbaycanın fəaliyyəti Birinci Xanım Mehriban Əliyevanın rəhbərliyi ilə həyata keçirilir. Habelə, beynəlxalq səviyyədə tanınmış elmi-tədqiqatçıların və mütəxəssislərin iştirakı ilə Bakıda mədəniyyətlərarası dialoqa dair üç möhtəşəm beynəlxalq tədbir təşkil olunmuşdur.

Qarşılıqlı faydalı ikitərəfli əlaqələrin inkişafı – Azərbaycan regional əməkdaşlığı regionda sülhün və sabitliyin qorunub saxlanılması üçün mühüm amil hesab edir və yuxarıda qeyd olunmuş səbəblərə görə Ermənistan istisna olmaqla bütün yaxın qonşuları ilə qarşılıqlı faydalı dostluq münasibətləri qurmuşdur. Qonşu dövlətlərlə əlaqələrin daha da inkişafı həllini gözləyən regional problemlərin qarşılıqlı olaraq qəbul olunan şəkildə nizamlanmasının tapılmasına imkan yaradacaqdır.

Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında üçtərəfli strateji tərəfdaşlıq və dərinləşən əməkdaşlıq regionda sabitliyin göstəricisinə çevrilmişdir. Rusiya ilə münasibətlər strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə yüksəlmişdir və bu əməkdaşlığın genişlənməsi davam edir. Azərbaycan İranla proqressiv və gələcəyə istiqamətlənmiş dialoq aparır, habelə Xəzər dənizi ilə Avropa regionu arasında körpü yaratmaq məqsədilə Orta Asiya dövlətləri ilə münasibətlərini inkişaf etdirir.

Azərbaycan strateji tərəfdaşı olan ABŞ ilə qlobal problemlər və təhlükələrə qarşı mübarizə aparmaq məqsədilə ikitərəfli və çoxtərəfli çərçivədə əməkdaşlıq edir. Azərbaycan ABŞ-ın rəhbərlik etdiyi antiterror koalisiyasının üzvüdür, beynəlxalq birliyin terrorizmə qarşı mübarizəsini hərtərəfli şəkildə dəstəkləyir və bu istiqamətdə bir sıra əhəmiyyətli addımlar atır. Biz ABŞ-la, habelə iqtisadi, enerji təhlükəsizliyi və demokratik inkişafın təşviqi sahələrində də əməkdaşlığımızın genişləndirilməsi istiqamətində iş aparırıq.

Coğrafi baxımdan Qərb ilə Şərqin kəsişməsində yerləşən Azərbaycan Avropa ölkələrindən mal və xidmətlərin böyüyən Asiya bazarlarına və əksinə daşınması üçün təbii keçid imkanını təmin edir. Bu mənada Orta Şərq və Asiya ölkələri ilə əlaqələr Azərbaycanın xarici siyasətində vacib yer tutur. Yaranmaqda olan siyasi güc mərkəzləri və sürətlə artan iqtisadiyyatlara malik bu regionlar iqtisadi, telekommunikasiya və digər sahələrdə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq üçün perspektivlər açır.

Avropa və Avro-Atlantik strukturlara inteqrasiya – Azərbaycan Avropa və Avro-Atlantik birliyin dəyərləri ilə bölüşür, çoxtərəfli Trans-Atlantik təhlükəsizlik əməkdaşlığı proqramlarını inkişaf etdirərək Avropa qitəsində və onun sərhədlərindən kənarda təhlükəsizlik və sabitliyə töhfə verir. Azərbaycan 1994-cü ildə NATO-nun "Sülh naminə Tərəfdaşlıq" proqramına qoşulan ilk ölkələrdən biri olmuşdur və Avro-Atlantik Tərəfdaşlıq Şurası və digər vasitələrlə NATO ilə mümkün tərəfdaşlıq mexanizmlərindən tam şəkildə bəhrələnir. Azərbaycan Fərdi Tərəfdaşlıq Fəaliyyəti Planının (FTFP) birinci mərhələsini uğurla başa vurmuşdur və FTFP-nın ikinci mərhələsinin icrasına başlamışdır ki, bu da növbəti illərdə NATO-Azərbaycan münasibətlərini istiqamətləndirəcəkdir.

Azərbaycanın Aİ ilə əməkdaşlığı ölkənin təhlükəsizlik ehtiyacları çərçivəsindən kənara çıxaraq iqtisadi, siyasi və sosial sahələrdə də genişlənir. "Avropa Qonşuluq Siyasəti" çərçivəsində 2006-cı ildə qəbul olunmuş Aİ-Azərbaycan Fəaliyyət Planı Azərbaycan və Aİ arasında siyasi dialoqu gücləndirir, siyasi, iqtisadi və institusional islahatlar sahələrində əməkdaşlığı inkişaf etdirir və əməkdaşlığın keyfiyyətcə yeni səviyyəyə qaldırılması üçün əsaslar yaradır. Aİ-Azərbaycan Fəaliyyət Planının yerinə yetirilməsi Aİ ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı siyasi və iqtisadi asılılığın daha da möhkəmlənməsinə xidmət edəcəkdir. Biz Aİ-nin Şərq Tərəfdaşlığı Təşəbbüsünü alqışlayır və bunun bizim Aİ ilə əməkdaşlığımızı sürətləndiricəyinə ümid edirik.

Davamlı inkişaf və Avropanın enerji və nəqliyyat dəhlizinin genişləndirilməsi - Neft və qaz kəmərlərinin, digər müvafiq infrastrukturun tikintisi də daxil olmaqla, Azərbaycanın neft sektorunun inkişafı artıq Azərbaycanın iqtisadi yüksəlişinə töhfə vermiş, regional və qlobal əməkdaşlıq üçün əlavə imkanlar yaratmışdır. Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərləri və Cənubi Qafqaz qaz kəməri kimi regional infrastruktur layihələrinin uğurla həyata keçirilməsi ilə nəticələnən bu əməkdaşlıq Cənubi Qafqaz regionunun əhəmiyyətini artırmış, Avropa və qlobal enerji təhlükəsizliyinə töhfə vermiş və Avropa üçün yeni, həyati əhəmiyyətli enerji mənbələrinin əsasını qoymuşdur. Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatları strateji coğrafi yerləşmə ilə birlikdə ölkəni əhəmiyyətli enerji mənbəyinə və beynəlxalq enerji təchizatı sisteminin vacib tərkib hissəsinə çevirir. Yalnız enerji istehsalçısı və ixracatçısı kimi deyil, eyni zamanda vacib tranzit ölkəsi kimi Azərbaycanın regionun mərkəzi oyunçusu və beynəlxalq arenada əhəmiyyətli aktor olaraq imkanları getdikcə artır.

Azərbaycanın coğrafi yerləşməsi ölkənin dünya bazarlarına çıxışını şaxələndirmək imkanı verir. Cənubi Qafqaz regionu üzərindən beynəlxaql nəqliyyat və kommunikasiya dəhlizlərinin genişləndirilməsi və Azərbaycanın tranzit imkanlarının gücləndirilməsi ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi və qeyri-neft sektorunun inkişafı strategiyasının vacib elementdir. Bu mənada, Azərbaycan "Avropa-Qafqaz-Asiya Nəqliyyat Dəhlizi" (TRACECA) layihəsi, habelə Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizinin həyata keçirilməsinə fəal cəlb olunmuşdur. Habelə, Azərbaycan Türkiyə və Gürcüstanla geostrateji əhəmiyyət kəsb edən Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu xəttinin qurulması istiqamətində əməkdaşlıq edir. Bu xəttin həyata keçirilməsi regional əməkdaşlığın sürətləndirilməsi və gücləndirilməsi üçün vacib addım olacaq, eyni zamanda qlobal təsirlərə malik yeni regional imkanlar yaradacaqdır.

Bazarlar və xarici sərmayələrin rəqabəti, fiskal və monetar siyasətlərin əlaqələndirilməsi məqsədilə mövcud beynəlxalq kommersiya şəbəkələrini cəlb etmək zərurəti ilə səciyyələnən beynəlxalq mühit fəal xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini tələb edir. Biz Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorlarına xarici sərmayələrin cəlb edilməsi, ölkədə istehsal olunan malların beynəlxalq bazarlara maneəsiz keçidinin təmin olunması, ticarət, sərmayə qoyuluşu və iqtisadi yüksəlişin gücləndirilməsi vasitəsilə davamlı iqtisadi inkişafa töhfə vermək üçün regiondakı və ondan kənarda yerləşən ölkələrlə əməkdaşlıqda maraqlıyıq. Azərbaycanın iqtisadi inkişaf fəlsəfəsi çox sadədir – qonşu ölkələrin çiçəklənməsi qarşılıqlı fayda gətirir.

Azərbaycan xarici əlaqələrinin coğrafiyasını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmiş, beynəlxalq aləmdə daha çox nəzərə çarpan və hörmət edilən ölkəyə çevirilmiş və xarici siyasət məqsədlərini daha da təkmilləşdirmişdir. Avstraliya istisna olmaqla, bizim bu gün dünyanın bütün qitələrində diplomatik nümayəndəliklərimiz mövcuddur. İkitərəfli sənədlərin imzalanması, qarşılıqlı yüksək səviyyəli səfərlər, beynəlxalq konfrans və dünya forumlarında iştirak bizim gündəlik diplomatik həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilib.

Diplomatik xidmət orqanlarımızın rəhbərlərinin son müşavirəsində Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev cənablarının qeyd etdiyi kimi xarici siyasətimiz bütün istiqamətlərdə uğurludur, biz işimizi məhz bu istiqamətdə davam etdirəcəyik və xarici siyasət fəaliyyətimizdə fəal olmalıyıq.

Müstəqilliyimizin bərpa olunmasından sonra keçən on səkkiz ili ərzində Azərbaycanın xarici siyasət strategiyasının uğurlu olmasının sübutu ondan ibarətdir ki, bu dövr ərzində ölkəmiz daim dəyişən beynəlxalq mühitə uyğunlaşmaqla yanaşı, eyni zamanda regional liderə çevrilməyə nail olub. Milli maraqların həyata keçirilməsi, müstəqilliyin və suverenliyin gücləndirilməsi, ərazi bütövlüyünün bərpasına istiqamətlənmiş fəal xarici siyasət strategiyası, habelə özünəməxsus və bəzən ziddiyyətli siyasət yürüdən regional və regiondan kənarda olan aktorlarla modus vivendi-nin tapılmasına imkan yaradan elastiklik arasında mürəkkəb balans Azərbaycanın xarici siyasətinin səciyyəvi xüsusiyyətidir.

Diplomatik xidmətimizin 90 illik yubileyi ilə eyni vaxtda xarici siyasətimizin keçdiyi yolu nəzərdən keçirərək qeyd etməliyik ki, çoxsaylı uğur və nailiyyətlərimizin olması ilə yanaşı, hələ də bir sıra məsələlərin həlli, ən əsası isə ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpası istiqamətində işlərin daha da gücləndirilməsi Xarici İşlər Nazirliyinin başlıca vəzifəsi olaraq qalır və əminəm ki, Prezident İlham Əliyev cənablarının rəhbərliyi altında biz tezliklə bütün bu uğurlara nail olacağıq.

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİNİN PARİS SÜLH KONFRANSI TƏRƏFİNDƏN TANINMASI

Cəmil HƏSƏNLİ*

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dünya müharibəsinin başa çatması ilə müşayiət edilən gərgin diplomatik mübarizə şəraitində yarandı və fəaliyyət göstərdi. İnqilabın dağıtdığı Rusiya imperiyasının 1914-cü il hüdudlarında bərpa edilməsinə göstərilən cəhdlər 1918-1920-ci illərdə gənc Azərbaycan Respublikasından böyük diplomatik bacarıq, dünya siyasətinin dönüş məqamlarından baş çıxarmaq qabiliyyəti tələb edirdi. İki ilin hürriyyət sevdası ilə istiqlal davasının kəsişməsində Azərbaycan diplomatiyası bu mühüm vəzifənin öhdəsindən uğurla gəldi. 1918-ci ilin may ayının 28-də elan edilən İstiqlal Bəyannaməsi ilə Azərbaycan ideyasına siyasi məzmun verənlər 1920-ci ilin yanvarında diplomatik baxımdan bu ideyanın Versal Ali Şurası tərəfindən tanınmasına nail oldular. Bu tarixi hadisə ilk addımlarını atan Azərbaycan diplomatiyasının böyük uğuru idi.

Keçmiş Rusiya imperiyasının dağılması nəticəsində 1918-ci ildə yeni yaranmış respublikaların taleyində hiss ediləcək dönüş Böyük Britaniyanın Baş naziri Lloyd Corcun 1919-cu ilin noyabr ayının 17-də İngiltərə Parlamentinin İcma palatasındakı çıxışı ilə başlandı. Bu çıxış Rusiyada baş ve-rən hadisələrin, ilk növbədə, Kolçakın məğlub olması, Denikinin isə 1919-cu ilin oktyabr ayından başlayaraq, öz mövqelərini tərk etməsinin aydın təzahürü idi. 1919-cu ilin axırlarında məlum oldu ki, "ağların" silahlı qüvvəsi ilə Rusiyanı kommunistlərin əsarətindən qurtarmaq işi demək olar ki, uduzulmuşdur. Yudeniçin Petroqradı almaq cəhdi baş tutmamış, Kolçak Sibirin dərinliklərinə qədər geri oturdulmuş, Denikin isə bir-birinin ardınca şəhərləri təslim edərək, Cənuba doğru geri çəkilmişdi. Lakin uzun müddət Denikin təhlükəsi altında olan Azərbaycan və Gürcüstan üçün indi Denikin ordusunun məğlubiyyəti yeni daha qorxulu bir vəziyyət yaradırdı. T.Svyatoçevski haqlı olaraq yazır: "Denikinin məğlubiyyəti Cənubi Qafqaz respublikalarında sevinc doğurmadı, çünki onlar qələbədən ruhlanmış bolşeviklərin simasında daha güclü düşmən qazandılar."[1]

Denikinin məğlubiyyətindən Qərb ölkələrinin, ilk növbədə, Böyük Britaniyanın narahatçılığı, 1919-cu ilin sonlarında ingilislərin Cənubi Qafqaza marağının artması qorxulu bolşevizm xəstəliyi-nin Yaxın və Orta Şərqə yayıla biləcəyi ehtimalından irəli gəlirdi. Baş Nazir Lloyd Corcun İcma palatasındakı 17 noyabr tarixli çıxışında iki dəfə Azərbaycan və Gürcüstanın adlarını çəkməsi xeyli dərəcədə bu amillərlə bağlı idi. Lloyd Corc öz çıxışında Rusiyadakı vəziyyəti təhlil edərək göstərirdi ki, Rusiyanın müxtəlif xalqlarının hərəkətləri o qədər də aydın deyildir, ruslar özləri isə o qədər mürəkkəb xalqdır ki, hələ, nə vaxtsa, kənardan kiminsə onların başına ağıl qoymaq cəhdi heç vaxt uğurlu nəticə verməyib. Ona görə də indi Rusiyada "bolşevizm arabasını terror və soyğunçuluq sürükləyir."[2] Lloyd Corc bolşevik siyasətinin gücünü kəndlilərdə görürdü. O, XVIII əsr Fransa inqilabına müraciət edərək göstərirdi ki, "yakobinçilər həmişə xalqı "İnqilab təhlükədədir" şüarı ilə birləşdiriblər. Bu, o demək idi ki, inqilabın kəndlilərə verdiyi torpaq təhlükədədir. Heç şübhə yoxdur ki, bolşeviklərin əsas müdafiəçisi olan rus kəndlisinin təfəkküründə də inqilaba münasibət belədir."

Lloyd Corcun fikrincə, Rusiyada bolşevizm əleyhinə olan qüvvələr heç də az deyildilər. Bu qüv-vələr sırasına o, Baltik ölkələrini, Finlandiya və Polşanı, Qafqazda Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistanı, Rusiyada Kolçak, Petlyura və Denikini daxil edirdi. Eyni zamanda

---

* Tarix elmləri doktoru, professor

[1] T.Swietochowski. Russian Azerbaijan, 1905-1920: The Shaping of National Identity in Moslem Community. Cambridge, 1985, p.159

[2] D.Lloyd Corcun İcma palatasında nitqi. Fransız dilindən tərcümə. 17.11.1919. //Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi (ARDA), f.970, s.1, i.145, v.29

İngiltərənin Baş naziri belə bir maraqlı sual irəli sürürdü: niyə onlar birləşə bilmirlər? Bu sualın cavabında təcrübəli siyasətçi düzgün olaraq bildirirdi: "Ona görə ki, onların mənafeyi əsas məsələdə bir-birinə uyğun deyildir."[1] Onun fikrincə, Kolçak və Denikin iki əsas məqsəd uğrunda mübarizə aparırdı: birincisi, bolşevikləri devirmək və Rusiyada köhnə rejimi bərpa etmək; ikincisi isə, vahid və bölünməz Rusiya uğrunda mübarizə idi. Əgər birinci məsələdə antibolşevik qüvvələr bir-birilə həmrəydilərsə, ikinci məsələdə bir-birinə münasibətdə düşmən mövqelərində dayanırdılar. O deyirdi: "Estonlar vahid Rusiyanı istəmir, litvalılar üçün bu zəhərdir, ukraynalıları dəqiq deyə bilmərəm... Digər ölkələri götürək, Denikin deyir ki, Gürcüstan, Azərbaycan, Rus Ermənistanı Rusiyanın bir hissəsidir. Onları Rusiyaya birləşdirmək onun siyasətinin başlıca məqsədidir, lakin yeni respublikalar bu haqda eşitmək belə istəmirlər. Onlar müstəqillik uğrunda mübarizə aparırlar... Onlar bolşevizm hücumuna qarşı birləşmək üçün belə bir şərt qoyurlar, biz onların müstəqilliyinə təminat verək və eyni zamanda biz onların ordusunu pulla və sursatla təchiz edək."[2] Lloyd Corc İngiltərə İcma Palatasının üzvlərinə bildirirdi ki, işin çətinliyi Rusiyada antibolşevik qüvvələrin mənafelərinin bir-biri-nə uyğun gəlməməsindədir, bir tərəfdən Rus ağqvardiyaçı generalları köhnə, qüdrətli, vahid və bölünməz Rusiya uğrunda mübarizə aparır, digər antibolşevik qüvvələr isə öz milli müstəqilliklərini qoruyurlar. Lloyd Corcun çıxışında açıq deyilməsə də, onun məzmunundan aydın olurdu ki, o, öz müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparan milli respublikalara və bu respublikalar içərisindən də, xüsusilə, Azərbaycan və Gürcüstana yardım göstərilməsinə tərəfdar idi.

Böyük Britaniya siyasi dairələrinin, ilk növbədə isə Lloyd Corcun Azərbaycan haqqında fikrinin yaxşılığa doğru dəyişməsində ingilis jurnalisti Skotland Liddelin 1919-cu ilin sentyabr ayında "Morninq Post" və noyabr ayının 11-də "Tariq" qəzetlərində Azərbaycan haqqında çap edilmiş məqalələri də az rol oynamamışdı.[3] S.Liddel birinci məqaləsində İngilis ictimaiyyətinə bildirirdi ki, Azərbaycan haqqında onlarda formalaşdırılan təsəvvürlər heç də düzgün deyildir. O, Azərbaycanı Cənubi Qafqazda müstəqil yaşamağa qadir olan birinci respublika hesab edirdi.[4] Ermənilərin Böyük Britaniya və digər ölkələrdə yaydığı Qarabağ hay-küyü ilə bağlı S.Liddel yazırdı: "Öz coğrafi vəziyyətinə görə Qarabağ həqiqətən Azərbaycana məxsus olmalıdır."[5] Cənubi Qafqazdakı erməni-azərbaycanlı münaqişəsi ilə bağlı ingilis jurnalisti bildirirdi: "Nə Rusiyada, nə Qafqazda elə bir adam tapa bilməzsən ki, ermənilər haqqında hansısa bir yaxşı söz desin. Rusların, tatarların /azərbaycanlıların – C.H./ və gürcülərin onlardan zəhləsi gedir, onları görməyə gözləri yoxdur. Doğrudur, ya yox, bunu mən demirəm, lakin fakt göz qabağındadır ki, ermənilər qonşularında özlərinə qarşı nifrət yaradıblar. Bununla belə, onların xaricdə təbliğatı elədir ki, Avropa, eləcə də, bütün dünya onların tərəfindədir." Azərbaycanlılara gəldikdə S.Liddel yazırdı ki, bir sıra keyfiyyətlərinə görə "tatarlar / azərbaycanlılar – C.H./ ermənilərdən çox üstündür." Onun fikrincə, əgər erməni təbliğatçılarının təxribatı olmasa idi, bu iki xalq bir-biri ilə dinc şəraitdə yaşaya bilərdi. Hətta o, yazırdı ki, Qarabağda Azərbaycanın suverenliyi bərpa olunduqdan sonra ermənilər özləri etiraf edirlər ki, heç vaxt burada belə dinclik olmayıb.[6]

Böyük Britaniyanın Baş naziri Lloyd Corcun noyabr anının 17-də İngilis Parlamentindəki çıxışı və noyabrın axırına qədər yenidən "Rus məsələsinə" iki dəfə toxunması, Fransa Millətlər liqası müstəmləkə və xarici siyasət bölməsinin sədri Pol Burdarinin Ə.M.Topçubaşovun adına göndərdiyi məktubun noyabr ayının ortalarında elan olunması bütün Avropa mətbuatında sensasiyaya səbəb oldu.[7] Xüsusilə, Parisdə toplanmış ağ rus mühacirlərin mətbuatı daha bərk hay-küy qaldırdı və bu hadisəni böyük əsəbiliklə qarşıladılar. Ə.M.Topçubaşov Bakıya - Azərbaycan Nazirlər Şurasının sədrinin adına göndərdiyi məlumatda yazırdı: "Noyabrın 17-də Nümayəndələr Palatasında İngilis baş naziri Lloyd Corcun çıxışını fakt hesab etmək lazımdır. Britaniya hökumətinin başçısı yenidən

[1] Yenə orada, v.30-31
[2] Yenə orada, v.31
[3] Азербайджан, 1919, 14 декабря.
[4] Bax: Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1920, 17 Janvier, №7, p.1-2
[5] Skodland-Liddel. Erməni-tatar (azərbaycanlı-C.H.) sazişi. Qarabağa sülhün gəlişi. 1919. // ARDA, f.894, s.1, i.103, v.10
[6] Yenə orada, v.11-13
[7] Uni letter de Bourdarie // Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1919, 15 Decembre, №5, p.3

Rusiyanın tərkibinə daxil olmaq istəməyən Azərbaycan, Gürcüstan və rus Ermənistanının iki dəfə adlarını çəkmişdir. Bu çıxış böyük hay-küy doğurmuşdur və hərtərəfli şərh olunur. Əgər noyabrın 17-də nəşriyyat fəhlələrinin tətili olmasaydı /elə ona görə də qəzetlər çıxmır/, artıq bu çıxışa həsr olunmuş tam bir ədəbiyyat tərtib olunardı... Rus elementləri, xüsusilə, onların sol cinahı narazıdır." [1]

1919-cu ilin axırlarında mətbuatda və siyasi dairələrin çıxışlarında Azərbaycana və Gürcüstana münasibətdə yaxşılığa doğru dönüşün yaranmasını Ə.M.Topçubaşov aşağıdakı amillərlə şərtləndirirdi: "Yudeniç və Kolçakın məğlubiyyəti, Denikinin ümidsiz vəziyyəti, müttəfiqlərin bundan sonra onlara pulla, azuqə və sursatla köməkdən imtina etmələri, Almaniyanın Rusiya ilə yaxınlaşmaq planları, Baltik dövlətlərinin bolşeviklərlə sülh bağlamaq cəhdləri, Amerika Senatında əksə-riyyətin Sülh konfransına, xüsusilə də, Versal sülhünə olan mənfi münasibəti - ümumiyyətlə, bü-tün bunlar kiçik xalqlar üçün ruhlandırıcı və ümidverici müsbət cəhətlərdir. Belə şəraitdə Lloyd Corc əbəs yerə çıxış etmədi. Heç şübhəsiz ki, mətbuatda və ictimai rəydə yaxşı mənada dönüş yuxarıda dediyim hadisələrlə bağlıdır."[2]

Noyabr ayının axırlarında Parisdə olan ABŞ dövlət katibinin müavini F.Polkla söhbətində Lloyd Corcun keçmiş Rusiya ərazisində yeni dövlətlərə münasibəti daha da aydınlaşdı. Lloyd Corc danışıqlar zamanı Amerika tərəfinə açıq şəkildə bildirdi ki, Kolçak və Denikinə kömək etməyin heç bir əhəmiyyəti yoxdur, onların məğlubiyyəti göz qabağındadır və onlara göndərilən bütün silah və hərbi sursat isə Qırmızı Ordu tərəfindən ələ keçirilir. Danışıqlar zamanı Lloyd Corc Polka bildirdi ki, vahid bolşevik Rusiyası Avropa üçün böyük təhlükəyə çevriləcəkdir. Ona görə də o, bu fikirdədir ki, "Gürcüstan, Azərbaycan, Ukrayna, Bessarabiya, Baltik əyalətləri və Finlandiya, ola bilsin ki, Sibirin müstəqilliyi tanınmalıdır."[3] Noyabr ayının 29-da F.Polk Lloyd Corcla olan bu söhbəti barədə ABŞ-ın dövlət katibi Rabert Lansinqə məlumat verdi.

Böyük Britaniyanın Azərbaycana və Gürcüstana münasibəti aydınlaşdığı üçün, dekabr ayının ilk günlərində İngiltərə Xarici İşlər Nazirliyi özünün Cənubi Qafqazda olan ali komissarı Oliver Uordrop vasitəsi ilə respublika Nazirlər Şurasının sədri N.Usubbəyova bildirmişdi ki, "İngiltərə hökuməti Azərbaycanın müstəqilliyini müdafiə edir və Azərbaycana çox böyük rəğbətlə yanaşır."[4] 1920-ci ildə yanvar ayının ilk günlərində O. Uordrop demək olar ki, hər gün müttəfiqlərə və İngiltərə hökumətinə teleqram göndərib məlumat verirdi ki, Denikin ordusu cənuba doğru geri çəkilir, bolşevik qüvvələri onu təqib edir. Uordrop təklif edirdi ki, təcili şəkildə Cənubi Qafqaz respublikalarını, eyni zamanda Dağıstan Respublikasını onların mövqelərini möhkəmləndirmək üçün tanımaq lazımdır. O yazırdı: "Əgər İngiltərə fəal hərəkət etməsə, Qafqaz respublikaları məcburdurlar ki, bolşeviklərlə sazişə girsinlər".[5]

Yanvar ayının 2-də RSFSR xarici işlər naziri G.Çiçerin Azərbaycan və Gürcüstan hökumətlərinə nota ilə müraciət edərək, Könüllü orduya qarşı birgə mübarizə aparmaq üçün hərbi saziş bağlamağı təklif etdi. Lakin bu təklif səmimi niyyətlərdən irəli gəlməyib, Azərbaycan və Gürcüstan hökumətlərini zəiflətmək üçün təbliğati xarakterə malik idi. Könüllülər ordusu üzərində və ümumilikdə vətəndaş müharibəsinin gedişində Sovet ordusunun qazandığı qələbələr onun mövqeyini getdikcə möhkəmləndirirdi. Hərbi qələbələr öz növbəsində qonşu dövlətlərə diplomatik təzyiqləri gücləndirir və bolşevik təbliğatı üçün əlverişli şəraiti təmin edirdi. Azərbaycanın timsalında bu təzyiqlər 1920-ci ilin yanvarından aprelinədək diplomatik qarşıdurma səviyyəsinə qədər yüksəlmiş notalar mübadiləsində öz əksini tapmışdı. Ermənistan Respublikasının Azərbaycan ərazilərinə qarşı qəsbkarlıq planlarını həyata keçirdiyi bir vaxtda Sovet Rusiyasının çağırışı üzrə Azərbaycanın denikinçilərə qarşı müharibəyə daxil olub iki cəbhədə vuruşması onun üçün ağır nəticələr verə bilərdi. RSFSR

[1] Azərbaycan Respublikasının Paris Sülh konfransındakı nümayəndəliyinin başçısı Ə.M.Top¬çu¬başovun Nazirlər Şurasının sədrinə məktubu. 29.11.-02.12.1919.//ARDA, f.970, s.1, i.145, v.8-9

[2] Azərbaycan Respublikasının Paris Sülh konfransındakı nümayəndəliyinin başçısı Ə.M.Topçubaşovun Nazirlər Şurasının sədrinə məktubu. 29.11.-02.12.1919.//ARDA, f.970, s.1, i.145, v.16-17

[3] Papers Relating to the Foreign Relations of the USA, Russia, 1919, US Government Printing Office, Washington, 1937, p.126

[4] Zəngəzur hadisələri zamanı xarici dövlətlərin nümayəndələri ilə görüşlər. 1919.// Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi yanında Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkatlar Dövlət Arxivi (ARPİİ SPİHDA), f.276, s.9, i.12, v.47

[5] R.Ullman. Anglo-Soviet Relations 1917-1921. London, 1968, p.322

xalq xarici işlər komissarı Q.V.Çiçerin isə 1920-ci il 2 yanvar tarixli notasında əslində Azərbaycan hökumətindən Denikinə qarşı tələsik müharibəyə girməyi tələb edirdi.[1]

G.Çiçerinin notası alınandan sonra, yanvar ayının 6-da N.Usubbəyovun sədrliyi ilə Azərbaycan Dövlət Müdafiə Komitəsinin təcili iclası keçirildi. İclasda 1919-cu ilin dekabrında N.Usubbəyovun təşkil etdiyi ikinci hökumət kabinəsində xarici işlər naziri vəzifəsini tutan Xan Xoyski Sovet Rusiyasının Azərbaycanla və Gürcüstanla hərbi saziş bağlamaq təklifi barədə məruzə etdi. Məruzəni dinləyərək, iclas iki bənddən ibarət qərar qəbul etdi: 1. Xarici işlər nazirinə tapşırılsın: Sovet Rusiyasının təklifi barədə Gürcüstanla məsləhətləşdikdən sonra, Sovet Rusiyasına cavab versin ki, Azərbaycan Respublikası azad və müstəqil dövlət kimi Sovet Rusiyası ilə qarşılıqlı münasibətlər yaratmaq üçün danışıqlara girməyə hazırdır. 2. Antanta ölkələri ilə münasibətlərlə bağlı Böyük Britaniyanın son günlərin siyasi şəraitinə münasibətini aydınlaşdırmalı və İngiltərənin nüfuzundan respublikanın mənafeyinə uyğun istifadə edilməli.[2]

Yanvarın 6-da Xan Xoyski G.Çiçerinin notasını və Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinin Sovet Rusiyasına cavabını Bakıda olan ingilis nümayəndəsi polkovnik Stoksla ətraflı müzakirə etdi. Həmin axşam Stoks Britaniya Ali komissarlığının yerləşdiyi Tiflisə yola düşdü. Yanvar ayının 7-də Azərbaycan xarici işlər naziri Tiflisdə olan diplomatik nümayəndə Faris bəy Vəkilova göndərdiyi teleqramda Gürcüstan Respublikasının və İngiltərə Ali komissarlığının Sovet Rusiyasının notasına münasibətlərini öyrənməyi xahiş edirdi. Teleqramda deyilirdi ki, dünən mən Sovet Rusiyasından Denikinə qarşı mübarizə aparmaq üçün hərbi saziş bağlamaq haqqında danışıqlara başlamaq təklifi barədə teleqram almışam. Eyni ilə belə bir teleqramı Gürcüstan hökuməti də almışdır. Xahiş edirəm təcili surətdə Geqeçkori ilə görüşün və Gürcüstan hökumətinin bu məsələ ilə bağlı fikrini və hansı tədbirlər görmək istədiyini aydınlaşdırın. Bizim hökumətimizin fikri belədir ki, bu məsələ ilə bağlı Azərbaycan və Gürcüstan hökumətlərinin sıx surətdə vahid fəaliyyət göstərməsi zəruridir. Hələlik biz belə fikirləşirik ki, suveren dövlətlər olan Azərbaycan və Gürcüstanla Sovet Rusiyası arasında qarşılıqlı münasibətlər yaratmaq üçün danışıqlara başlamağa razılıq vermək olar. Təcili şəkildə Uordropla görüşün və İngiltərənin nöqteyi-nəzərini aydınlaşdırın, dəqiqləşdirin ki, İngiltərə ən yaxın vaxtlarda bizə hansı yollarla və necə yardım göstərə bilər.[3]

Tiflisdəki Azərbaycan diplomatik nümayəndəsinin Gürcüstan xarici işlər naziri ilə görüşü zamanı Xan Xoyskinin teleqramında göstərilən təkliflər bəyənildi və qərara alındı ki, qarşılıqlı münasibətləri qaydaya salmaq üçün Sovet Rusiyası ilə danışıqlar aparmaq olar, lakin Denikinlə mübarizəyə gəldikdə isə Rusiyanın daxilində gedən vətəndaş müharibəsinə Azərbaycan və Gürcüstanın müdaxilə etməsinin yolverilməz olduğu göstərildi. Oliver Uordropla görüş zamanı Britaniya Ali komissarı tezliklə Azərbaycan və Gürcüstanın müstəqilliyinin Antanta tərəfindən tanınacağını, bu respublikalara müdafiə olunmaq üçün yardım göstəriləcəyini bildirdi. Eyni zamanda Uordrop Sovet Rusiyasının notası ilə bağlı Qafqazda yaranmış vəziyyət barədə İngiltərə Xarici İşlər Nazirliyinə geniş məlumat göndərdi. Yanvar ayının 12-də Gürcüstan Xarici İşlər Nazirliyi Sovet Rusiyasına bildirdi ki, gürcü hökuməti mehriban qonşuluq münasibətləri yaratmaq üçün danışıqlara başlamağa hazırdır, lakin Rusiyanın daxili işi olan vətəndaş müharibəsinə qarışmaq fikrində deyildir.[4] İki gün sonra Azərbaycan xarici işlər naziri Xan Xoyski də G.V.Çiçerinə cavab notasında Denikinin uzun müddət Azərbaycan üçün təhlükə təşkil etməsinə və ona qarşı Azərbaycan-Gürcüstan müdafiə paktı olmasına baxmayaraq, bu məsələnin Rusiyanın daxili işi olduğunu qeyd edərək, Azərbaycan Respublikasının Sovet Rusiyası ilə mehriban qonşuluq münasibətləri yaratmaq məqsədilə danışıqlara başlamağa hazır olduğunu bildirdi.[5] Lakin Azərbaycan tərəfi bu fikirdə idi ki, danışıqlara başlamaq üçün Sovet Rusiyası rəsmi şəkildə Azərbaycan

---

[1] Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1920, 1 Mars, №10, p.1

[2] Azərbaycan Respublikası Dövlət Müdafiə Komitəsinin qərarları jurnalından çıxarış. 06.01.1920. //ARDA, f.970, s.1, i.112, v.8

[3] Xarici işlər naziri F.X.Xoyskinin Gürcüstandakı Azərbaycan nümayəndəsi F.Vəkilova təcili diplomatik məlumatı. 07.01.1920. //ARDA, f.970, s.1, i.112, v.1a

[4] З.Авалов. Независимость Грузии в международной политике. Париж, 1924, с.240

[5] Bax: Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1920, 1 Mars, №10, p.2; Xarici işlər naziri Xan Xoyskinin Sovet Rusiyasının xarici işlər üzrə xalq komissarina radioqramı. 14.01.1920. //ARDA, f.970, s.1, i.112, v.7

Respublikasını tanımalıdır. Məhz, bu addım Azərbaycanın milli müstəqilliyinin qorunmasına təminat ola bilərdi. G.Çiçerinə göndərilən notanın məzmunu barədə ingilis Ali Komissarı Oliver Uordropa da məlumat verildi.[1]

Qafqazda bolşevik təhlükəsi ilə bağlı yaranmış vəziyyət Antanta ölkələrini ciddi şəkildə düşündürməyə və real əməli addımlar atmağa vadar edirdi. Qərbin siyasi dairələri yaxşı bilirdi ki, sovet ordusunun Cənubi Qafqaza təcavüzü bolşevik ideyasının İrana və Turkiyəyə yayılmasına səbəb olacaq, bütün Yaxın və Orta Şərqi həyəcan bürüyəcəkdir. Ona görə də Avropa siyasətçilərinin çoxu bu fikirdə idi ki, sovet hücumuna qarşı dura bilmək üçün Azərbaycan və Gürcüstanın müdafiəsini möhkəmləndirmək, onları müdafiə vasitələri ilə təmin etmək lazımdır. Lakin yeni formalaşan beynəlxalq münasibətlərin prinsiplərinə görə, müstəqilliyi tanınmayan dövlətlərə yardım göstərmək məsələsi hüquqi baxımdan ciddi çətinliklərlə qarşılaşırdı. Digər tərəfdən, 1920-ci ilin ilk günlərində yaranmış gərgin vəziyyətdə bu respublikaların müstəqilliyinin tanınmasına mane ola biləcək "vahid və bölünməz Rusiya" ideyası artıq öz əhəmiyyətini itirmiş, onun tərəfdarlarının ümidləri doğrulmamışdı. Ona görə də, hadisələrin çox sürətlə cərəyan etdiyi bir vaxtda Azərbaycan və Gürcüstanın müstəqilliyinin tanınması təxirəsalınmaz bir vəzifə kimi meydana çıxmışdı. Bu məqsədlə Böyük Britaniyanın təşəbbüsü ilə yanvar ayının 10-da Paris Sülh konfransı Ali Şurasının sessiyası çağırıldı. Sessiyada İngiltərə, Fransa və İtaliyanın hökumət başçıları və xarici işlər nazirləri, ABŞ və Yaponiyanın isə Sülh konfransındakı nümayəndələri və Fransadakı səfirləri iştirak edirdi. Ke d'Orsedə keçirilən sessiyada Cənubi Qafqaz respublikalarının məsələsi çox geniş və ətraflı müzakirə edildi. İngiltərənin Baş naziri Qafqazdakı vəziyyət barədə sessiyaya ətraflı məlumat verdi. O bildirdi ki, bolşeviklər Xəzər boyunca hərəkət edirlər, əgər onlar Denikini əzsələr və Xəzər dənizini ələ keçirsələr, ola bilsin ki, türklər onlarla birləşsinlər / burada Mustafa Kamal paşanın başçılığı ilə Türkiyədə başlanmış milli hərəkat nəzərdə tutulur – C.H./. Belə olduqda Qafqaz dövlətləri çıxılmaz vəziyyətdə qalacaqlar. Ona görə də Lloyd Corc təklif edirdi ki, bu dövlətlərə silah və hərbi sursat göndərmək üçün ağıllı bir yol fikirləşmək lazımdır.[2] Onun təklifi ilə Ali Şura qərar qəbul etdi ki, hərbi ekspertlər Cənubi Qafqaz respublikalarına hərbi yardım göstərmək barədə təkliflər versinlər. Jorj Klemanso Lloyd Corcun bəyanatı ilə tam razılaşdı və qeyd etdi ki, Qafqaz işləri üzrə çox təcrübəsi olan Britaniya nümayəndələri "Cənubi Qafqaz respublikalarına kömək haqqında" memorandum hazırlasınlar. İclasda qərara alındı ki, bolşeviklərlə mübarizə məqsədilə Qafqaza hərbi yardım göstərilməsi məsələsi ekspertlər tərəfindən öyrənilsin və Britaniya nümayəndələri ilə birlikdə bu haqda Ali Şuraya məruzə edilsin.[3]

Günorta Baş Şuranın iclası D.Lloyd Corç, J.Klemanso və F.Nittinin iştirakı olmadan xarici işlər nazirləri səviyyəsində davam etdirildi. İngiltərənin xarici işlər naziri Lord Kerzonun təşəbbüsü ilə xarici işlər nazirləri Cənubi Qafqaz respublikalarına münasibət məsələsinin siyasi tərəflərini müzakirə etdilər. Kerzon öz çıxışında dedi ki, Lloyd Corc Ali Şuranın iclasında Azərbaycan və Gürcüstanın müstəqilliyinin tanınmasını qoymaq fikrindədir. O, əlavə etdi ki, Ermənistan məsələsi Türkiyə məsələsi ilə birlikdə həll ediləcəkdir. Xarici işlər nazirləri uzun müzakirələrdən sonra belə bir yekdil qərara gəldilər ki, Azərbaycan və Gürcüstan respublikaları üçün üç tərəfdən təhlükə yaranmışdır. Birincisi, bolşevik Rusiyasının qoşunları cənub istiqamətində hərəkət edir, ikincisi, geri çəkilən Denikin ordusu bu respublikalara soxula bilər, üçüncüsü, kamalçılar Rusiya ilə razılıq əsasında bu respublikalara müdaxilə edə bilər.[4] Vəziyyət böhranlı olduğu üçün Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri Antanta dövlətlərinə yardım üçün müraciət etmişdilər.[5] Kerzon həmin müraciətlər barədə məlumat verib təklif etdi ki, yubanmadan Azərbaycan və Gürcüstanı de-fakto tanımaq lazımdır. Bu dövrdə yaranmış vəziyyəti təhlil edərək, sonralar M.Mehdiyev yazırdı: "Versal konfransının mühitindən aydın oldu ki, real surətdə mövcud olan dövlətləri tanımaq üçün artıq bütün şərait yaranmışdı. Sadəcə olaraq, bir təkan kifayət idi və bu

[1] Gürcüstanda diplomatik nümayəndə F.Vəkilovun O.Uordropa məlumatı. 14.01.1919. //ARDA, f.897, s.1, i.69, v.33
[2] Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. Paris Peace Conference, 1919, vol.IX. US Government Printing Office. Washington, 1946, p.851
[3] İbid, p.837-838
[4] İbid, p.953
[5] З.Авалов. Независимость Грузии в международной политике, с.240

təkanı Sülh konfransında nümayəndə olan İngiltərənin xarici işlər naziri Lord Kerzon verdi."[1] Kerzona görə, Mudros barışığından sonra Britaniya qoşunları Cənubi Qafqaza birinci daxil olduğu üçün Britaniya hökumətinin digərlərinə nisbətən bu respublikalarla daha yaxın münasibətləri vardır. Bir gün sonra, yanvarın 11-də Müttəfiqlərin Ali Şurası Kerzonun təklifi üzrə bu məzmunda bir qərar qəbul etdi: "Müttəfiq və birlik ölkələri Azərbaycan və Gürcüstan hökumətlərini birlikdə de-fakto səviyyəsində tanıyırlar."[2] Bununla da Azərbaycanın müstəqilliyi 1920-ci ilin yanvar ayının 11-də de-fakto olaraq Paris Sülh konfransı tərəfindən tanındı.

Yanvar ayının 12-də müttəfiqlərin birləşmiş hərbi komitəsi Qafqaz məsələsinə dair öz təkliflərini Versal Ali Şurasına göndərdi. Sənədi marşal Ferdinand Foş, general Sakvill Uest və Uqo Kovallero imzalamışdılar. Orada deyilirdi: Əgər bolşevizmi öz ərazilərində əzmək mümkün olmasa, o, Qafqaz kimi təhlükəli ərazilərə keçə bilər. Ona görə bolşeviklərin Qafqaza doğru hərəkətinə qarşı hərbi maneə yaradılması məsələsini bir daha diqqətlə nəzərdən keçirmək lazımdır. Yerli hökumətlərin qeyri-stabilliyini və hərbi birliklərin zəifliyini nəzərə alsaq, bolşevizmə qarşı bu maneə ilk dövrlərdə Avropa orduları tərəfindən yaradılmalıdır. Bu vəzifəni iki güclü diviziya yerinə yetirə bilər. Sonrakı mərhələdə təlim keçmiş yerli silahlı qüvvələr bu işə cəlb edilə bilər və tədricən Qafqazda Avropa Ordusu azaldıla bilər. Maliyyə və maddi məsələlərdən əlavə, Qafqaz müdafiə səddini yaratmaq üçün kifayət qədər zaman lazımdır. Buna ən azından üç ay vaxt gedəcək. Ona görə, bütün məsələlərə təcili şəkildə başlamaq lazımdır.[3] Ekspertlər belə hesab edirdilər ki, müdafiə səddi yaradılana qədər müəyyən şərtlər daxilində Qafqaza hərbi sursat göndərmək işini davam etdirmək lazımdır və Xəzər dənizində müttəfiqlərin donanması vəziyyətə nəzarət etməlidir. Ekspertlərin fikrincə, müttəfiq dövlətlər qeyd edilənlərlə razılaşardılarsa, Qafqaz respublikalarına yardım göstərməyin yolunu və formalarını araşdırmaq olardı.

Həmin gün Britaniya nümayəndələri də buna bənzər bir sənəd hazırladılar. Onların fikrincə bolşeviklərin Avropanı dağıtmaq arzuları gerçəkləşmədi, buna görə onlar müsəlmanlarla danışığa girib Şərqə hərəkət etməyə qərar verdilər. Denikinin qaçılmaz məğlubiyyəti müttəfiqlərin hər iki cinahdan qorumaq istədikləri Cənubi Qafqazı təhlükəli bir koridora çevirir. İndi hər şey etmək lazımdır ki, hər iki qüvvənin (bolşevik Rusiyası və kamalçı Türkiyənin – C.H.) birləşməsinə yol verilməsin. Britaniyalılar belə hesab edirdilər ki, Gürcüstana hücum müttəfiqlər üçün pis nəticələr verə bilərdi və əgər Gürcüstana müttəfiqlərin köməyi göstərilərdisə, onlar öz sərhədlərini qoruya bilərdilər. Sənəddə təklif edilirdi ki, Gürcüstana və Azərbaycana siyasi, hərbi, maliyyə və ərzaq yardımı göstərilməsi zəruridir.[4]

Versal Ali Şurasının qərarından sonra yanvar ayının 15-də Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələri Fransa Xarici İşlər Nazirliyinə dəvət edildilər. Azərbaycan nümayəndələrindən Ə.M.Topçubaşovu və M.Məhərrəmovu, Gürcüstan nümayəndələrindən İ.Sereteli və Z.Avalovu nazirliyin Baş katibi Jül Kambon, ingilis nümayəndəsi Filipp Kerr və İtaliya nümayəndəsi markiz dela Torreta qarşıladılar. Jül Kambon Ali Şuranın üzvləri və müttəfiq ölkələr tərəfindən Azərbaycanın de-fak-to tanınması barədə Paris Sülh konfransının rəsmi qərarını Ə.M.Topçubaşova təqdim etdi.[5] O, nümayəndələri təbrik edib bildirdi ki, bundan sonra Azərbaycan və Gürcüstan müstəqilliyi tanınmış dövlətlər kimi, Sülh konfransına zəruri məsələlərlə bağlı rəsmən müraciət edə bilərlər.[6] M.Mehdiyev bu məsələ ilə bağlı yazır: "Müsyö Kambon bəyan elədi ki, Azərbaycan və Gürcüstan respublikaları rəsmi və beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq, müstəqil dövlətlər kimi tanınmışdır. Bu məqamdan başlayaraq, bu iki ölkə rəsmi olaraq "Ali Şura" ilə əlaqəyə girə bilər, öz ehtiyaclarını, qeydiyyata alınmalarını, konfransın iclaslarında qanuni hüquqlarını, bərabər hüquqlu üzv olmalarını tələb edə bilərlər. Bundan başqa Kambon bildirdi ki, bu dövlətlərin hökumətlərinin tanınması aktı,

[1] Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol.IX, p.985-959; Mir Yacoub. Le probleme du Caucase. Paris, p.121
[2] Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference, Vol.IX, p.959; Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1920, 17 Janvier, №7, p.1
[3] Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919, vol.IX, p.902-903
[4] Ibid, p.903-904
[5] La reconnaissance de l'independance de l'Azerbaidjan et de la Georgie.// Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1920, 1 Fevrier, №8, p.1
[6] З.Авалов. Независимость Грузии в международной политике, с.241

eyni zamanda onların Rusiyadan ayrılmasının tanınması ilə müşayiət olunmalıdır. Bundan çıxış edərək demək olar ki, Azərbaycan və Gürcüstan Respublikaları bu gündən belə suveren dövlətlər hesab ediləcəkdir".[1] Sonra J.Kambon nümayəndələrin "hər hansı arzu və təklifini soruşduqda Azərbaycan Respublikası adından Ə.M.Topçubaşov Azərbaycanın siyasi quruluşu haqqında qısa məlumat verib, onun tanınması üçün təşəkkürünü bildirdi və qeyd etdi ki, Azərbaycan Respublikası böyük dövlətlərdən yardım və müstəqilliyinin de yure tanınmasını gözləyir. Versal Ali Şurasının qərarı Azərbaycan nümayəndələrinə təqdim edildikdən sonra Fransa Xarici İşlər Nazirliyi teleqram vuraraq özünün bir sıra ölkələrdə olan diplomatik nümayəndəliklərini və Ali Komissarlarını Azərbaycan və Gürcüstanın tanınması haqqında Ali Şuranın qərarı barədə məlumatlandırdı.[2]

Versal Ali Şurasının tarixi qərarı haqqında məlumat yayılan kimi, Azərbaycan təmsilçiləri bir çox xarici dövlətlərin nümayəndələrindən, cəmiyyət və birliklərdən təbrik teleqramları aldılar. Müstəqilliyin tanınması münasibəti ilə Gürcüstan, Estoniya, İran, Hindistan və digər ölkələrin nümayəndələri, Lozannadakı Ukrayna bürosu, "Franko-Qafqaz" komitəsi, Cenevrədə yerləşən Rusiya imperiyası tərkibindən çıxmış müstəqil respublikalar liqasının sədri cənab Pittard və digərləri təbrik teleqramları göndərmişdilər.[3]

Yanvar ayının 15-də günün ikinci yarısı Versalda hərbi ekspertlər Şurası Azərbaycan və Gürcüstana hərbi yardım göstərmək məsələsini müzakirə etdi. Şuranın işində iştirak etmək üçün təcili surətdə Böyük Britaniyanın hərbi naziri U.Çerçil, İmperiya Baş qərargahının rəisi feldmarşal H.Vilson, admirallığın birinci lordu U.Lanq, admiral lord Bitti və digərləri Londondan Parisə gəldilər.[4] Hərbi ekspertlərin iclası, yüksək rütbəli ingilis hərbçilərinin Parisə dəvət edilməsi müxtəlif şayiələrin yayılmasına səbəb oldu. Fransa radiosu belə bir xəbər yaydı ki, on min ingilis əsgəri Bakıya yola düşmək üzrədir. Radionun məlumatına gorə, Lloyd Corc guya, Klemansodan xahiş etmişdi ki, Almaniyada olan fransız işğal ordusunun sayını artırsın, oradakı ingilis ordusunu o, çıxarıb Bakıya göndərmək istəyir. Lakin bütün bunlar hamısı şayiə idi. Aprel hadisələrinə qədər nə Bakıya, nə də, Tiflisə nəinki ingilis ordusu, heç ingilis hərbi müşavirləri də göndərilmədi.

Hərbi ekspertlərin iclası yanvar ayının 16-da öz işini davam etdirdi. İclasa J.Klemanso sədrlik edirdi. O, bir gün əvvəl Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələri ilə görüşmüş J.Kambodan xahiş etdi ki, Cənubi Qafqazdakı vəziyyət haqqında məlumat versin. Kambon bu respublikaların ciddi maliyyə, hərbi və digər yardıma ehtiyacı olduğu və onların müdafiə qabiliyyəti barədə məlumat verdi. Jül Kambon qeyd etdi ki, hər iki respublikanın nümayəndələri siyasi, hərbi və maliyyə yardımı göstərilməsini xahiş ediblər. Əvvəllər onlar Denikindən ehtiyat edirdilər, lakin indi Könüllü ordu artıq zəifləyib.

Ötən müzakirədə F.Kerr hər iki nümayəndəliyə hərbi vəziyyət haqqında sual verdikdə aydın olmuşdu ki, Gürcüstan 50 min, Azərbaycan isə təxminən 100 min adamı orduya səfərbər edə bilər. Bu məlumatlar da öz növbəsində Klemansoya verildi. Lakin nə J.Kambonun, nə də F.Kerrin məlumatları Klemansonu qane etmədi. Jorj Klemanso bu rəqəmlərə şübhə ilə yanaşırdı. Lloyd Corc isə əksinə qeyd edirdi ki, bu ölkələrdə yaxşı intizamlı döyüş qabiliyyətinə malik dəstələr var ki, bunların da çoxunu tatarlar (azərbaycanlılar – C.H.) təşkil edir. J.Kambon əlavə etdi ki, hər iki respublikanın ordusu köhnə çar ordusu və milli qvardiyaların əsasında yaradılmışdır. Hər iki respublika cəbhə xəttini saxlamaq üçün kifayət qədər əsgərə malikdir. Yeganə çatışmayan silah və sursat tədarükküdür. Bilavasitə bununla bağlı respublikalar müttəfiqlərə müraciət ediblər. Sonra J.Kambon dedi ki, Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələri Dağlılar Respublikasının da de-fakto tanınmasını istəyirlər, xüsusilə, azərbaycanlılar belə hesab edirlər ki, bolşeviklər Denikini təqib etsə, Könüllü ordu Dərbəndə gələ bilər və bu Bakını böyük təhlükə qarşısında qoyar. Bakının işğalı isə bütün Xəzər hövzəsini təhlükə altına sala bilər. Lloyd Corc Dağlılar Respublikasının

[1] Mir Yacoub. Le probleme du Caucase, p.122

[2] Reconnaissance des Gouvernements de Géorgie et d'Azerbaïdjan Le 22 janvier 1920. // Ministère des Affaires Etrangère(MAE) de France (Archives Diplomatique) Correspondanse politique et commerciale, 1914-1940 Série «Z» Europe 1918-1940 Sous-Serie USSR Russia-Caucase (Azerbaidjan). Direction des Affaires Politiques et Commerciales 11 janvier 1919 – 31 mars 1920. Vol.638, folio 183

[3] Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1920, 1 Fevrier, №8, p.2

[4] З.Авалов. Независимость Грузии в международной политике, с.243-244

tanınmasını ağıllı ideya kimi dəyərləndirdi. Onun fikrincə, müsəlmanlar bu addımı yaxşı qarşılaya bilərdilər. Eyni zamanda, o, əlavə etdi ki, müttəfiqlərin kifayət qədər silah və sursatı vardır, lakin iş bunun çatdırılması məsələsindədir. J.Klemanso dedi ki, Denikinə göndərilən silahın çoxu bolşeviklərin əlinə keçib.

Uzun müzakirələrdən sonra nəhayət, qərara alındı ki, sabah Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələrinin özlərinin iştirakı ilə feldmarşal H.Vilson müzakirələri davam etdirsin.[1]

Yanvar ayının 17-də Azərbaycan nümayəndələrinin yaşadığı Klaric mehmanxanasında feldmarşal H.Vilsonun sədrliyi, admiral Bittinin, İngiltərə Xarici İşlər Nazirliyinin nümayəndəsi Robert Vansittartın, Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələrinin iştirakı ilə müşavirə keçirildi. Müşavirənin əsas məqsədi bolşeviklərin hücum edəcəyi təqdirdə Azərbaycan və Gürcüstana nə kimi maddi kömək göstərməyi aydınlaşdırmaq idi. Qafqaza müttəfiq qoşunlarının göndərilməsi məsələsi iclasda müzakirə edilmədi, yalnız hərbi sursat və ərzaq formasında yardım göstərilməsi məsələsinə toxunuldu. Admiral Bittinin – kənardan kömək olmadan Azərbaycan hərbi-dəniz donanması Xəzər dənizi sahillərinin müdafiəsini təşkil edə bilərmi? - sualına Ə.M.Topçubaşov - xeyr, təşkil edə bilməz – deyə cavab vermişdi.[2]

1920-ci ilin yanvarın 19-da hökumət başçılarının iştirakı ilə Paris Sülh konfransının Ali Şurasının iclası Cənubi Qafqaz respublikaları məsələsini ətraflı müzakirə etdi. Artıq həmin gün Azərbaycan nümayəndələri tam heyətdə Paris Sülh konfransının iclasında iştirak edirdi. İclasa zəmanənin ən böyük siyasi xadimləri - Lloyd Corc, Klemanso, Nitti, Kambon, Matsi, Kerzon, Çerçil, Foş, Bitti, Vilson və digərləri toplanmışdı.[3] İclasda Ali Şuranın 10 yanvardakı tapşırığı üzrə ingilis nümayəndələri tərəfindən hazırlanmış memorandum oxundu. Memorandumda aşağıdakı tədbirlər nəzərdə tutulurdu: 1. Azərbaycan və Gürcüstan tanınsın /bu bənd artıq həyata keçirilmişdi - C.H./; 2. Denikinə göndərilən və yolda olan silah və sursat Azərbaycana, Gürcüstana və Ermənistana göndərilsin; 3. Azərbaycan və Gürcüstana əlavə olaraq, ərzaq, maliyyə və hərbi /silah və sursat/ yardım göstərilsin; 4. Bakı və Batumun müdafiəsini möhkəmləndirmək məqsədi ilə əlavə tədbirlər görülsün; 5. Xəzər sahilinin müdafiəsi təmin edilsin, bolşevik ordusu və donanması Xəzər dənizinə buraxılmasın. Denikinin dəniz donanması müttəfiqlərin ümumi istifadəsinə qaytarılsın, bu mümkün olmadıqda həmin donanma batırılsın.[4]

İclasda marşal Ferdinand Foş müttəfiqlərin hərbi ekspertlər Şurasının məruzəsi ilə çıxış etdi. Ən böyük mübahisə, yardımın necə və hansı formada göstərilməsi barədə idi. Hərbi ekspertlərə başçılıq edən marşal Foş Cənubi Qafqaza bir neçə diviziya göndərməyi zəruri hesab edirdi. Feldmarşal Vilson Ferdinand Foşu müdafiə edərək əlavə etdi ki, Britaniya donanması Xəzər dənizində təşəbbüsü ələ almasa, Cənubi Qafqazı saxlamaq mümkün olmayacaq. Hərbi nazir U.Çerçil Henri Vilsonla razılaşdı və bildirdi ki, İngiltərə Xəzər dənizinə nəzarət etməsə, Zaqafqaziyaya göndərilən bütün silah bolşeviklərin əlinə keçəcəkdir.[5] Lloyd Corc hərbi ekspertlərin təkliflərinə qəti şəkildə etiraz etdi. O, qeyd edirdi ki, hərbçilər siyasətdən baş çıxara bilmirlər. "Əgər Cənubi Qafqazı ordu göndərmədən saxlamaq mümkün deyilsə və əgər göndərilən silah itiriləcəksə, məntiqi şəkildə yardımdan imtina etmək lazımdır. Hərbçilərin qərarını beləmi başa düşmək lazımdır?",[6] - deyə Lloyd Corc marşal Foşdan soruşurdu. Marşal Foş haqlı olaraq, Qafqazın bolşevik təcavüzündən xilas olunmasını ora ordu göndərilməsində görürdü.

Beləliklə, marşal Foşun başçılığı ilə hərbi ekspertlər bilavasitə ordu göndərilməsi, Lloyd Corcun təsiri altında olan siyasətçilər isə silah, hərbi sursat verilməsi ilə yardım göstərilməsinə tərəfdar oldular. Azərbaycan və Gürcüstana hərbi kömək göstərməyin zəruriliyini qeyd etməklə yanaşı, Lloyd Corc aydınlaşdırmaq istəyirdi ki, bu respublikalar göndərilən yardımdan səmərəli istifadə edə biləcəklərmi, yaxud general Denikinə göndərilən yardım kimi bu da bolşevik ordusunun əlinə keçməyəcək?

---

[1] Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference, vol.IX, p.866
[2] З.Авалов. Независимость Грузии в международной политике, c.245
[3] La reconnaissance de l'independance de l'Azerbaidjan et de la Georgie.// Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1920, 1 Fevrier, №8, p.1-2
[4] Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference, vol.IX, p.903-904
[5] Ibid, p.903
[6] Ibid, p.891

Konfransın sədri J.Klemanso hərbi ekspertlərə müraciət edərək soruşdu: hansı təhlükə bu ölkələri təhdid edir və Lloyd Corc tərəfindən qaldırılan məsələlərlə bağlı müttəfiqlər tərəfindən göstərilən yardımdan səmərəli istifadə etmək mümkün olacaqmı?[1] Lord Kerzon məlumat verdi ki, o, hazırda gözləmə zalında olan Qafqaz respublikalarının nümayəndələri ilə geniş müzakirələr aparmışdır. Onlar hazırda bolşeviklərin hücum edəcəyindən bərk narahatdırlar. Onlar belə hesab edirlər ki, silah və sursat vaxtında çatsa, təhlükəni sovuşdurmaq olar. Əks təqdirdə, onların hökumətlərinin yıxılması qaçılmaz olacaq. Lord Kerzon dedi ki, hər ehtimala qarşı onları dinləmədən qərar qəbul etmək lazım deyildir. J.Klemanso bu ideyanı bəyəndi və qərara alındı ki, Azərbaycan və Gürcüstan nümayəndələrini dinləsinlər.[2]

Qafqaz nümayəndələri iclasa qatıldıqdan sonra Klemanso onlara müraciət edərək dedi: "Cənablar! Hazırda konfrans Azərbaycan, Gürcüstan və Dağıstana silah, sursat və ərzaq göndərilməsi məsələsini müzakirə edir. Təkliflər səsləndirildi ki, siz bolşeviklərin ölkələrinizə ehtimal olunan hücumunun mümkünlüyü və sərəncamınızda olan müdafiə vasitələri haqqında ətraflı məlumat verəsiniz. Biz bilmək istəyirik sizə ayırdığımız köməyi necə istifadə etmək niyyətindəsiniz. Biz sizə effektli yardım göstərməyə hazırıq, lakin bilmək istəyirik sizin ölkələriniz indi hansı vəziyyətdədir. Bu kömək bolşeviklərə qarşı effektli istifadə edilə biləcəkmi, yaxud Denikinlə olduğu kimi bolşeviklər bu silahı ələ keçirəcəklər və vəziyyət daha da ağırlaşacaq. Razılıq əsasında hər iki nümayəndənin adından İ.Sereteli çıxış etdi. O, qeyd etdi ki, Gürcüstan və Azərbaycanın müttəfiqlərin yardımına böyük ehtiyacı vardır. İ.Sereteli dedi: "Hər iki respublika eyni halda bolşeviklərin hücumunu gözləyir, lakin məlum deyildir biz müdafiə oluna biləcəyik, ya yox. Əgər Antantanın köməyi gəlsə, bolşeviklər hücumu təxirə sala bilərlər. Əgər biz bolşevik hücumundan müdafiə olunmaq istəyiriksə, bu halda yardıma böyük ehtiyacımız vardır." Jorj Klemansonun –"Siz ordu istəyirsinizmi?", – sualına İ.Sereteli – "bu daha yaxşı olar, bolşeviklər gec-tez Cənubi Qafqaza hücum edəcəklər", - deyə cavab verdi. İ.Sereteli dedi: "Bizim xalqlar belə düşünür: əgər bolşeviklər hücum edəndə Antanta kömək etsə, hücumu ötüşdürməyə ümid etmək olar. Lakin bu kömək çox mühümdür və təcili göstərilməlidir. Denikin bizim torpaqlarımıza soxulanda adamlar ona qarşı vuruşmaq istəyirdilər, lakin ümidsiz idilər. İndi xalq görür ki, onların müstəqilliyi tanınıb və bizi əmin edirlər ki, dağlılar da daxil olmaqla, bütün qüvvələri bolşeviklərə qarşı səfərbər edəcəklər və müstəqilliyi qoruyacaqlar. Biz müharibə istəmirik. Biz, hətta mümkün olsa, bolşeviklərlə sazişə gəlməyə belə hazırıq." Jorj Klemanso İ.Seretelidən soruşdu: "Siz həqiqətən bolşeviklərlə saziş imzalaya bilərsiniz?" Sereteli cavab verdi ki, "bəli, lakin onlar bizə hücum etməyəcəklərinə və xalq içərisinə nifaq salmayacaqlarına təminat verməlidirlər." O, əlavə etdi ki, "əgər biz güclü olsaq və Antanta bizə kömək etsə, bolşeviklər bizim istiqlaliyyətimizi tanımaq məcburiyyətində qalacaqlar və öz niyyətlərindən əl çəkəcəklər."

Sonra Lloyd Corc Azərbaycanın silahlı qüvvələri haqqında ətraflı sorğu-sual aparmağa başladı. Azərbaycan nümayəndəliyinin müşaviri M.Məhərrəmov məlumat verdi ki, zəruri olan silah və sursat olarsa, qısa müddətdə Azərbaycanda 100 min nəfər adamı orduya səfərbərliyə almaq olar. Lloyd Corcun "bu gün sizin ordunuz varmı?", - sualına cavab olaraq M.Məhərrəmov dedi: "Bizim kiçik ordumuz var, azərbaycanlı generalların komandanlığı altında yaxşı təlim görmüş 50 minlik ordu var. Lakin 10-12 min əsgərin silahı var." Lloyd Corc eyni sualı İ.Sereteliyə verdikdə Sereteli dedi ki, 15 min nəfərdən ibarət olan nizami ordu 16 batalyondan ibarət olub, yaxşı təlim görmüşdür. Əgər bizim silahımız olsa, iki həftə ərzində 50 min nəfər səfərbər edə bilərik. Lord Kerzon söz alaraq, Azərbaycan nümayəndələrinə belə bir sual verdi: "Məndə olan məlumata görə, Azərbaycan əsgərlərinin bir hissəsi türklərdir. Türk əsgərlərinin olması gələcəkdə bolşeviklərə qarşı döyüşə mane olmazmı? M.Məhərrəmov dedi ki, Azərbaycan Rusiya tərəfindən işğal edildiyindən əhalinin böyük bir hissəsi kömək üçün Türkiyəyə müraciət etdi. Onda türk ordusu Qafqazı azad etdi, bu ordunun zabitlərinin müəyyən hissəsi keçmiş Azərbaycan və Dağıstan sakinləri idi. Türklər Qafqazı tərk etdikdən sonra Azərbaycanda qalan türk zabitlərinin sayı 50 nəfərdən artıq deyillər, onlar qafqazlıdırlar və biz əminik ki, onlar da bütün xalq kimi bizim azadlığımız uğrunda bolşeviklərə qarşı vuruşacaqlar.[43] İclasda çıxış edən Ə.Topçubaşov qeyd etdi

[1] Ibid, p.893
[2] Ibid, p.891

ki, Azərbaycan Respublikasının bolşeviklər və Denikinin əleyhinə heç bir niyyəti yoxdur. O, Rusiyanın daxili işlərinə qarışmaq fikrində deyildir. Lakin Azərbaycanın müstəqilliyi üçün təhlükə törədən hər iki qüvvədən özünü müdafiə etmək üçün bütün imkanlardan, ilk növbədə isə müttəfiqlərin yardımından səmərəli istifadə etməyi zəruri hesab edir. Əli Mərdan bəyin fikrincə, müttəfiqlər Ənzəlidə olan ingilis donanması vasitəsi ilə Bakının müdafiəsinə əhəmiyyətli köməklik göstərə bilərdilər. Ə.Topçubaşov Şimaldan gələn ordu ilə Cənubi Qafqaz respublikaları arasında bufer rolu oynayan Dağlılar Respublikasının da Müttəfiqlər tərəfindən de-fakto tanınmasını təklif etdi.[1] Ə.M.Topçubaşovun bu sözlərindən sonra Lloyd Corc Denikinin Dağıstana hücumunun səbəbləri ilə maraqlandı. Sereteli dedi ki, Denikin Dağıstana və bütün Cənubi Qafqaza Rusiya əyaləti kimi baxır. F.Nitti bilmək istədi ki, Qafqaz dövlətlərinin tanınması bolşeviklərə qarşı müqavimət mühiti yaradacaqmı? İ.Sereteli bu sualı müsbət cavablandırdı və əlavə etdi ki, bu tanınma de-yure ilə tamamlansa, müqaviməti xeyli artıra bilər. M.Məhərrəmov söhbətə qoşulub məlumat verdi ki, Azərbaycan hökuməti Denikin donanmasının bölüşdürülməsinin əleyhinədir. İndi Denikin ordusu məğlub olduqda, matroslar arasında bolşeviklərə rəğbət yaranmışdır. Yəqin ki, onlar bolşeviklər tərəfinə keçəcəklər, bu da Bakı üçün və bütün Cənubi Qafqaz üçün təhlükə yaradacaq. Lloyd Corc maraqlandı ki, əgər silah gəlsə, Bakını müdafiə etmək olarmı? Bakının müdafiəsi üçün nə qədər adam səfərbər etmək olar? M.Məhərrəmov dedi ki, Bakıda artıq güclü qarnizon vardır. Klemanso bu qarnizonun sayını dəqiqləşdirmək istədikdə M.Məhərrəmov 7 min rəqəmini səsləndirdi. Sonrakı müzakirələr Qafqaz respublikalarının nümayəndələri olmadan davam etdirildi.[2] İclasın bu mərhələsində U.Çörçil marşal F.Foşdan soruşdu ki, o, Qafqazın müdafiəsi məsələsinə müstəqil məsələ kimi, yoxsa bolşeviklərə qarşı mübarizə məsələsinin bir hissəsi kimi baxır. Marşal Foş cavab verdi ki, o, bu məsələyə bolşeviklərə qarşı mübarizənin bir hissəsi kimi baxır. U.Çörçil Denikinin, yoxsa bolşeviklərin Qafqaz üçün daha təhlükəli olduğunu soruşduqda Ferdinand Foş bolşeviklərin daha təhlükəli olduğunu bildirdi və dedi ki, ilk növbədə, bolşeviklərin cənuba doğru hərəkətini dayandırmaq, yeni yaranmış dövlətləri gücləndirmək lazımdır. O, Şərqi Avropa və Cənubi Qafqaz respublikalarının bolşevizmə qarşı ittifaqının yaradılmasını təklif edirdi. Marşal Foşun bu sözlərindən sonra iclas hərbi ekspertlərin iştirakı olmadan öz işini davam etdirdi.[3]

İclasın gedişində lord Kerzon Ermənistanın Azərbaycan və Gürcüstanla birlikdə tanınmamasının səbəblərini izah etdi. O, dedi: mən Azərbaycan və Gürcüstanın tanınması təklifinə görə şəxsən məsuliyyət daşıyıram. Mən ona görə, Ermənistanı təklif etmədim ki, Türkiyə ilə sülh müqaviləsi imzalanmadığından Ermənistanın tanınması məsələsi məqsədə uyğun sayılmırdı. Amma buna baxmayaraq, bu gün Ermənistanın tanınması üçün əsas var. Bugünki mövcud Ermənistan, Gürcüstan və Azərbaycan kimi paytaxtı İrəvan olmaqla keçmiş Rusiyanın ucqarlarında yerləşir. Bundan əlavə, Ermənistan dövləti Cənubi Qafqazın digər dövlətləri kimi bolşevizmə qarşı vuruşacağına vəd verir. Ümid edirəm ki, bu tanınma Türkiyə ilə müqavilədən sonra Ermənistanın sərhədlərinin tanınmasına mane olmayacaqdır. J.Klemanso Ermənistanın de-fakto tanınması məsələsini də səsə qoydu və məsələ müsbət həll olundu. Sonra Lloyd Corc məlumat verdi ki, ABŞ konqresi Ermənistana 25 milyon dollar məbləğində köməklik göstərməyi müzakirə edir. Onun fikrincə, bu məbləğ Qafqaz dövlətləri arasında bölünsəydi, daha yaxşı olardı. Qafqaza ordu göndərməklə bağlı Lloyd Corc dedi: Marşal Foş Qafqaza üç diviziya ordu göndərilməsinin zəruriliyini bəyan etdi. Tamamilə aydındır ki, Britaniya hökuməti bu diviziyaları ayıra bilməyəcəkdir. Jorj Klemanso həmin anda əlavə etdi ki, biz də bunu edə bilmərik. F.Nitti də qeyd etdi ki, biz də heç bir ordu göndərə bilmərik. Bununla da fikir mübadiləsi başa çatdı.

İclasa yekun vuran Lloyd Corc Cənubi Qafqaz respublikalarına təcili şəkildə silah, hərbi sursat və ərzaq göndərilməsi ilə yardım göstərilməsini vacib hesab etdi. Azərbaycan və Gürcüstana ordu göndərmək məsələsinə gəldikdə isə o, etiraf etdi ki, bu mümkün deyildir. Cənubi Qafqaz respublikaları özləri öz hərbi qüvvələrini möhkəmləndirmək üçün tədbirlər görməlidirlər və Bakının müdafiəsi xüsusilə möhkəmləndirilməlidir. Lloyd Corc

[1] Ibid, p.895-896
[2] Ibid, p.901-902
[3] Ibid, p.892-895

Ə.Topçubaşovun Dağlılar Respublikasının de-fakto tanınması barəsindəki təklifini müdafiə etdi.[1] Eyni zamanda o, açıq şəkildə bəyan etdi ki, bolşeviklərə, ancaq Bakı lazımdır. Göndəriləcək silahın bolşeviklərin əlinə keçmə təhlükəsi ilə bağlı Lloyd Corc dedi ki, onsuz da bolşeviklərin əlinə böyük həcmdə silah keçib, indi 25 min və ya 50 min silahın onların əlinə keçməsi heç nəyi dəyişmir. Nəticədə müzakirə edilən məsələlərlə bağlı Ali Şura Qafqaz məsələsinə dair dörd bənddən ibarət qərar qəbul etdi:1. Ermənistan və Dağlılar İttifaqı de-fakto tanınmalıdır. Bu qərar Türkiyə məsələsi ilə bağlı baxılacaq, Ermənistanın sərhədləri məsələsinə toxunmur; 2. Müttəfiq hökumətləri Cənubi Qafqaz respublikalarına ordu göndərmək imkanına malik deyildirlər; 3. Müttəfiqlər Cənubi Qafqaz respublikalarına silah, hərbi sursat və ərzaq göndərməklə köməklik göstərəcəklər; 4. Marşal Foşdan və feldmarşal Vilsondan xahiş edilsin ki, Cənubi Qafqaz respublikalarına göndəriləcək hərbi materialların nədən ibarət olması və hansı yolla çatdırılması məsələsinə baxsınlar.[2] Bu iclasla nəinki Paris Sülh konfransı öz işini, eyni zamanda onun sonuncu iclasına sədrlik edən Fransanın Baş Naziri Jorj Klemanso da öz siyasi fəaliyyətini başa çatdırdı. 1929-cu ildə J.Klemanso vəfat edən zaman Azərbaycanın istiqlaliyyətinin tanınmasındakı roluna və xidmətlərinə görə Ə.M.Topçubaşov Azərbaycan Sülh nümayəndəliyinin rəhbəri kimi Fransa hökumətinə səmimi bir başsağlığı verdi. Orada deyilirdi: "Fransanın böyük siyasi xadimlərindən biri kimi Jorj Klemansonun vəfatı bizi dərindən kədərləndirmişdir. Biz azərbaycanlılar həmişə xatırlayacağıq ki, Azərbaycanın müstəqilliyi Klemansonun sədrliyi ilə tanınmışdır."[3] Müttəfiqlərin Ali Şurası tərəfindən Azərbaycanın istiqlaliyyətinin tanınması barədə məlumatı Qafqazda olan İngiltərənin səlahiyyətli nümayəndəsi Oliver Uordrop Azərbaycan hökumətinə bildirdi. Yanvar ayının 12-də o, Tiflisdən Bakıya göndərdiyi teleqramda yazırdı: "Lord Kerzon məni vəkil etmişdir Azərbaycan hökumətinə bildirim ki, dünən o, Parisdə təcili olaraq Azərbaycanın və Gürcüstanın de-fakto tanınması barədə təklif vermişdir. Müttəfiqlərin Ali Şurası yekdilliklə bu qərarı qəbul etmişdir."[4] Azərbaycan nümayəndələrinin respublikanın müstəqilliyinin de-fakto tanınması barədə Parisdən göndərdikləri məlumat da bu məktubdan az sonra respublika hökumətinə yetişdi.[5] Yanvar ayının 18-də isə İtaliyada olan Azərbaycan hərbi missiyasının başçısı general İ.Usubov Romadan Azərbaycan hökumətinin sədrinə və müdafiə nazirinə göndərdiyi teleqramda Azərbaycan Respublikasının tanınması haqqında qərarın yanvarın 17-də İtaliya Xarici İşlər Nazirliyində ona təqdim edildiyini bildirirdi.[6]

Yanvar ayının 12-də O.Uordropun teleqramı alınan kimi hökumətin təcili iclası çağırıldı. Paris Sülh konfransının Ali Şurası tərəfindən Azərbaycanın istiqlaliyyətinin tanınması kimi böyük hadisəni qeyd etmək üçün xüsusi tədbirlər müəyyən edildi. Yanvar ayının 13-də bu mühüm hadisə ilə bağlı hökumət məlumatı elan edildi və hökumət teleqramı ilə yanvar ayının 14-də bütün Azərbaycanda bayram şənliklərinin keçirilməsi barədə məlumat verildi. Respublikanın paytaxtında mitinq və nümayişlərin, Azərbaycan ordusunun hərbi paradının və Azərbaycan Parlamentinin təntənəli iclasının keçirilməsi haqqında qərar qəbul edildi. Yanvar ayının 14-nün bütün Azərbaycanda qeyri-iş günü olduğu bildirildi.[7] Yanvarın 14-də bu böyük hadisə ilə əlaqədər respublikanın baş naziri N.Usubbəyovun "Azərbaycan vətəndaşlarına" müraciəti elan edildi.

Beləliklə, 1920-ci ilin yanvarında Paris Sülh konfransında Azərbaycan Respublikasının de-fakto tanınması dəyişən siyasi şəraitlə yanaşı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin, onun xarici işlər nazirliyinin, bütövlükdə Ə.Topçubaşov başda olmaqla Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq sülh konfransındakı nümayəndələrinin uğurlu diplomatik fəaliyyətinin nəticəsi idi.

Sovet hakimiyyəti qurulduqdan dərhal

---

[1] Ibid, p.897-898

[2] Mir Yacoub. Le probleme du Caucase, p.123

[3] Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference, vol.IX, p.902
Président de la Délégation de Paix de la République d'Azerbaïdjan A.M.Toptchi¬bacheff - Le Cabinet a envoyé carte 29 novembre 1929.// Ministère des Affaires Etrangère de France, (MAE) Archives Diplomatique, Correspondance politique et commerciale, 1914-1940 Série «Z» Europe 1918-1940 Sous-Série URSS Russie-Caucase (Azerbaïdjan) Direction des Affaires Politiques et Commerciales 1 avril 1920 – 31 décembre 1929, vol. 639, folio 307

[4] Tiflisdə Britaniya Ali komissarı Uordropun Azərbaycan Respublikasının Gürcüstanda diplomatik nümayəndəsi F.Vəkilova məlumatı. 12.01.1920. //ARDA, f.897, s.1, i.69, v.13

[5] Ə.M.Topçubaşovun N.Usubbəyova təcili diplomatik məlumatı. 12.01.1920. //ARDA, f.897, s.1, i.69, v.18

[6] General İ.Usubovun N.Usubbəyova teleqramı. 18.01.1919. //ARDA, f.970, s.1, i.157, v.48

[7] Celebration de l'independence de la Republique d'Azerbaidjan.// Bulletin d'Information de L'Azerbaidjan. Paris, 1920, 15 Fevrier, №9, p.4-5

AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ XARİCİ İŞLƏR NAZİRLİYİNİN BAĞLANMASI VƏ "YENİ XARİCİ SİYASƏT XƏTTİ" (1920-1922-ci illər)

Musa QASIMLI*

XX əsr Azərbaycan diplomatiya tarixinin mürəkkəb və ziddiyyətli dövrlərindən biri 1920-ci ilin aprelində ölkəmiz işğal edilərək sovetləşdirildikdən Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı yaradılanadək olan müddətdir. 1920-1922-ci illərdə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası diplomatiyasının bütün fəaliyyətini bir yazıda araşdırmaq imkansız olduğundan təqdim edilən məqalədə arxiv materialları əsasında başlıca olaraq aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirilir: Xarici İşlər Nazirliyinin bağlanması; Azərbaycan Sovet Sosilaist Respublikası Xalq Xarici İşlər Komissarlığının yaradılması; Avropa ölkələrinin Azərbaycandakı, Azərbaycanın isə xarici ölkələrdəki nümayəndəliklərinin ləğv edilməsi; Xarici İşlər üzrə katibliyin yaradılması.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyinin bağlanması

sonra Azərbaycan Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyi bağlandı. Xalq Xarici İşlər Komissarlığı (XXİK) yaradıldı. Nəriman Nərimanov ilk xalq xarici işlər komissarı oldu.[1] Bir neçə gün sonra, may ayının 2-də isə Mirzədavud Hüseynov həmin vəzifəyə təyin edildi. O, bu vəzifədə 1921-ci ilin dekabr ayınadək qaldı.[2] Yaradılmış komissiya tərəfindən Xarici İşlər Nazirliyinin rəfləri və yazı stolları açıldı. 1920-ci il avqustun 10-da müvafiq akt tətbiq edildi.[3] Komissiya nazirlikdə 6 rəfi və 2 yazı stolunu açaraq ümumi şöbənin birinci yazı stolundan 11, ikinci yazı stolundan 7, ümumi şöbənin bir saylı rəfindən 28, iki saylı rəfindən 15, siyasi şöbənin bir saylı rəfindən 20, iki saylı rəfindən 151, informasiya şöbəsinin bir saylı rəfindən 4 sənədi və s. götürərək aktlaşdırdı.[4]

XXİK-in ilk tədbirlərindən biri komissarlığın işini yenidən qurmaq üçün təkliflər irəli sürmək oldu. Təkilflərdə deyilirdi: 1. Nazirlik bir neçə muxtar bölməyə ayrılmışdır və onların hər birinin öz dəftərxanası vardır. Bu da ümumi işdə hərc-mərclik yaradır, onun fəaliyyətini ləngidir, ziddiyyətlər və qarışıqlıq əmələ gətirir. Ona görə də fəaliyyətin əlaqələndirilməsi və razılaşdırılması üçün bütün dəftərxana işinin bir əldə - Komissarlığın İşlər idarəsində cəmləşdirilməsi lazımdır. 2. Pasport, vəsiqə, buraxılış vərəqələri və b. verilməsinin komissarlığın ümumi siyasəti və təsərrüfat fəaliyyəti ilə əlaqələndirilməsi yolverilməzdir. O, müvafiq heyəti xalis texniki işə cəlb edir və bilavasitə vəzifələrin həyata keçirilməsinə ziyan vurur. Bununla əlaqədar olaraq komissarlığın pasport verilməsi üzrə xüsusi bölmə yaradılmalıdır. 3. Xalq Xarici İşlər Komissarlığının başlıca vəzifələrindən biri müsəlman Şərqi ilə əlaqələri möhkəmləndirmək olduğundan sovet Rusiyası və Avropa bölmələrinin ləğv edilməsi və onların əvəzində Şərq bölməsi yaradılması məqsədəmüvafiqdir. Keçmiş siyasi şöbənin Şərq və Qərb bölmələrinə ayrılması, İnformasiya bölməsinin saxlanılması vacibdir. İnformasiya bölməsi həmçinin xəritə və çertyojların tərtibi ilə məşğul olmalıdır. 4. Yuxarıda göstərilən üç bölmə sırf siyasi məsələlərlə məşğul olmalıdır. Maliyyə, təsərrüfat, ümumi və dəftərxana işlərini müvafiq olaraq maliyyə-təsərrüfat və ümumi işlər bölmələri aparacaqdır. Bütün bu bölmələrin bir əldə cəmləşdirilməsi üçün Komissarlıqda iki şöbə yaradılması məsləhət görülürdü: birincisi, Ümumi şöbə. Onun

* Tarix elmləri doktoru, professor (Bakı Dövlət Universiteti)

[1] Qasımlı M., Hüseynova E. Azərbaycanın xarici işlər nazirləri. Bakı, Adiloğlu nəşr., 2003, s. 43-59.

[2] Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi (ARDA), f.28 (Azərbaycan SSR Xarici İşlər Nazirliyinin fondu) , siy. 1, iş 1, v.1; Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi yanında Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkatlar Dövlət Arxivi (ARSPİHDA), f.1 (Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin fondu) , siy.122, iş.206, v.2.

[3] Qasımlı M. Xarici dövlətlər və Azərbaycan (aprel işğalından SSRİ yaradlana qədərki dövrdə diplomatik-siyasi münasibətlər). Bakı, Qanun nəşr., 1998, s.33.

[4] ARDA, f.28, siy. 1, iş 6, v. 60-65.

işinə komissarlığın İşlər müdirinin köməkçisi rəhbərlik etməli idi; ikincisi, Siyasi şöbə. Onun işinə isə komissarlığın İşlər müdiri başçılıq etməli idi. Ümumi şöbənin tərkibinə maliyyə-təsərrüfat, ümumi bölmələr və pasport verilməsi bürosu daxil edilirdi. Siyasi şöbənin tərkibinə isə Qərb, Şərq və İnformasiya bölmələri daxil olmalı idi.

Aparılan struktur dəyişikliyi ilə bağlı olaraq komissarlığın ştat tərkibi ixtisar edildi. Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründə Xarici İşlər Nazirliyi sistemində 239 nəfər işləyirdi.[1] Təklif edilən yeni ştat tərkibi aşağıdakı kimi idi: komissar və onun dəftərxanası - 4, Komissarlığın İşlər müdiri və köməkçisi - 2, ümumi şöbə - 35, Siyasi şöbə - 30 nəfər. Beləliklə, komissarlıqda cəmi 71 nəfərin işləməsi nəzərdə tutulmuşdu. Bu heyətin təqribən 30 nəfərdən çoxu azərbaycanlı idi.[2]

Bolşevik hökuməti XXİK sistemində "təmizləmə" işləri apardı. Peşəkar diplomatlar işdən azad edildilər. 1920-ci il mayın əvvəllərindən başlayan "təmizləmə" siyasəti 1922-ci ildə komissarlıq tamamilə ləğv edilənədək davam etdi. Milli dövlətçilik və müstəqillik tərəfdarı olan bir çox azərbaycanlılar ixtisar adı altında işdən çıxarıldılar.[3] Bolşevik hökuməti yeni kadrların seçilməsinə başladı. İşə qəbul edilərkən əsas meyar peşəkarlıq deyil, bolşevizmə sədaqət idi. 1920-ci il iyunun 10-dan - sentyabr ayınadək XXİK işə girmək üçün ərizə verən şəxslərin əksəriyyəti azərbaycanlı deyildi. İşə götürülərkən son rəyi Azərbaycan Fövqəladə Komissiyası verirdi.[4]

"Təmizləmə" işləri komissarlığın fəaliyyətində çoxlu çətinliklər yaratdı. Ona görə də bolşevik hökuməti kadr problemini həll etmək üçün diplomatik xidmətə hazırlıq işlərinə başladı. XXİK müvafiq təkliflər hazırladı.[5] XXİK yanında Şərqşünaslıq institutu yaratmaq təklif edilirdi. Burada İslam və Şərq tarixi, müsəlman hüququ, İran, Türkiyə və b. ölkələrin iqtisadiyyat tarixi, iqtisadi münasibətlər, bu ölkələrin dillərinin öyrədilməsi nəzərdə tutulurdu. İnstitutu bitirən şəxslər Yaxın Şərq haqqında iqtisadi, hüquqi və siyasi biliklərə yiyələnəcəkdilər. Hüquqi təhsillə yanaşı bu institutun nəzdində diplomatik xidmət üçün kurslar açılmalı idi. Ehtiyacı nəzərə alaraq kursların qısa müddətli olması təklif edilirdi.

XXİK qarşısında duran vəzifələr aşağıdakı kimi müəyyənləşdirildi: Azərbaycanın qonşuları və Avropa dövlətləri ilə siyasi və iqtisadi xarakterli müqavilə və sazişlər bağlamaq; sovet müəssisə və təşkilatlarına izahat göstərişləri vermək; xarici ölkələrin dövrü mətbuatının alınmasını təşkil etmək; müxtəlif xəritə və sərhəd xətlərini çəkmək; Avropaya pəncərə açmaq; Qara dənizə çıxış əldə etmək; Avropa ölkələri ilə ticarət etmək; Gürcüstanın bolşevikləşdirilməsi üçün daxili partlayışa səbəb ola biləcək təbliğat aparmaq; Ermənistanda burjua rejiminin yıxılmasını hazırlamaq; İran və Türkiyə ilə mehriban münasibətlər qurmaq; xarici pasport və viza vermək; xarici ölkə vətəndaşlarının problemlərini həll etmək; XI Qırmızı ordu qərargahı üçün Cənubi Qafqaz kəndlərinin etnoqrafik xəritəsini hazırlamaq.[6]

Bu zaman Azərbaycan rəhbərliyi daxilində xarici siyasət məsələlərinə münasibətdə fikir ayrılığı yaranmışdı. Bəzi azərbaycanlı bolşeviklər müstəqilliyə hələ də sadəlövhlüklə inanır, Rusiya ilə bərabərhüquqlu münasibətlərin qurulmasına və inkişafına ümid edirdilər. Belə şəraitdə Azərbaycanın hansı inkişaf yolunu seçməsi bolşeviklər arasında mübahisəli olaraq qalırdı. N. Nərimanov 1921-ci il mayın 8-də etdiyi çıxışında deyirdi ki, elə yoldaşlar vardır, onlar xarici siyasəti başa düşmürlər. "Bizim sovet respublikalarında, bizdə xarici siyasət yoxdur"[7]. O, etiraf edirdi: "... Azərbaycanın həyatı sovet Rusiyasından asılılıqda yerləşir"[8] və əgər "sovet Rusiyası yoxdursa, sovet Azərbaycanı da yoxdur".[9]

Doğrudan da sovetləşdirildikdən sonra Azərbaycanın daxili və xarici siyasət məsələlərinin tənzimlənməsinə bolşevik Rusiyası hakim oldu. Onun razılığı və göstərişi olmadan heç bir məsələni həll etmək mümkün deyildi.

---

[1] Qasımlı M. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyinin şəxsi heyəti. Bakı, Azərbaycan Universiteti nəşr., 2002.
[2] ARDA, f.28, siy. 1, iş 12, v. 57, 58, 64.
[3] ARDA, f.28, siy. 1, iş 39, v. 7.
[4] ARDA, f.28, siy. 1, iş 39, v. 9.
[5] ARDA, f.28, siy. 1, iş 61, v. 179-186.
[6] ARDA, f.28, siy. 1, iş 90, v. 38-42.
[7] Bax; Нариманов Н. Избранные произведения. т.2. 1918-1921. Баку: Азернешр, 1989, с. 493.
[8] Yenə orada, s. 489.
[9] Yenə orada, s. 549.

Avropa dövlətlərinin Bakıdakı nümayəndəliklərinin ləğv edilməsi

Aprel ərəfəsində Bakıda aşağıdakı dövlətlərin nümayəndəlikləri var idi: İngiltərə (vitse-konsul Hevelke), Ermənistan (diplomatik nümayəndə H.A.Bekzadyan), Belçika (konsul Ayvazov), Yunanıstan (konsul Kusis), Gürcüstan (diplomatik nümayəndə N.S.Alşibay), Danimarka (konsul E.F.Bisrinq), İtaliya (səkkizinci missiyanın rəisi Enriko İnsom və konsul L.Qrikurov), Litva (konsul agenti V.İ.Miçkeviç), İran (baş konsul Saad ül Vizir), Polşa (konsul agenti S.Rılskiy), ABŞ (vitse-konsul Randolf), Ukrayna (vitse-konsul Qolovan), Finlandiya (konsul agenti Veqelius), Fransa (konsul agenti Yemelyanov), İsveçrə (konsul Klottyu), İsveç (konsul R.K.Vander-Pluq).[1]

1920-ci il apreldən sonra Bakıda həm də Türkiyə Böyük Millət Məclisinin diplomatik nümayəndəliyi, İranın fövqəladə diplomatik nümayəndəliyi və konsulluğu, Rusiyanın baş konsulluğu, İtaliyanın siyasi agentliyinin nümayəndəsi və konsulluğu, İsveç və İsveçrənin konsul agenti, Hollandiya və Almaniyanın konsulluğu, Estoniya, Latviya və Litvanın konsul agenti, Ermənistanın diplomatik nümayəndəliyi, Gürcüstanın səlahiyyətli nümayəndəliyi və baş konsulluğu, Buxara Sovet Respublikasının nümayəndəliyi və RSFSR-in Cənubi Qafqazdakı nümayəndəsi Leqran daxil olmaqla 15 nümayəndəlik fəaliyyət göstərirdi.[2]

Çevrilişdən dərhal sonra Böyük Britaniyanın Bakıdakı vitse-konsulu həbs edildi. Onun azad edilməsi Azərbaycan-Rusiya-Türkiyə-İngiltərə arasında geniş diplomatik müzakirələr obyekti oldu və nəhayət, öz həllini tapdı.

Polşa ilə sovet Rusiyası arasında müharibəyə başladığı üçün Cənubi Qafqaz respublikalarında polyak diplomatik nümayəndəliyinin başçısı olan Titus Filippoviç və üzvləri Bakıda həbs edildilər[3]. Polşanın xarici işlər naziri Saleqe 1920-ci il noyabrın 20-də verdiyi radioqramda[4] Filippoviçin qanunsuz olaraq azadlıqdan məhrum edilməsinə öz etirazını bildirdi və Riqada keçirilən RSFSR-Polşa danışıqlarında polyak nümayəndə heyətinin başçısı Dombskdan bu məsələni qaldırmağı tələb etdi[5]. Danışıqlarda aparılan müzakirələrdən sonra tələblər yerinə yetirildi. 1920-ci il dekabrın əvvəllərində azad edilən Filippoviçə Polşaya qayıtmaq imkanı verildi.[6]

Hollandiyanın Bakıdakı konsulu Manassen idi. O, 1920-ci ilin may ayında Haaqaya Xarici İşlər Nazirliyinə teleqram vuraraq "inqilab baş verdiyini" və "Azərbaycanın Hollandiya ilə maneəsiz ticarət etməyə hazır olduğunu" bildirirdi[7]. Lakin ticarət əlaqələrinin qurmaq mümkün olmadı. Konsulluq bağlandı və əməkdaşları ölkədən çıxarıldı.

1920-ci il sentyabrın 19-da Azərbaycan sovet hökuməti İtaliya, Gürcüstan və Ermənistanın Bak;dak; diplomatik nümayəndəliklərini və konsulluqlarını tanıdığını bildirdi[8]. Lakin hökumətin xarici dövlətlərlə münasibətləri, yeni şəraitdə xarici ölkə vətəndaşlarının hüquq və vəzifələrinin nədən ibarət olması aydın deyildi. 1920-ci il noyabrın 25-də xarici dövlətlərin Azərbaycandakı nümayəndəliklərinin şurası Xalq Xarici İşlər Komissarlığından xaricilərin hüquq və vəzifələri haqqında izahat verilməsini xahiş etdi[9]. Lakin sovet hökuməti bu müraciətə cavab vermədi. Belə olduqda xarici dövlətlərin nümayəndəliklərinin şurası dekabrın 31-də XXİK-ə təkrar müraciət etdi. Cavab yalnız 1921-ci il martın 10-da verildi[10]. Azərbaycan SSR Xalq Xarici İşlər Komissarlığı "Xaricilərin hüquq və vəzifələri haqqında" 30 maddədən ibarət izahat verdi. Müvafiq sənədi xalq xarici işlər komissarı M.Hüseynov imzaladı. İzahatda diplomatik nümayəndəliklərin və konsulların hüquq və vəzifələrinə aid ayrıca bölmələr var idi. Bu bölmələrdə göstərilirdi: diplomatik nümayəndələr, konsullar, agentlər və kuryerlər

[1] Адрес-календарь Азербайджанской Республики. 1920 г. Баку: Азербайджан, 1920, с.69
[2] ARDA, f.28, siy. 1, iş 55, s. 67; iş 38, v. 135; ARSPİHDA, f. 1, siy. 85, iş 289,. 64.
[3] Документы внешней политики СССР. Т.III. М., Политиздат, 1959, с. 674.
[4] Yenə orada, s. 355-356.
[5] Qasimli M. The status of polish citizens in conquest of 1920 in the light of new archival documents.- "Pro Georgia", Warsaw-Varsovie, Centre for East European Studies oriental Institute Warsaw University, 2000-2003, N: 9-10, p.155-158.
[6] Yenə orada.
[7] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 38, v. 208.
[8] ARDA, f.28, siy. 1, iş 168, v. 16.
[9] ARDA, f.28, siy. 1, iş 131, v. 1-3.
[10] Гасымлы М. Дипломатические представителства иностранных государств в Советском Азербайджане (апрел 1920г.- октуабруа 1923 г.). – Проблемы всеобщей истории в контексте подготовки педагогических кадров. Вопросы всеобщей истории. Вып.2.- Екатеринбург, Изд. Уральского Университета, 2000, с.58-65.

toxunulmazdır, həbs edilə, mənzilləri axtarıla, arxivləri yoxlanıla, məktublarına baxıla bilməzlər. Lakin eyni zamanda qeyd edilirdi ki, onların mənzilləri yoxlanılarkən heç bir müstəsna hüquqları yoxdur və Azərbaycan vətəndaşları ilə bərabər hüquqa malikdirlər. Xaricilərin hüquq və vəzifələrinin dəqiq müəyyənləşdirilməməsi narazılıq yaratdı.

1921-ci il aprelin 20-də "Kommunist" qəzetinin 90-cı sayında Azərbaycan İnqilab Komitəsinin əmək qabiliyyətli əhalinin mülki işlərə səfərbər edilməsi haqqında dekreti dərc edildi[1]. Dekretə görə, bütün əmək qabiliyyətli əhali, o cümlədən xaricilər səfərbər edilirdilər. Bu dekret xarici ölkələrin nümayəndəlikləri arasında narazılığa səbəb oldu. Sənəd xarici ölkə vətəndaşlarının Azərbaycana gəlməsinə mane olur, şəxsi, ailə və b. məsələlərlə bağlı uzunmüddətli qalmağı mümkünsüz edir, onların sərbəst hərəkətini dayandırır, vətənə dönmələrində çətinlik yaradırdı.

Xarici dövlətlərin nümayəndəliklərinin şurası (ağsaqqalı - İran konsulu Məmmədxan Saad ül Vizir, müavini - alman konsulu Emmerix Aleksandroviç Beme, üzvü-eston konsulu R.A.Puur (o olmadıqda onu E.M.Liltental əvəz edirdi. Katib E.İ.Dimmer idi) Xalq Xarici İşlər Komissarlığına aprelin 20-də yenidən müraciət etdilər[2]. Lakin Xalq Xarici İşlər Komissarlığı bu müraciətə də məhəl qoymadı[3]. Lakin az sonra Azərbaycan hökuməti "Xarici dövlətlərin nümayəndəlikləri ilə münasibətlərin qurulması və xarici təbəələrin işlərinin həll edilməsi və göndərilməsi haqqında" 7 maddədən ibarət dekret verdi[4]. Dekretdə deyilirdi: 1. Azərbaycandakı xarici dövlətlərin nümayəndəlikləri ilə bütün əlaqələr yalnız XXİK ilə saxlanılır. 2. Xarici dövlətlərin Azərbaycan ərazisindəki nümayəndəliklərinin bütün rəsmi sənədləri və aktları yalnız XXİK-nın vizası olduqda etibarlıdır. 3. Bütün nümayəndəliklərin təqdim etdikləri rəsmi sənəd və aktlar ya rus, ya da türk dilinə çevrilməli və XXİK-in vizası olmalıdır. 4. XXİK komissarlıqlarla və müəssisələrlə ümumi qaydalara uyğun olaraq qayda müəyyənləşdirə bilər. 5. Xarici ölkə təbəələri XXİK-a yalnız öz ölkələrinin nümayəndəlikləri vasitəsi ilə müraciət edə bilər. 6. Xarici təbəələrlə bağlı mübahisələr olduqda komissarlıqlar və müəssisələr onları XXİK-ə göndərməlidirlər. 7. Xalq Komissarlıqları öz fəaliyyətlərində 1921-ci il 10 mart tarixli "Xaricilərin hüquq və vəzifələri haqqında" izahatı əsas götürməlidir.

Azərbaycan hökuməti hər hansı bir dövlətlə münasibətlərin qurulması və normallaşmasının şərti kimi "Müstəqil Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasını" tanımağı irəli sürürdü. Lakin bolşevik hakimiyyətinin tanımadıqları üçün Azərbaycandakı Litva, Latviya və Estoniyanın konsullarının və ya konsul agentlərinin fəaliyyəti dayandırıldı.

Finlandiya hökuməti Moskvadakı konsulluğunun Gürcüstandakı səlahiyyətli nümayəndəsi Knorinqin Bakıda konsul agenti kimi qəbul edilməsinə çalışırdı. Bu barədə Azərbaycan hökumətinə müraciət etmişdi. 1921-ci ildə M.Hüseynov G.Çiçerinə teleqram göndərərək Finlandiya ilə Azərbaycan arasında müqavilə münasibətlərinin olmamasına baxmayaraq, Knorinqin Bakıda konsul agenti kimi qəbul edildiyini bildirirdi[5]. Lakin Çiçerin "Azərbaycan bolşevik hökumətini tanımayınca" Finlandiya nümayəndəliyinin fəaliyyətinə icazə verilməyəcəyini dedi. Mayın 14-də M.Hüseynov G.Çiçerinə göndərdiyi təkrar teleqramında yazırdı: "Sizinlə tamamilə razıyıq. Finlandiya ASSR-i tanımayınca onun heç bir nümayəndəsini Bakıya buraxmayacağıq. Finlandiya vətəndaşlarını isə Finlandiya rəsmi nümayəndələrinin köməyi olmadan buraxacağıq"[6]. Mayın 30-da təkrar teleqramında Hüseynov bildirirdi: "Finlandiya bizi tanımayınca onun (Knorinqin - M.Q.) Azərbaycana gəlməsi üçün viza verə bilmərik"[7]. Bununla belə, "Finlandiya vətəndaşları Bakıdan çıxıb gedə bilərlər"[8]. Cavab teleqramında G.Çiçerin onunla razılaşaraq deyirdi: "Knorinqi Moskvadan uzağa buraxmaq olmaz"[9].

---

[1] Газ. «Коммунист», 1921, 20 апреля.
[2] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 131, v. 16.
[3] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 131, v. 1-3.
[4] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 127, v. 75.
[5] ARSPİHDA, f.609 (Nəriman Nərimanov fondu), siy. 85, iş 96, v.44.
[6] Yenə orada, v. 88.
[7] Yenə orada, v.86.
[8] Yenə orada.
[9] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 136, v. 130; ARSPİHDA, f.1, siy. 85, iş 289, v.64.

Bu zaman Bakıda Çexoslovakiyanın Qırmızı Xaç nümayəndəliyi (nümayəndə V.V.Peş idi) fəaliyyət göstərirdi. Xarici İşlər Nazirliyi 1921-ci il oktyabrın 14-də ölkəsinin nümayəndəliyini ləğv etdi[1].

Norveç hökuməti 1922-ci ilin yanvarında Qafqazdakı konsulluğunun ticarət şöbəsinin əməkdaşı Aleksandr Kupermanı Bakıda nümayəndə təyin etdi. O, Azərbaycan ilə Norveç arasında möhkəm ticarət əlaqələri qurmalı, ölkəsinin malları üçün bazarı genişləndirməli idi[2]. 1922-ci il martın 23-də Norveçin Cənubi Qafqaz respublikaları üzrə vitse konsulu Azərbaycan SSR Xalq Xarici İşlər Komissarlığına müraciət edərək Norveç vitse konsulluğunun Tiflisdən Bakıya köçürülməsinə icazə verilməsini xahiş etdi. Lakin bolşevik hökuməti onun istəyini yerinə yetirmədi. Azərbaycan XXİK həmin müraciətin üstündə belə bir dərkənar yazdı: "Məlumatlar olmadığı üçün xahişin təmin edilməsi olduğu kimi saxlanılsın"[3]. İsveçrənin Bakıdakı konsul agenti Anri Klottyu idi. Bu konsulluq da ləğv edildi[37]. Azərbaycan bolşevik hökuməti ilə müqavilə münasibətlərinə girmədiyi üçün 1922-ci ilin aprelində Bakıdakı İsveç konsul agentliyi də ləğv edildi[4].

Sovet Rusiyasının müttəfiqi olan Türkiyəyə qarşı hərbi əməliyyatlar aparan Yunanıstan ilə münasibətlər gərgin idi. Azərbaycan SSR Xalq Komissarlar Sovetinin sədri N. Nərimanov XI Ordunun xüsusi şöbəsinin rəisinə 1920-ci il oktyabrın 28-də "tamamilə məxfi" məktub göndərərək Yunanıstan konsulu Kussisin yaşayış yerini dəyişmək barədə göstəriş verdi. Bu göstəriş noyabrın 15-də yerinə yetirildi[5]. Bir qədər sonra Yunanıstanın konsulluğu da bağlandı.

İtaliyanın diplomatik və konsulluq nümayəndəliklərinin tanınmasına baxmayaraq, bu ölkə ilə münasibətlərdə mürəkkəbliklər mövcud idi. İtaliya missiyasının Azərbaycana gəlib-getməsinə sərhəddəki bolşevik ordu hissələrinin çətinliklər törətməsi narazılıqlar yaradırdı. Enriko İnsom Azərbaycan hökuməti tərəfindən İtaliya hökumətinin nümayəndəsi kimi tanınsa da o, Tiflisdən Bakıya gələrkən əsasən ruslardan ibarət olan sərhədçilər Azərbaycan SSR XXİK-nin ona verdiyi vizaya məhəl qoymamışdılar. Sərhədçilər nümayəndəni xeyli gözlətmiş, üst-başını və yüklərini axtarmışdılar. Azərbaycanın Gürcüstan Demokratik Respublikasındakı nümayəndəsinə göndərdiyi notasında Enriko İnsom sərhədçilərin hərəkətlərini qeyri-normal hal hesab edirdi. Azərbaycanın GDR-dəki diplomatik nümayəndəliyinin rəhbəri 1920-ci il avqustun 19-da Azərbaycan İnqilab Komitəsinin sədri N.Nərimanova teleqram vuraraq bu vəziyyəti onun nəzərinə çatdırdı və "dəfələrlə təkrar olunan belə halların aradan qaldırılmasını"[6] xahiş etdi.

Azərbaycan-İtaliya münasibətlərində ən çox müzakirə olunan məsələlər aşağıdakılar idi: iki ölkə arasında ticarət əlaqələrinin qurulması; aprel çevrilişinin İtaliya vətəndaşlarına və şirkətləriinə vurduğu ziyanın ödənilməsi; artıq haqqı ödənilən məhsulların Batuma daşınması üçün şərait yaradılması; müsadirə edilən malların geri qaytarılması.

İtaliya hökumətinin siyasi agenti Y.Kolaianni 1921-ci il mayın 8-də Azərbaycan XXİK-ə nota göndərərək iki ölkə arasında ticarət əlaqələrinin qurulmasını xahiş etdi. Bununla yanaşı, o, Gürcüstandakı menşevik hökumətinin Azərbaycan-İtaliya əlaqələrini faktiki olaraq blokadaya aldığını göstərdi. Gürcüstanın sovetləşdirilməsindən sonra bu əlaqələrin daha da canlandırılmasına ümidini ifadə etdi. Lakin sovet hökumətinin İtaliya şirkətlərinə xeyirxah münasibətini nümayiş etdirməsi üçün aşağıdakı tələblərin yerinə yetirilməsini irəli sürdü: inqilabın onlara vurduğu ziyanlar ödənilməlidir; haqqı ödənilmiş məhsulların Batumiyə daşınmasına kömək edilməlidir; XI ordunun və sovet hökumətinin müsadirə etdiyi xammal, valyuta malları geri qaytarılmalıdır; xüsusən İtaliyanın Hella, Marinoti, Saqo, Kotonyere, Marnero, Bakizadə Əli Fəhmi və b. şirkətlərinin problemləri həll edilməlidir[7]. İtaliya tərəfi "ən yaxşı addım kimi aprel çevrilişindən sonra müsadirə edilmiş malların İtaliya nümayəndəliyinin anbarlarına qaytarılmasında"[8] görürdü.

[1] ARDA, f.28, siy.1, iş 165, v.18.
[2] ARDA, f.28, siy. 1, iş 153, v.3.
[3] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 163, v. 13.
[4] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 146, v. 98.
[5] ARDA, f.28, siy. 1, iş 45, v.45, 49-69.
[6] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 71, v. 53.
[7] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 45, v. 71; Документы внешней политики СССР. Т.IV. М., Политиздат, 1960, с. 149-150.
[8] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 131, v. 1-3.

Azərbaycan SSR Xalq Xarici İşlər Komissarlığı 8 may tarixli cavab notasında "özündən asılı olmayaraq yaranmış şəraitdə Azərbaycan sovet hökumətinin İtaliya ilə sıx işgüzar əməkdaşlıq etmək istədiyini"[1] bildirdi. Eyni zamanda, "İtaliya hökumətindən Azərbaycan SSR-i de-yure tanımağı və onunla müqavilə münasibətləri yaratmağı xahiş etdi"[2]. İtaliya şirəkətləri üçün Azərbaycanla ticarət işlərinə inamla başlamaqdan ötrü təminat verildiyini vurğuladı[3]. Lakin münasibətlər yazışma səviyyəsindən irəli getmədi. İtaliya hökuməti bolşevik hökumətini de-yure tanımadı. 1922-ci il aprelin 8-də XXİK İtaliya siyasi agentinə nota göndərdi. Notada deyilirdi: "Sizin hökumətiniz Azərbaycan SSR-i tanımadığına görə, Azərbaycan hökuməti Sizin Azərbaycanda bundan sonra qalmağınızı və fəaliyyət göstərməyinizi mümkünsüz hesab edir. Ona görə də on gün müddətində agentliyi ləğv etməyinizi və Azərbaycan ərazisindən çıxmağınızı xahiş edir"[4]. Lakin aprelin 18-də Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının sədr müavini L.Beriya, xüsusi şöbənin rəisi Moroz Azərbaycan XXİK-ə göndərdikləri "tamamilə məxfi", "təcili" qrifli məktubunda Zaqafqaziya FK-nın 341 N:-li teleqramına əsasən Azərbaycandakı bütün nümayəndəliklərin, konsulluqların, səlahiyyətli konsulluqların və b. (İtaliya, İran və Türkiyədən başqa) məlumatı aldıqları gündən sonra iki həftə ərzində Azərbaycan SSR ərazisindən çıxarılmalarını yerinə yetirmək barədə göstəriş verdi. Çıxarılma prosesinə nəzarəti Xalq Daxili İşlər Komissarlığı həyata keçirməli və icrası barədə məlumat verməli idi[5]. Lakin Zaqafqaziya İttifaq Şurasının 1922-ci il 22 aprel tarixli iclas qərarı ilə İtaliya nümayəndəliyini saxlamaq məqsədəuyğun hesab edildi[6]. Amma bir müddət sonra vəziyyət yenidən dəyişdi. Oktyabrın 1-də Azərbaycan SSR XXİK-in səlahiyyətli nümayəndəsi İtaliya konsulluğunun işlər müdiri A.Qrafiniyə məktub göndərərək "indiyədək İtaliya hökuməti ilə Cənubi Qafqaz respublikaları arasında müqavilə münasibətləri olmadığına görə, İttifaq Şurası İtaliyanın bütün diplomatik, həmçinin konsulluq nümayəndəliklərinin göstərilən respublikalarda ləğvi barədə qərar qəbul etmişdir. 24 saat müddətində konsulluğu ləğv etməyinizi xahiş edirik. Mənim hökumətim Azərbaycanda Sizin bir fərd kimi qalmağınıza etiraz etmir"[7].

A.Qrafini konsulluğun ləğvi barədə göstərişə əməl etdi. Cavab məktubunda "sevimli Azərbaycanda qalmağı təklif etdiyinə və icazə verdiyinə görə" Azərbaycan hökumətinə təşəkkürünü bildirdi[8]. Beləliklə, oktyabrın 2-də İtaliyanın siyasi agenti və konsulluğu ləğv edildi.

Azərbaycan-Almaniya münasibətlərinin qurulması və inkişafı da ziqzaqlı idi. Genuyada keçirilən Avropa iqtisadi konfransının (1922-ci il aprel - may) gedişində RSFSR ilə Almaniya arasında 1922-ci il aprelin 16-da Rapallo müqaviləsi imzalandı[9]. Müqaviləni RSFSR xalq xarici işlər komissarı G.Çiçerin və Almaniyanın xarici işlər naziri V.Ratenau imzaladılar. Tərəflər müharibə vaxtı aralarında mövcud olan məsələləri həll etmək barədə razılığa gəldilər. Bundan bir neçə gün sonra, aprelin 22-də Zaqafqaziya İttifaq Şurasının iclasında Azərbaycandakı Almaniya nümayəndəliyi barədə məsələ müzakirə edildi. İclas qərarı ilə Azərbaycandakı Almaniya nümayəndəliyi ləğv olundu[10]. Lakin elə həmin gün FK sədri Beriya məktub yazaraq Almaniya konsulunun Azərbaycandan çıxarılmasının müvəqqəti olaraq dayandırıldığını bildirdi[11]. Mövqedə baş verən belə dəyişiklik Rapallo müqaviləsiinin imzalanması ilə bağlı idi. Bu müqavilə ilə Almaniya konsulu Azərbaycana qayıtdı[12]. 1922-ci il oktyabrın 12-də Emmerix Bemeyə Almaniyanın Bakıdakı konsulu kimi tanınması barədə vəsiqə verildi[13]. Azərbaycan Fövqəladə Komissiyasının "xüsusilə məxfi" qrifli məlumatında deyilirdi: "E.A.Beme ali təhsilli şəxs kimi Müsavat vaxtında

[1] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 45, v. 68; Документы внешней политики СССР. T.IV, c. 149.
[2] Yenə orada.
[3] Yenə orada.
[4] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 146, v. 98.
[5] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 160, v. 5.
[6] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 40, v. 6.
[7] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 150, v. 6.
[8] Yenə orada, v.7.
[9] Документы внешней политики СССР. T.V. M., Политиздат, 1961, c. 191-192. 223-226; Внешняя политика СССР. Сб. документов. T.II, M., Политиздат, 1944, c. 296-297.
[10] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 40, v. 53.
[11] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 160, v. 6.
[12] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 38, v. 135.
[13] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 40, v. 67.

və çevrilişdən sonra Nobel qardaşları zavodlarında mühəndis olmuşdur. Sovetləşmədən sonra İran konsulluğunda katib, Almaniya missiyasının səlahiyyətli nümayəndəsi, eyni zamanda İsveç konsulluğunda katib işləmişdir. O, Almaniya və İsveç konsulu təyin edilmişdir. Xalq xarici işlər komissarı M.Hüseynov ilə yaxşı münasibətləri vardır. Beme müharibə vaxtı həbs olunmuş və mükəlləfiyyətli şəxs kimi Rusiyanın şimalına göndərilmişdir. İngilislər Bakını tutarkən Almaniya baş qərargahının agenti olmuşdur. Almanlar onu bacarıqlı və istedadlı adam adlandırırlar"[1].

1922-ci il noyabrın 5-də Berlində Rapallo müqaviləsinin Azərbaycan, Ukrayna, Belorusiya, Gürcüstan, Ermənistan və Uzaq Şərq Respublikasına aid edilməsi haqqında müqavilə imzalandı[2]. Noyabrın 5 və 10-da edilən notalar mübadiləsində Almaniya hökumətinin göstərilən sovet respublikalarını de-yure tanıdığı və onlarla diplomatik və konsulluq münasibətlərini müqavilə təsdiq edilənədək qurmağa razı olduğu göstərilirdi[3]. Lakin bir qədər keçdikdən sonra Almaniya nümayəndəliyi də ləğv edildi. Xüsusi şöbənin rəisi diplomatik nümayəndələrin sərhəddi keçərkən özləri ilə götürdükləri əşyalarının siyahısının təqdim etmələrini tələb etdi[4].

Beləliklə, Azərbaycandakı Avropa ölkələrinin nümayəndəlikləri ləğv olundu, əməkdaşları isə ölkədən çıxarıldı.

Azərbaycanın xarici ölkələrdəki nümayəndəliklərin ləğv edilməsi

1920-ci ilin aprelinədək Azərbaycanın aşağıdakı ölkələrdə nümayəndəlikləri var idi: Gürcüstan (diplomatik nümayəndə Fərhad bəy Vəkilov, Batumda konsul Mahmud bəy Əfəndiyev); Ermənistan (diplomatik nümayəndə Əbdürrəhman bəy Haqverdiyev); İran (diplomatik nümayəndə Adilxan Ziyadxan); İstanbul (diplomatik nümayəndə Yusif bəy Vəzirov); Ukrayna (konsul Camal Sadıxov), Krım (konsul agenti Şeyxəli Hüseynov)[5]. Bundan başqa Azərbaycanın Kubanda və Donda diplomatik nümayəndəliyi, Petrovskda isə konsul agenti də təyin edilmişdi. İrkutskda da Azərbaycan konsulluğu fəaliyyət göstərirdi[6].

Sovetləşdirildikdən sonra Azərbaycanın Təbriz, Ənzəli, Kars, Trabzon və Batumda konsulluqları, Ankara, Tiflis və Moskvada səlahiyyətli nümayəndəlikləri və b. fəaliyyət göstərirdi[7].

Azərbaycanın xarici ölkələrdəki nümayəndəliklərinin bağlanması əsasən iki mərhələdən keçmişdir: 1. Əvvəlcə xarici ölkələrdəki nümayəndəliklərin heyəti peşəkar diplomatlardan təmizləndi və onların yerinə azərbaycanlı olmayan bolşeviklər yerləşdirildi; 2. Bolşevik hökuməti tərəfindən nümayəndəliklərin fəaliyyəti üçün maliyyə, təşkilati və b. çətinliklər yaradıldı, sonra isə nümayəndəliklər bağlandı, onlar RSFSR nümayəndəliklərinə tabe etdirildi.

RSFSR XXİK nümayəndəliklərin fəaliyyəti üçün müxtəlif çətinliklər yaradırdı: onlara lazımi materiallar göndərilmirdi; göstərişlər verilmirdi; maliyyə vəsaiti ayrılmırdı; nümayəndəlik əməkdaşları hətta aylıq əmək haqqlarını ala bilmirdilər və s. Belə çətinliklərdən sonra RSFSR XXİK Azərbaycanın xarici ölkələrdəki nümayəndəliklərinin ləğvi məsələsini qaldırdı. Bu, vahid xarici siyasət xəttinin həyata keçirilməsi zəruriliyi, maliyyə çatışmazlığı, ümumi düşmənə qarşı birgə mübarizənin vacibliyi və s. əsaslandırılırdı.

1921-ci ilin noyabrında Azərbaycanın İrandakı nümayəndəliyi bağlanıldı[8]. İranda Azərbaycanın səlahiyyətli nümayəndəsi təyin edilsə də, onun səfəri baş tutmadı[9]. 1922-ci il aprelin 22-də ZSFSR İttifaq Şurasının iclasında Azərbaycanın Təbriz və Ənzəlidəki konsulluqları barədə məsələ müzakirə olundu və onlar ləğv edildilər. İranda Azərbaycan təbəələrinin mənafelərini qorumaq hüququ müvafiq Rusiya konsulluğuna verildi. Bu konsulluğun tərkibinə yalnız bir nəfər azərbaycanlı texniki işçi daxil edildi[10].

Bir müddət sonra Azərbaycanın Rusiya, Əfqanıstan, Buxara, Gürcüstan və Ermənistandakı nümayəndəlikləri də ləğv edildi. Kars konfransı başa çatdıqdan sonra bu şəhərdəki konsulluq da bağlandı. Sonralar Ankaradakı nümayəndəlik də ləğv edildi.

---

1 ARDA, f. 28, siy. 1, iş 45, v. 9.
2 Документы внешней политики СССР. T.V, с. 658-663.
3 Летопись внешней политики СССР. 1917-1978. М., Политиздат, 1978, с. 29.
4 ARDA, f. 28, siy. 1, iş 160, v. 12.
5 Адрес- календарь Азербайджанской Республики. 1920 г. , с. 26-27.
6 Гасымлы М. Азербайджанское консульство в Иркутске. - Современные методы и технологии в преподавании международных отношений.Ч.2. Екатеринбург, Изд. Уральского Университета, 1999, с.67-68
7 ARDA, f.28, siy. 1, iş 108, v. 33.
8 ARDA, f.28, siy. 1, iş 108, v. 33.
9 ARDA, f.28, siy. 1, iş 38, v. 135.
10 ARDA, f.28, siy. 1, iş 40, v. 54.

Xarici İşlər üzrə Katibliyin yaradılması

1921-ci il noyabrın 3-də Rusiya Kommunist (bolşevik) Partiyası Mərkəzi Komitəsinin (RK(b)P MK) Qafqaz bürosu Cənubi Qafqaz respublikaları arasında federativ ittifaqın yaradılmasına tərəfdar çıxdı. Noyabrın 20-da isə RK(b)P MK Siyasi Bürosu Cənubi Qafqaz respublikalarının federasiyasını yaratmaq haqqında qətnamə qəbul etdi[1].

1921-ci il dekabrın 30-da RSFSR XXİK kollegiya iclasında vahid vətəndaşlıq, birgə konsulluqların təcis edilməsi, müttəfiq respublikaların bağladıqları beynəlxalq müqavilələr, sovet respublikalarında xarici nümayəndəliklərin (diplomatik və konsulluq) vəziyyəti, yaşayış formaları və xarici pasport, RSFSR-də səlahiyyətli nümayəndəliklər və sovet respublikalarında RSFSR-in səlahiyyətli nümayəndələri haqqında əsasnamə, RSFSR-in xaricdəki diplomatik nümayəndəlikləri ilə sovet respublikalarının müvafiq orqanları arasında əlaqələr və başqa məsələlər müzakirə edildi. Qəbul edilən qərarın "v" bəndində deyilirdi: "Cənubi Qafqaz respublikalarındakı bütün digər konsulluqlar (Almaniyanın Gürcüstandakı konsulluğu istisna olmaqla - M.Q.) yalançı, tamamilə lazımsız və zərərli olduqları üçün ləğv edilsin"[2]. "Başqa sovet respublikalarının xarici ölkələrdəki nümayəndələri RSFSR-in səlahiyyətli nümayəndəliklərinə tabe etdirilsin və Cənubi Qafqaz respublikalarına alman konsullarının agent göndərmək hüququnun verilməsindən imtina olunsun"[3].

1922-ci ilin martında Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan Zaqafqaziya respublikaları federasiyasını təşkil etdilər. Bu orqan sonralar - 1922-ci ilin dekabrında ZSFSR-ə çevrildi[4]. 1922-ci il martın 22-də İttifaq Şurasının Nərimanov, Mdivani və Myasnikovun daxil olduğu Rəyasət Heyətinin iclasında Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə (MİK) məktub göndərildi. Məktubda hərbi və dəniz işləri, maliyyə, poçt və teleqraf, fəhlə-kəndli inspeksiyasını, Xalq Fövqəladə Əmək Komissarlığını təcili ləğv etmək və onları Cənubi Qafqaz respublikalarının müvafiq qurumlarında birləşdirmək tapşırıldı. Məktubda həmçinin Azərbaycan SSR Xalq Xarici İşlər Komissarlığının ştat tərkibini qısa müddət ərzində ixtisar etmək göstərişi verildi[5].

Bundan sonra Azərbaycandakı xarici dövlətlərin nümayəndəlikləri şurası ölkədən çıxıb getmək barədə məktubla müraciət etdi. 1922-ci il aprelin 18-də AK(b)P MK Rəyasət Heyətinin iclasında xarici dövlətlərin nümayəndəlikləri şurası ağsaqqalının "Azərbaycanla müvafiq müqaviləsi olmayan dövlətlərin nümayəndəliklərinin Azərbaycanı tərk etməsi" haqqında məktubunun müzakirəsi keçirildi və müvafiq qərar qəbul edildi. Xalq Komissarları Sovetinə MK-nın qərarını təcili həyata keçirmək təklif olundu[6].

Xarici ölkələrdəki nümayəndəlikləri tədricən ləğv edən RSFSR XXİK Azərbaycanın xarici siyasətini digər Cənubi Qafqaz respublikaları ilə birləşdirmək işini sürətləndirdi. 1922-ci il iyunun 13-də 7 saylı dekret ilə Cənubi Qafqaz respublikalarının xarici siyasətini birləşdirmək haqqında qərar qəbul edildi[7]. A.Myasnikovun və Mixaylovun imzaladığı altı maddədən ibarət olan dekretin birinci maddəsində deyilirdi: "Cənubi Qafqaz respublikalarının xarici siyasətinə ümumi rəhbərliyi ittifaq müqaviləsinə uyğun olaraq İttifaq Şurası həyata keçirir". İkinci maddəyə görə, "müttəfiq respublikaların Xalq Xarici İşlər komissarlıqları ləğv edilirdi". Onların yerində İttifaq Şurasının nəzdində xüsusi əsasnaməsi və ştatı olan Xarici əlaqələr şöbəsi təşkil edilirdi. Üçüncü maddəyə görə, Xarici əlaqələr şöbəsinin işinə ümumi rəhbərliyi İttifaq Şurasının Rəyasət Heyəti həyata keçirməli idi. Dördüncü maddəyə görə, Xarici əlaqələr şöbəsinin respublikalardakı işi yerli XKS aparatı vasitəsi ilə həyata keçirilirdi. Beşinci maddəyə görə, müttəfiq respublikaların RSFSR, həmçinin başqa sovet respublikaları yanında diplomatik nümayəndəlikləri ləğv edilirdi. Onların əvəzində İttifaq Şurası lazım gördükdə Cənubi Qafqaz respublikalarının səlahiyyətli nümayəndəliyi təsis oluna bilərdi. Altıncı maddəyə görə, hər bir respublika xaricdə diplomatik nümayəndəlik və özündə akkreditə olunmuş xarici dövlətin diplomatik nümayəndəliyini saxlaya bilərdi. Bütün əlaqələr, həm müttəfiq respublikaların xaricdə diplomatik nümayəndəliklərinin akkreditəsini Xarici əlaqələr şöbəsi yerinə yetirirdi və hər

[1] История Азербайджана. Т.II. Б., Элм, 1954. с. 303-304.
[2] ARDA, f. 28, siy. 1, iş 77, v. 173.
[3] Yenə orada.
[4] Yenə orada, s.305.
[5] ARDA, f.28, siy. 1, iş 77, v. 25.
[6] ARSPİHDA, f.1, siy. 74, iş 127, v. 114.
[7] ARDA, f.28, siy. 1, iş 40, v. 3.

dəfə İttifaq Şurası tərəfindən təsdiq olunmalı idi. İttifaq Şurası Rəyasət Heyəti 15 iyul tarixli iclasının qərarı ilə müttəfiq respublikaların xarici siyasətinin birləşdirilməsi haqqında əvvəlki qərarını təsdiq etdi[1]. 1922-ci il 1 avqust tarixli qərara uyğun olaraq Cənubi Qafqaz respublikalarında Xarici İşlər üzrə Katiblik yaradılırdı[2]. Bunlara müvafiq olaraq 1922-ci il avqustun 21-də N.Nərimanovun imzası ilə Zaqafqaziya İttifaq Şurasının "Xarici siyasətin birləşdirilməsi haqqında" dörd maddədən ibarət dekreti verildi[3]. Dekretdə göstərilirdi ki, xarici siyasətə ümumi rəhbərliyi İttifaq Şurasının Rəyasət Heyəti həyata keçirir. O, öz funksiyasını Xarici əlaqələr şöbəsi vasitəsilə yerinə yetirməli idi. Hər bir respublikanın Rəyasət Heyətindəki nümayəndəsi eyni zamanda öz respublikasında xalq xarici işlər komissarı olurdu. Hər bir respublikada Xarici İşlər üzrə Katiblik yaradılırdı. O, müvafiq respublikanın xarici dövlətlərlə qarşılıqlı münasibətləri ilə bağlı cari işləri aparmalı, göstərişə uyğun olaraq xarici nümayəndəlikləri akkreditə etməli, xarici pasport və buraxılış vərəqələri verməli idi. Xarici İşlər üzrə Katiblik haqqında əsasnamədə onun vəzifələri müəyyənləşdirilirdi. Əsasnaməni İttifaq Şurasının Rəyasət Heyəti təsdiq etməli idi. Katibliyə Xalq Xarici İşlər Komissarlığının səlahiyyətli nümayəndəsi rəhbərlik edirdi. Onu İttifaq Şurasının Rəyasət Heyəti təsdiq edirdi. Bütün bunlarla yanaşı olaraq İttifaq Şurasının razılığı ilə respublikalarda Xarici İşlər üzrə Katiblik və Xarici əlaqələr şöbəsi ilə paralel olaraq Xarici pasport verilməsi şöbəsi yaradıla bilərdi. Bu şöbənin müdirini Xarici əlaqələr şöbəsi təyin etməli idi.

1922-ci ilin avqustunda Azərbaycanda Xarici İşlər üzrə Katiblik yaradıldı. Katibliyin səlahiyyəti xeyli məhdud olmaqla aşağıdakı şöbələri var idi: məxfi-siyasi şöbə; ümumi-siyasi şöbə; məlumat bürosu; viza və pasport şöbəsi; maliyyə-təsərrüfat şöbəsi[4]. Əvvəllər Moskvada Azərbaycanın səlahiyyətli nümayəndəsi işləmiş Əliheydər Şirvani (Mustafabəyov) avqustun 22-də Katibliyin rəhbəri təyin edildi[5].

Xalq Xarici İşlər Komissarlığının ləğvi ilə əlaqədar olaraq bütün materiallar XKS-ə verildi[6]. Keçmiş XXİK ilə yeni yaradılmış Xarici İşlər üzrə Katiblik arasında varislik yox idi. Məlumat şöbəsində cəmi 3 nəfər - şöbə müdiri, Qərb və Şərq dillərini bilən iki əməkdaş çalışırdı. Katibliyin xarici ölkələrdəki nümayəndəliklərlə heç bir əlaqəsi, ala biləcəyi və ya göndərəcəyi material yox idi. Katibliyin ümumi şöbəsinin işi əsasən xaricilərin mülki və ticarət, həmçinin şəxsiyyət hüquqları məsələlərini əhatə edirdi. Xarici ölkə vətəndaşlarının müraciətini xalq məhkəməsinə göndərirdi. Bütün bu tədbirlərlə yanaşı, Zaqafqaziya İttifaq Şurasının Xarici əlaqələr şöbəsi 1922-ci il avqustun 26-da Azərbaycana məktub göndərərək təcili olaraq aşağıdakı məlumatların verilməsini tələb etdi: Azərbaycan hökumətinin hansı ölkələrdə nümayəndəliyi vardır; onların əməkdaşlarının vəzifəsi, adı, atasının adı, yaşı, ünvanı, təyin olunması və azad olunması qaydası necədir; Azərbaycan hüdudlarında hansı xarici ölkələrin nümayəndəlikləri vardır; onların əməkdaşlarının vəzifələri, adı, atasının adı, yaşı, ünvanı, qeydiyyatdan keçirilməsi qaydası necədir; Azərbaycan hüdudlarındakı xarici vətəndaşlar hansı ölkənin himayəsi altındadır"[7]. Tələb olunan məlumatlar təqdim edildi. Bu zaman Azərbaycanda Almaniya, Türkiyə və İranın nümayəndələri qalmışdı. Bütün xarici siyasət fəaliyyəti rəsmi yaradılmasa da, mərkəzi hakimiyyətin əlində cəmlənmişdi.

1922-ci il dekabrın 30-da Moskvada Birinci Ümumittifaq Sovetlər qurultayında SSRİ-nin yaradılması haqqında müqavilə imzalandı[8]. Azərbaycanın müstəqil xarici siyasət fəaliyyəti tamamilə dayandırıldı. 1923-cü il oktyabrın 8-də Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin 529 saylı əmrinin birinci paraqrafı ilə Türkiyə və İran istisna olmaqla, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bütün diplomatik nümayəndəliklər ləğv edildi.

Beləliklə, Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründə xarici ölkələrlə qurulan diplomatik-siyasi münasibətlər mərkəzi bolşevik hökuməti tərəfindən əvvəlcə tədricən məhdudlaşdırıldı, SSRİ-nin yaradılması ilə tamamilə ləğv edildi. Yalnız İkinci dünya müharibəsinin sonlarına yaxın, 1944-cü ildə sovet hakimiyyəti özünün geniş strateji maraqlarını əsas götürərək digər respublikalarla yanaşı Azərbaycan SSR Xalq Xarici İşlər Komissarlığını da yaratdı. Lakin bu orqan uzun illər boyu yalnız formal mövcud oldu.

---

1 ARDA, f.28, siy. 1, iş 40, v.2.
2 ARDA, f.28, siy. 1, iş 96, v. 97; f.28, siy. 1, iş 40, v. 2.
3 Декрет Союзного ССР Закавказья. 21 августа 1922 года. Об объединении иностранной политики. - ARDA, f.28, siy. 1, iş 40, v. 41-42.
4 Отчет о деятельности секретариата по иностранным делам. Август – декабрь 1922 г. - ARDA, f.28, siy.1, iş 39, v.134-135.
5 ARDA, f.28, siy. 1, iş 38, v.134; ARDA, f.28, siy. 1, iş 40, v. 55.
6 ARDA, f.28, siy. 1, iş 40, v. 55.
7 ARDA, f.28, siy. 1, iş 40, v.39.
8 Документы внешней политики СССР. Т.VI. М., Политиздат, 1962, с. 117-118; История советской конституции в декретах и постановлениях Советского правительства. М., Политиздат, 1936, с. 240-249.

О ПЕРВОЙ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ МИССИИ АЗЕРБАЙДЖАНА В ТУРЦИИ (1919 ГОД)

Рамиз АБУТАЛЫБОВ *

Во время служебной командировки в январе 1989 года в Лондон я посетил Национальный архив Великобритании. Здесь хранятся материалы, представляющие огромный интерес для изучающих историю Азербайджана периода 1918-1920 годов. За один день работы в архиве, конечно, нельзя проштудировать весь корпус этих документов, но общее представление составить можно. Хочу с благодарностью отметить, что многие из хранящихся там архивных документов проанализированы в книге известного американского историка Тадеуша Святоховского «Российский Азербайджан, 1905 – 1920-е годы». Эта книга издана Кембриджским университетом в 1985 году и пользуется большой известностью среди специалистов западных стран. Труд Святоховского переведен на турецкий язык Нураем Мертом («Баглам яйынлары», Анкара, 1988), а обществами азербайджанцев Западной Европы – на персидский язык.

При беглом ознакомлении с архивом я обнаружил переписку о поездке первого азербайджанского посла в Турции Юсифа Чеменземенли в Истамбул (папка «Форин Офис», № 371, 1906 -21 гг., дело № 137211, стр. 136 -165). Поездка Юсифа Везира впервые упоминается в письме Верховного комиссара Великобритании в Закавказье Оливера Уордропа Министерству иностранных дел от 3 октября 1919 года. В своем письме О. Уордроп доводит до сведения Лондона просьбу министра иностранных дел Азербайджанской Республики М. Джафарова об оказании помощи находящемуся в Батуми Мир Юсиф беку Везирову в его поездке в Истамбул. 6 октября 1919 года О. Уордроп шифрованной телеграммой ставит в известность Лондон о составе азербайджанской делегации: Везиров (руководитель) с семьей, Гаибов (советник по финансовым вопросам), Везиров (секретарь) с семьей. Имена Гаибова и Везирова в телеграмме не указаны.

9 октября Министерство иностранных дел Великобритании, в свою очередь, ставит в известность О. Уордропа и военного губернатора Батуми о невозможности оказания помощи в поездке делегации в связи с создавшимся положением.

Необходимо отметить, что М. Джафаров трижды по этому вопросу обращался к Уордропу – 27 июня 1919 года (нота № 2311). 21 августа (нота № 2702) и 25 сентября. В одной из нот М. Джафаров сообщает, что по имеющимся у него данным политические миссии грузин и армян уже находятся в Истамбуле.

Что же кроется за причиной отказа Лондона в помощи Ю. Везирову - «в связи с создавшимся положением»? Из переписки между Тифлисом, Лондоном и Истамбулом становится ясно, что из-за продолжающейся войны между Великобританией и Турцией, а также непризнанием на тот момент Азербайджанской Республики союзными государствами, англичане не захотели пропустить азербайджанскую делегацию в Турцию.

Несмотря на все эти трудности, Юсиф Везир добивается встречи с Верховным комиссаром Великобритании в Турции вице-адмиралом Джоном М. де Робеком и излагает позицию Азербайджанской Республики по вопросам взаимовыгодного сотрудничества между Великобританией и Азербайджаном.

Интересно, что по следам этой встречи министр иностранных дел Великобритании лорд Керзон письмом от 10 декабря 1919 года требует разъяснения от военного представителя Англии в Турции. С этого момента Юсиф Везир взят под надзор военной разведкой Генерального штаба Воен-

* Ветеран дипломатической службы Азербайджана. 1980-84 гг. возглавлял отдел международных отношений ЦК КП Азербайджанской ССР. Одновременно руководил комиссией по международным связям Верховного Совета Азербайджанской ССР. 1971-79 и 1985-93 гг. работал в Секретариате ЮНЕСКО. 1993-2004 гг. был на должности посла по особым поручениям в МИД Азербайджанской Республики.

ного министерства Англии. Свидетельством тому являются секретные шифрованные телеграммы (декабрь, 1919) между министерством и его представителем в Истамбуле. Приведу перевод одной из таких телеграмм, содержание которой указывает на тайную слежку за деятельностью Юсифа Везира: «Шифрованная телеграмма от 26 октября 1919 года. Военному министру от представителя Генерального штаба. Везиров прибыл в Константинополь 18 ноября 1919 года. Под серьезный надзор взяты порты Одессы, Батуми и Поти. Он не был отправлен обратно в Закавказье в связи с тем, что мы надеемся найти важные документы в его квартире или улики, изобличающие его».

К сожалению, этой телеграммой исчерпываются сведения о дипломатической деятельности Юсифа Везира в Турции. На мой взгляд, архивные документы Министерства иностранных дел Азербайджанской Республики могут существенно дополнить эту небольшую заметку. И тогда мы имели бы возможность полнее ознакомиться с жизнью и работой на дипломатическом поприще Юсифа Везира Чеменземенли.

Информационно-издательская деятельность первого дипломатического представительства АДР во Франции

После февральской революции 1917 года, в период, когда власть в России принадлежала Временному правительству, в Тифлисе был учрежден особый Закавказский Комиссариат (ОЗАКОМ) для управления краем. Однако после октябрьских событий того же года и разгона большевиками Учредительного собрания, политические представители трех народов Закавказья в январе 1918 приняли решение «организоваться на местах» путем создания регионального законодательного органа - Закавказского сейма. Но взаимные территориальные притязания и отсутствие сплачивающей идеи сделали невозможным совместное сосуществование трех закавказских народов, в результате чего 26 мая сейм принял решение о самороспуске. В тот же день Грузия провозгласила независимость. В создавшейся ситуации 27 мая азербайджанская фракция сейма провозгласила себя Временным Национальным Советом Азербайджана, и 28 мая объявила о независимости страны.

Уже 30 мая 1918 года ведущие мировые державы были проинформированы о создании АДР. Но для окончательной реализации «Акта о независимости» необходимо было добиться признания Азербайджанской Демократической Республики со стороны мирового сообщества. Именно с этой целью 28 декабря 1918 года была сформирована азербайджанская делегация для участия в Парижской мирной конференции. В ее состав вошли: Алимардан Топчибашев – глава делегации, Мамед Гасан Гаджинский – заместитель, Ахмед бек агаев, Акбар ага Шейхульисламов, Мирягуб Мирмехтиев, Мамед Магеррамов, советник и Джейхун бек Гаджибеков – журналист.

В начале мая 1919 года азербайджанская делегация (за исключением Ахмед бека Агаева) прибыла в Париж для участия в мирной конференции. Сразу же по прибытии представители нашей страны развернули самую активную информационную и издательскую работу, выпустив за короткий срок три книги и 12 информационных бюллетеней, в которых отображалась историческая обстановка того времени.

Одна из книг – «Кавказская Азербайджанская Республика» состоит из 14 разделов. Эта книжка объемом всего в 51 страницу была издана с максимальной оперативностью. Первый ее раздел – «Происхождение Азербайджана: независимые ханства и их формирование», второй – «Коренное население Азербайджана, его отношение к бывшей Российской империи», третий – «Федерация Транскавказского сейма: ослабление и падение»... В последнем, четырнадцатом, разделе содержались требования Азербайджана к Версальской конференции, и выражалась надежда на то, что они будут удовлетворены. К книге прилагалась изданная в Париже карта Азербайджана с описанием его границ с соседними странами.

Следующим итогом напряженной работы, проводимой азербайджанской делегацией с первых же дней пребывания в Париже, стало издание книги «Экономическое и финансовое положение Азербайджана», где конкретным языком цифр и фактов участники конференции информировались об экономической ситуации в Азербайджане и особенно подробно – в Баку.

Один из разделов книги включал описание бюджета, доходов от деятельности таможни, непредвиденных расходов. В книгу вошел и бюджет на 1919 год, свиде-

тельствующий, что доходы и расходы казны были сбалансированы и составляли 665 млн. рублей.

Примечателен факт, содержащийся в этой работе: несмотря на тяжелое положение, в котором находилась Азербайджанская Демократическая Республика, здесь особое внимание уделялось народному образованию, на нужды которого было выделено 45 млн. рублей. Народное образование и просвещение «делили» второе-третье места с сельским хозяйством среди расходных статей бюджета после расходов оборонных, составляющих 140 млн. рублей.

Еще одна книга, изданная делегацией Азербайджана, называется «Антропологический и этнический состав населения Азербайджанской Республики». В ней отражены факты древнейшего заселения нынешней территории Азербайджана, содержались сведения о распространении, расселении азербайджанцев и их отношениях с соседними народами. Все сведения и цифры, содержащиеся в данной книжке, взяты из сборников «Кавказский календарь», «Распространение и размещение народов Кавказа», а также из изданной в 1897 году книги «Перепись населения в России».

В конце 1919 года во французском журнале «Ревю дю Монд Мюзюльман» была опубликована статья Джейхун Гаджибейли «Первая мусульманская республика «Азербайджан» объемом в два авторских листа. В статье на основе уникальных источников дается обзор истории, географии и развития Азербайджана.

А теперь вкратце о сохранившихся шести бюллетенях из тех, что были изданы нашей делегацией в Версале. В моем личном архиве хранятся 3, 7, 9, 10, 11 и 12-й номера бюллетеня.

В 3-ем номере освещается вопрос о Нахчыване, приводятся факты притеснения, которому подвергалось его азербайджанское население со стороны армянских захватчиков. Другая статья рассказывает о положении мусульманского населения Армении. В третьей статье показано передвижение формирований генерала Деникина к Кавказу, раскрываются его планы в отношении этого важнейшего в геополитическом плане региона.

В 7-ом номере публикуется сообщение о визите в Баку британского политического деятеля С. Лиделла. А в конце дан обзор публикаций российской и мировой прессы об Азербайджане.

В 9-ом номере помещена информация об азербайджано-иранских конференциях, проведенных в Баку в декабре 1919 года. Завершается этот выпуск обобщающей статьей об итогах первого года независимости Азербайджанской Демократической Республики.

10-й номер бюллетеня посвящен главным образом известной ноте наркоминдел большевистской России Г. Чичерина Ф. Хойскому от 2 января 1920 года и ответу на нее. Кроме того, на страницах номера опубликованы материалы конференции по Закавказью, состоявшейся в Париже, а также аналитическая статья, посвященная азербайджано-иранским отношениям и информация о положении беженцев на юго-западе Азербайджана.

Далее, в 11-ом номере помещены пространные материалы об официальном признании Азербайджана зарубежными странами, о деятельности делегации страны в Западной Европе, о положении в Азербайджане и событиях в Карсе. Завершается номер кратким обзором британской и азербайджанской прессы.

И, наконец, в 12-ом номере бюллетеня публикуются материалы о карсских событиях, нота Ф. Хойского министру иностранных дел Армении, третья нота Г. Чичерина Ф. Хойскому.

Обязательно надо сказать, что в составлении и редактировании франкоязычных текстов, подготовленных азербайджанской делегацией, велика роль неутомимого пропагандиста азербайджанской литературы, французского востоковеда Люсьена Бюва (1877 -1942 гг.).

Как видим, информационная и издательская деятельность первого представительства Азербайджана во Франции была столь же значительна и целенаправленна, сколь и трудна. Причем нельзя не отметить широкий охват, оперативность и продуктивность проделанной в этом направлении работы. Если учесть еще, что члены нашей делегации проводили десятки пресс-конференций на самые животрепещущие для АДР темы, давали многочисленные интервью в различные издания, то можно будет более полно ощутить масштаб и качество всего сделанного ими почти век назад на французской земле.

АЛИМАРДАН БЕК ТОПЧИБАШЕВ: ЖИЗНЬ ВО ИМЯ ОТЕЧЕСТВА

Вагиф АГАЕВ*

«Я не революционер, но четверть века по мере сил служил и служу на пользу мусульман России, и в особенности Кавказа»

Клио – божество с весьма переменчивым характером, но одного у нее не отнять, по происшествии многих лет она все же великодушно возвращает истории имена самых достойных сыновей рода человеческого, благодаря чему существует и пополняется пантеон героев. Наш пантеон был бы далеко неполон без имен выдающихся деятелей Азербайджанской Демократической Республики. Поэтому возвращение в 90-х гг. XX века в историю Отечества славного имени Алимардана бека Топчибашева (и, в том числе, его отражение в городских топонимах; на фото – ул. А.Топчибашева в Баку), недавнее по историческим меркам, - это событие вдохновляющее; к деяниям Топчибашева, к оценке его личности хочется возвращаться снова и снова, и сколько бы мы не писали о нем, этого все равно будет мало в сравнении с теми десятилетиями, когда имя его было искусственно предано забвению и было неизвестно широкой общественности.

Алимардан бек Топчибашев относится к личностям, которые делают честь политической истории и истории культуры любого народа. Поразительно, что в сложное и противоречивое время масштабных потрясений в Евразии у азербайджанского народа появилась весьма деятельная группа харизматических лидеров, выкристаллизовалась национальная элита, взявшая на себя ответственность за представление интересов азербайджанского народа (да вообще интересов и чаяний всех российских мусульман, а также других народов, населявших Азербайджан) сначала внутри Российской империи, а потом, после столь волнительного для всех нас, святого (не побоюсь этого слова) для каждого из нас опыта строительства независимой государственности, - и на международной арене. Что греха таить, не все государственные конструкции той стремительной и гораздой на исторические кульбиты эпохи оказались жизнеспособны (и наверное иначе и быть не могло), но молодая

* кандидат исторических наук, профессор кафедры гуманитарных дисциплин Международного института экономики и права (Москва)

азербайджанская дипломатия всегда вызывала у меня чувство безграничного уважения. Судьбе было угодно, чтобы именно Алимардан бек, потомок известного в Азербайджане аристократического рода и юрист по образованию, в ответственный для судеб Родины момент стал у штурвала внешней политики. С того времени азербайджанская дипломатия навсегда обрела свой символ, свое лицо (в полном смысле этого слова, ибо отцы-основатели и выдающиеся управленцы всегда олицетворяли собой грандиозные институциональные свершения).

В некотором роде здесь можно узреть противоречие. Ведь азербайджанская государственность – одна из самых древнейших на планете. У многочисленных правителей государственных образований Луллубеев и Кутиев, Манны, Атропатены, Албании, разумеется, были свои послы, посланники, дипломаты и переводчики-толкователи. Однако в те далекие времена посол был не ответственным государственным чиновником, наделенным особыми полномочиями, а был личным представителем пославшего его монарха. Главнейшей заботой и высшим долгом посла была защита чести государя. Топчибашев и его коллеги-единомышленники защищали честь и независимость азербайджанского народа, поэтому они стояли у истоков принципиально иной дипломатии, которую обычно принято именовать современной ее моделью.

Жизнь Топчибашева можно схематично разделить на две части; обе они полны достойнейших свершений, но вторая неразрывно связана с историей АДР. Становление же Топчибашева как личности происходило в последние десятилетия существования Российской империи. Огромная держава переживала очередной этап жесткой борьбы против слабых и редких ростков свободомыслия. Тогда и речи не могло быть о какой бы то ни было национально-культурной автономии, да о ней и не мечтали. Гимназист Топчибашев жил в эпоху, когда Константин Победоносцев «раскрыл над Россией свои совиные крыла». В сложную для высшей школы России эпоху он поступил в Санкт-Петербургский императорский университет на историко-филологический факультет, но вскоре, увлекшись правовой наукой, перешел на юридический факультет. В 1888 г. он завершил учебу, получив степень кандидата права. После этого Топчибашев работал помощником мирового судьи и секретарем окружного суда, преподавал в Тифлисском землемерном училище. Наконец, он переехал в Баку, где посвятил себя стезе адвоката (тогда адвокаты назывались присяжными поверенными). Российская адвокатура, рожденная знаменитой судебной реформой 1864 г., в первые же десятилетия своего существования дала целую плеяду блистательных защитников-профессионалов, талантливых знатоков духа и буквы Закона, составивших гордость российской юриспруденции. Присяжного поверенного Алимардан бека Топчибашева мы имеем полное право называть в их числе.

Российские юристы стремительно вовлекались в общественно-политическую жизнь, что в немалой степени предопределялось не только их познаниями в области политики и права, но и авторитетом у населения. Именно тогда в российском обществе и появился термин «правозащитник». Не остался в стороне и Алимардан бек Топчибашев. Избрание его гласным Бакинской городской Думы – свидетельство признания обществом его заслуг. Общественная активность Топчибашева была весьма интенсивной: он возглавил редакции либеральных газет «Каспий», «Баку», «Хаят», стал членом городской училищной комиссии, попечительских советов Мариинской женской гимназии, Бакинского коммерческого училища и русско-мусульманского женского училища имени Его Императорского Величества Александра III. Его общественная активность не была вынужденной, она была явно осознанной, выстраданной, имея своей питательной почвой принадлежность к национальной интеллектуальной среде, в которой зарождались либерально-демократические, конституционные настроения.

Народная революция 1905-1907 гг. создала возможности для появления новых, невиданных ранее общественно-политических форм участия российских подданных в делах империи. По современным меркам они были весьма скромными, но тем не менее особое значение для нашей истории имеют 1-й (август 1905, Нижний Новгород); 2-й (январь 1906, Санкт-Петербург) и 3-й (август 1906, Нижний Новгород) всероссийские мусульманские

съезды, на которых Топчибашев пережил свой звездный час - он избирался председателем ЦК партии Иттифак аль-Муслимин, а это уже признание всей мусульманской уммы Российской империи (ну, может быть ее лучшей, наиболее деятельной части). Сама тенденция к объединению сил, сплочению, согласованности в решении сложных проблем создания для мусульман России возможностей для свободного развития в рамках православной державы, - весьма вдохновляла, но избранный путь был тернист. (Проекты, петиции, решения мусульманских съездов можно найти в Сборнике документов по истории общественно-политического движения мусульман России начала XX в., изданном в 1917 г.). Наверное, следует все же признать, что все эти съезды по сути своей были обычными собраниями и объединение шло очень тяжело (см.: Муса Джаруллах Бигиев «Основы реформ» // http://www.paxislamica.ru/?id=63). Но с учетом всего этого роль и значение Алимардан бека в процессе консолидации авторитетных сил уммы трудно переоценить.

Известно, например, что Алимардан бек 15 августа 1905 г. во время I съезда, проходившего во время ежегодной ярмарки в Нижнем Новгороде на пароходе «Густав Струве», произнес впечатляющую и очень прочувствованную длинную речь. Смысл ее был позднее кратко изложен Мусой Бигиевым: «О, правоверные, братья, я сегодня настолько рад и доволен, что просто не смогу выразить вам свою признательность и удовлетворение. Я никогда не забуду этот день. Несомненно, он станет ежегодным праздничным днем для мусульман всей России.

Мы тюрки, у нас общие происхождение, корни, религия. С Запада до Востока простирались владения наших предков. Но, несмотря на то, что предки наши были героическим народом, сегодня мы в горах Кавказа, садах Крыма, полях Казани, на землях наших отцов, на своей родине, на своей земле не можем свободно обсуждать наши нужды и потребности.

Хвала Аллаху... Несмотря на все козни, коварство, сегодня, на воде, мы имеем счастливую возможность открыть друг другу сердца, увидеться лицом к лицу, обняться. Я совершенно уверен, если впредь нам помешают встретиться на воде, мы найдем возможность улететь в небеса, найдем место на звездах и все равно будем праздновать этот день».

Кроме того, Топчибашев был избран депутатом первой Государственной Думы от Бакинской губернии, где сразу же привлек к себе внимание всей российской общественности. Его имя замелькало на страницах периодической печати. Огромное значение имели связи и знакомства, совместная работа в Думе и ее комиссиях с другими депутатами, что так важно для активного политика и что потом существенно облегчит работу Топчибашева на дипломатическом поприще. В феврале 1906 г. Топчибашев принял участие в работе примирительного армяно-мусульманского (азербайджанского) съезда, более того он был избран членом особого совещания при Кавказском наместнике по армяно-мусульманским делам.

Отдельная эпопея – участие Алимардан бека в подписании знаменитого Выборгского воззвания "Народу от народных представителей" 10 июля 1906 г. (в качестве протеста группы депутатов первой Государственной Думы против ее роспуска). В числе других участников нелегального собрания в гостинице «Бельведер» в отношении Алимардана бека было возбуждено уголовное дело "за распространение в пределах России по предварительному между собой уговору воззвания, призывающего население к противодействию закону и законным распоряжениям властей" по ст. 51 и п. 3 части 1 ст. 129 Уголовного уложения Российской империи 1903 года. Его приговорили к трехмесячному тюремному заключению. Как бывшего думца, попавшего за распространение Выборгского воззвания под следствие и под суд, Топчибашева не лишили прав состояния, но ему запрещалось участвовать в выборах в новую Государственную Думу.

После Февральской революции 1917 года Топчибашев выступал за сохранение единого российского государства и созыв Учредительного собрания, ни в какие партии не вступал. С марта он возглавил Азербайджанский Национальный Комитет. Яркими страницами его биографии стало участие в работе Кавказского мусульманского съезда (апрель 1917, Баку) и первого Всероссийского мусульманского съезда (май 1917, Москва), на которых он высту-

пал за федеративное устройство России.

При большевиках Топчибашев был избран во Всероссийское учредительное собрание, разогнанное Лениным по совету председателя Петроградского ЧК Урицкого после первого же заседания.

После провозглашения Азербайджанской Демократической Республики (АДР) 28 мая 1918 года Алимардан бек стал её чрезвычайным представителем в Грузии, Армении и Османской империи. 17 июня 1918 г. Топчибашев был введен в состав второго кабинета Азербайджанского правительства в качестве министра без портфеля.

20 августа 1918 г. он назначается чрезвычайным посланником и полномочным министром Азербайджанской Республики в Стамбуле (с намерением Азербайджанского Правительства распространить этот мандат при благоприятных обстоятельствах и на Вену с Берлином). Алимардан бек прибыл в Стамбул 28 сентября, остановился здесь в знаменитом отеле Пера Палас (на фото) и уже через несколько дней (2-3 октября) встретился с высшими турецкими государственными деятелями. С этого времени и по январь 1919 г. он ведет подробные записи всех своих бесед. Не покидая своей миссии в Стамбуле, он получает пост министра иностранных дел АДР и возглавляет внешнеполитическое ведомство с 6 октября по 7 декабря 1918.

7 декабря 1918 г. стало вершиной государственно-политической карьеры Топчибашева, отразившей признание его заслуг в строительстве нового независимого государства. Находившийся в Стамбуле он был заочно избран председателем азербайджанского парламента, а вслед за этим – 28 декабря того же года – назначен главой делегации АДР на Парижской (Версальской) мирной конференции (работала по 5 марта 1920 г.).

После установления в Азербайджане советской власти (28 апреля 1920 г.) Алимардан бек жил в эмиграции. Последним выдающимся его вкладом в азербайджанскую дипломатию стало участие в работе Генуэзской и Лозаннской конференций, на которых он ставил вопрос о незаконной оккупации Азербайджана Красной Армией. Скончался Алимардан бек Топчибашев в Париже 8 ноября 1934 г. и похоронен на кладбище Сен-Клу.

«Я думаю, что народы уже решили свою судьбу, и в том числе мы, азербайджанцы…»

Рукописи Топчибашева чудесным образом сохранились в архивах, были об-

наружены архивистами после открытия спецхранов и впервые опубликованы по инициативе МИД Азербайджанской Республики в 1994 г.; ваш покорный слуга был одним из составителей этой публикации. Помню, с каким благоговейным трепетом мы вместе с замечательным подвижником архивного дела в Азербайджане, талантливым ученым Атаханом Пашаевым работали

с этими раритетами. Топчибашев неплохой стилист и ему, на наш взгляд, блестяще удалось передать в своих записках-дневниках дух того времени, буквально воссоздать впечатляющие картины, в которых слились воедино мозаика ценных исторических свидетельств, искусные кружева дипломатического этикета, очарование задокументированных диалогов и обаяние самого автора.

Иногда Топчибашев пишет и о себе: «я кавказец и суннит», «как мусульманин-фаталист с грустью заявляю», «я не революционер, но четверть века по мере сил служил и служу на пользу мусульман России, и в особенности Кавказа», «я сам юрист, поэтому привык к тому, чтобы разрешенное дело только приводить в исполнение», «Аллах не обидел нас ни способностями природными, ни любовью к труду».

Драматургия первого раута с Талаат-пашой (на фото; один из членов знамени-

того младотурецкого триумвирата) 2 октября 1918 г. начинается, например, с описания, которое бы сделало честь любому искушенному стилисту: «Встретил, стоя у письменного стола, с опущенной головой. После представления, стараясь улыбаться, заметил, что у меня, кроме имени, есть еще прибавление. И когда я заявил, что по принятому в России обычаю я ношу еще фамилию Топчибашев, то Талаат-паша, повторив фамилию (“Эвет, эвет Топчибашев”), сказал, что он знаком со мной заочно, знает меня как одного из мусульманских деятелей и имя мое слышал часто, особенно от приезжавших сюда русских политических деятелей». Коротко и просто, но сколько в этой кажущейся простоте красоты: фактически это мастерская картинка, написанная несколькими мазками…

К министру иностранных дел Турции Ахмед Насими бею Алимардан бек в тот день не собирался, так как у них не было об этом предварительной договоренности. Но тем не менее по рекомендации Талаат-паши Алимардан бек меньше, чем через час, был у министра и тот его принял весьма радушно. Эта встреча интересна чудесными словами Топчибашева о том, что «вся азербайджанская интеллигенция, все наши деятели преисполнены стремлений работать на пользу своей родины, чтобы тем оправдать доверие населения». Топчибашев искренне верил, что сил для грядущих преобразований у молодого азербайджанского правительства хватит. Он сообщил министру, что в Азербайджане «есть более или менее опытные юристы, инженеры, публицисты, доктора, вообще политические деятели». Позднее, в разговоре с Иззет-пашой, он скажет «мы невольно научились кое-чему в области политических дел».

Беседы с Талаат-пашой, Энвер-пашой, министрами иностранных дел и юстиции замечательны высказанным обеими сторонами беспокойством по поводу трудностей достижения мира и согласия в Закавказье, все они в целом поддержали стремление Азербайджанского правительства направить своего представителя в Вену и Берлин, а Энвер-паша рекомендовал посетить и столицы нейтральных государств (Швеции и Голландии) и вообще иметь азербайджанскую делегацию в Швейцарии или Лозанне.

Османский султанат переживал в то время сложные времена и после трехнедельного министерского кризиса правительство поменялось. Великим визирем стал Иззет-паша (на фото; 1-й слева в заднем ряду),

которому Алимардан бек представился 21 октября. Посетовав на тяжелое положение побежденной страны, Иззет-паша выразил уверенность, что азербайджанцы сумеют справиться со своими государственными делами, «ибо у вас есть свои силы». У турецкого правительства дел было невпроворот и пробиться к высшим чиновникам теперь стало сложнее. С новым министром иностранных дел Наби беем Топчибашев смог встретиться только через шесть дней. Как и Иззет-паша, министр заверил Алимардан бека, что новый кабинет не изменит особого отношения к Азербайджану. Вопрос о поездке в Вену и Берлин сам собой отпал и Топчибашев выразил свое стремление «быть сейчас на том островке, где ведутся с представителями Англии и Франции переговоры о мире». Беседа с Наби беем интересна в том смысле, что Топчибашев впервые поднимает здесь вопрос о преступлениях банд Андраника на территории суверенного азербайджанского государства - в Карабахе, против мирного азербайджанского населения.

Во время беседы с колоритным морским министром Турции Рауф беем (8 ноября 1918 г.), «одетым в форму моряка, с кепкой», Топчибашев выразил беспокойство пунктами Мудросского перемирия между странами Антанты и Турцией (30 октября 1918 г.), предусматривавшими вывод турецких войск из Азербайджана и ввод в Баку британских войск. Эти пункты, по справедливому мнению Топчибашева, затрагивали интересы независимой Азербайджанской Республики. Топчибашев был возмущен тем, что этот вопрос решался без ведома Азербайджана. Очаровательный Рауф бей предложил Алимардан беку «приложить все усилия, чтобы получить признание самостоятельности Азербайджана». В беседе с заместителем (мусташаром) министра иностранных дел Топчибашев даже позволил себе высказать мнение о том, что турецкая делегация не имела права давать согласие на включение в условия перемирия вопроса о Баку и Закавказской железной дороге. При этом он передал мусташару официальный письменный протест. Потом Алимардан бек говорил о том, что Азербайджан очень обязан Турции, нуждается в ее помощи в деле признания независимости республики. Растроганный Ришад Хикмет бей не выдержал и… расплакался… Переговоры с новым министром иностранных дел Турции и его заместителем (18 ноября, 9 января), военным министром (25 ноября), правда, не дали ничего существенного.

В Стамбуле в это время всеми делами заправляли британская военная миссия во главе с адмиралом Гальтропом и французская военная миссия во главе с генералом Гиро. Американские представители появились лишь в конце декабря 1918 г. Гальтроп получил из Лондона формальные указания не принимать официально представителей государств, отделившихся от России. Тем не менее Топчибашев встречался с британским полковником Тамплом и американцем Брауном (Топчибашев называет его просто «мистер Браун», оговаривая, что он официальных функций не имел), удовлетворив любопытство последних о географическом положении Азербайджана и политической ситуации в регионе. А в начале января Топчибашев посетил и американского дипломатического представителя в Турции Хэйка. «Наш народ не против социализма как основы благополучия и справедливого распределения труда и его плодов, - заявил Топчибашев Хэйку, - но разрушение материальной культуры и насильственное отбирание чужого для него неприемлемо». Мне показалось, что сложившуюся ситуацию наиболее адекватно воспринимал голландский посланник в Турции Ван дер Доес де Виллебуа, который сказал Алимардан беку, что «никто в мире не сумеет сказать, чем вся эта катавасия кончится…»

Встреча 15 ноября с украинским посланником в Турции Суковкиным имела характер предварительной беседы по поводу совместных дипломатических шагов. Седьмым декабря датирована запись в дневнике Топчибашева о беседе с П.Н.Милюковым - выдающимся русским историком и общественным деятелем, занимавшим, как известно, пост министра иностранных дел в одном из кабинетов временного правительства. В беседе с Милюковым обсуждалось сложное внутреннее положение России, причем Алимардан бек обнаружил хорошее знание предмета и неподдельный интерес к тому, что там происходит, живо интересовался судьбой своих приятелей князя А.П.Урусова, проф. Н.А.Котляревского, Д.Д.Протопопова (последний царский ми-

нистр внутренних дел). Интересными были и встречи с бывшим министром иностранных дел, уполномоченным главнокомандующего Добровольческой армии в Париже С.Д.Сазоновым, который резко критиковал Милюкова, выразил радость от избавления России от тевтонского ига. Саркастически относившийся к независимости закавказских республик и возможности достижения между ними мира и согласия, Сазонов тем не менее высоко оценил хорошее отношение азербайджанцев к русскому народу. Топчибашев и Сазонов касались и вопросов культуры и образования. В оценке ближайших перспектив России их мнения расходились, причем точка зрения Алимардан бека, как показала история, оказалась более правильной.

16 января 1919 г. Топчибашев записал в своем дневнике одну из последних фраз, произнесенную им во время беседы с председателем армянской делегации на Парижской мирной конференции А.Агароняном: «Как печально, что народы наши начинают свою жизнь самостоятельную при таких ненормальных отношениях!». Знал ли он, что эти слова станут пророческими для конца XX века?

Solmaz RÜSTƏMOVA-TOQİDİ
Mart 1918. Bakı (Azərbaycanlıların soyqırımı sənədlərdə)

Kitab I Dünya müharibəsi başlayan dövrdən Cənubi Qafqazda yaşayan müsəlman əhalisinə qarşı törədilmiş soyqırımı, zorakılıq və soyğunçuluq faktlarını araşdırmaq məqsədilə 1918-ci ilin iyulunda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti tərəfindən yaradılmış Fövqəladə İstintaq Komissiyasının yığdığı sənədlər toplusunu əks etdirir. Kitaba əsasən 1918-ci ilin mart ayında Bakı şəhəri və onun ətrafında daşnak-bolşevik qüvvələri əlindən 12 000-dən çox dinc Azərbaycanlıların qətlə yetirilməsi ilə bağlı materiallar daxil olmuşdur.

Vilayət QULIYEV
Azərbaycan Paris Sülh Konfransında

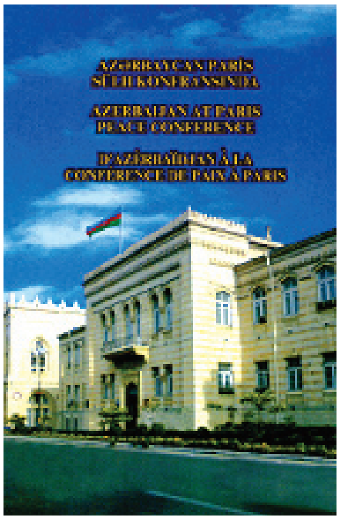

Kitabda Azərbaycan Parlamentinin Sədri Ə.M.Topçubaşovun rəhbərliyi ilə 1919-1920-ci illərdə Paris sülh konfransında iştirak edən Azərbaycan nümayəndə heyətinin ingilis və fransız dillərində yaydığı mühüm siyasi-tarixi sənədlərdən biri "Qafqaz Azərbaycanlı Cümhuriyyətinin Paris sülh kobrasından tələbləri" kitabçasının ingilis və fransız mətnləri, habelə ingilis dilindən azərbaycancaya tərcüməsi verilmişdir.

YENİ NƏŞRLƏR – NEW PUBLICATIONS - НОВЫЕ ИЗДАНИЯ